DÜŞÜNSEL

THEODOR W. ADORNO

Faşizm ve Propaganda*

Türkçesi: Müge Çavdar

*SEL

FAŞİZM VE PROPAGANDA*

THEODOR W. ADORNO, Frankfurt Üniversitesi'nde felsefe, müzikoloji ve sosyoloji üzerine eğitim gördü. 1924'te felsefe alanında doktorasını tamamladı. 1930'lu yılların başında Ernst Bloch, Walter Benjamin, Max Horkheimer ve Herbert Marcuse gibi çeşitli alanlardan öncü düşünürleri bir araya getiren Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. Nazilerin iktidara gelmesiyle öğretim üyesi olarak çalışma izni iptal edilen Adorno, önce İngiltere'ye, ardından 1938'de Horkheimer'in davetiyle ABD'ye gitti. Bu yıllarda otoritarizm, faşizm, antisemitizm ve propaganda üzerine detaylı çalışmalar yürüttü. İkili, savaştan sonra Frankfurt'a dönüp Enstitü'yü yeniden canlandırdı. 1950'den sonra profesör olarak Frankfurt Üniversitesi'nde çalışan düşünür, 6 Ağustos 1969'da vefat etti.

Sosyoloji ve felsefe alanındaki çığır açan çalışmalarının yanı sıra müzik alanındaki eleştirileriyle de tanınan Adorno, Frankfurt Okulu'nun ve eleştirel teorinin en önemli düşünürlerinden birisidir. Dilimize çevrilen eserlerinden bazıları şunlardır: *Ahlak Felsefesinin Sorunları*, *Aydınlanmanın Diyalektiği* (Max Horkheimer ile birlikte), *Metafizik – Kavram ve Sorunlar*, *Minima Moralia*, *Negatif Diyalektik*, *Rüya Kayıtları*, *Sahicilik Jargonu*, *Walter Benjamin Üzerine*.

*SELYAYINCILIK / DÜŞÜNSEL

*SEL YAYINCILIK
Kuloğlu Mahallesi, Turnacıbaşı Caddesi,
No: 17, Beyoğlu – İstanbul
Tel: (0212) 516 96 85

http://www.selyayincilik.com
e-posta: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19/1
Cağaloğlu – İstanbul
e-posta: siparis@selyayincilik.com
Tel: (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 1199
DÜŞÜNSEL: 55
ISBN: 978-625-646-215-1

FAŞİZM VE PROPAGANDA
Theodor W. Adorno

Türkçesi: Müge Çavdar

Özgün Adı:
On Propaganda - *Selections of Essays*
The Psychological Technique of Martin Luther Thomas' Radio Adresses, Gesammelte Schriften, Band 9 / *Anti-Semitism ans Fascist Propaganda, Gesammelte Schriften,* Band 8 / *Freudian Theory and the Pattern of Fascist Propaganda, Gesammelte Schriften,* Band 8

© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 1972 (*Gesammelte Schriften*, Band 8)
© Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main, 1975 (*Gesammelte Schriften*, Band 9)
© SEL Yayıncılık, 2017

Genel yayın yönetmeni: Bilge Sancı

Dizi editörü: Bilge Sancı
Editör: Esra Kökkılıç
Yayına hazırlayan: Mısra Gökyıldız
Kapak tasarımı: Aslı Sezer
Sayfa tasarımı: İklime Yılmaz

1. Baskı: Eylül 2023

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 44865

Theodor W. Adorno

Faşizm ve Propaganda

Türkçesi: Müge Çavdar

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm
Kişisel Unsur: Ajitatörün Kendini Tarif Edişi.....9

İkinci Bölüm
Thomas Yöntemi.....39

Üçüncü Bölüm
Din Aracı.....87

Dördüncü Bölüm
İdeolojik Tuzak..... 115

Beşinci Bölüm
Antisemitizm ve Faşist Propaganda..... 145

Altıncı Bölüm
Freudyen Teori ve Faşist Propaganda Örüntüsü..... 157

Faşizm ve Propaganda:
Martin Luther Thomas'ın Radyo Söylevlerinde Uyguladığı Psikolojik Teknik

Birinci Bölüm

Kişisel Unsur: Ajitatörün Kendini Tarif Edişi

Giriş Notları

Faşist liderin tanımlayıcı özelliklerinden biri bolca kendisinden bahsetmesidir. Buna karşın hem liberal hem de radikal propagandacılar ilgi çekmek istedikleri "nesnel" meselelerin yararı için kendi kişisel yaşamlarına atıfta bulunmaktan kaçınmaya yönelmiştir: Liberal propagandacılar bunu ne denli ayakları yere basan, ne denli yetkin kişiler olduklarını göstermek için; radikal propagandacılarsa kendi kişiliklerini vurgulamanın kolektivist duruşlarına halel getireceğini düşündükleri için yaparlar. Ortaya çıkan bu "gayri-şahsilik" sanayi toplumunun nesnel koşullarıyla gayet iyi örtüşse de dinleyiciler açısından su götürmez dezavantajlar barındırır. Nesnel tartışmalar sırasında kişisel ilişkilerin bir yana bırakılması, bugünün kitlelerinde pek rastlanmayan bir düşünsel özgürlük ve kuvvet gerektirir. Üstelik nesnel tartışmaların doğasında varolan "soğukluk", günümüzde hemen her bireyin mustarip olduğu umutsuzluk, soyutlanma ve yalnızlık duygularını yoğunlaştırır – oysa insanlar halka yönelik her tür seslenişi bu hislerden kaçma arayışıyla dinlerler. Faşistler bu durumu çok iyi kavramıştır. Konuşmaları her zaman kişiseldir. Seslenişleri dinleyicilerin en öncelikli ihtiyaçlarına dokunmakla kalmaz, aynı zamanda konuşmacının mahremiyet alanını da dinleyicilere açar, konuşmacı dinleyicileriyle kişisel bir sırrını paylaşır gibi konuşarak onlarla arasındaki mesafeyi ortadan kaldırıyormuş izlenimini yaratır.

Daha belirgin nedenleri de olan bu tutum çoğunlukla liderin kibriyle beslense de gayet iyi düşünülmüştür ve uyandırdığı "öznellik" izlenimine rağmen hayli nesnel bir dizi propaganda aygıtının bir parçasıdır. Düzenimiz ne kadar gayri-şahsileşirse, kişilik de bir ideoloji olarak o kadar önem kazanır. Birey ne denli çarkın bir dişlisi olmaya indirgenirse, gerçek hayattaki bu zayıflığını telafi etmek için onun biricikliği, özerkliği ve öneminin de o kadar vurgulanması gerekir. Bu yöntem her dinleyiciye ayrı ayrı uygulanamayacağı ya da ancak daha genel, soyut bir düzlemde uygulanabileceği için lider tarafından vekaleten uygulamaya konur. Hatta takipçilerden esirgenen özerk kişilik imgesinin lider tarafından sunulması totaliter liderliğin sırlarından biridir bile denebilir.

Üstelik faşist liderin kendi reklamını yapması da bir nevi güven kazanma numarasıdır. Ara sıra şişinip kriz anlarında blöf yapabildiği halde, özellikle iktidara gelmeden önceki dönemde karşı konulmaz gücüne fazla değinmemeye çalışır. Daha ziyade "kendisinin de insan olduğuna", diğer bir deyişle müstakbel yandaşları kadar zayıf olduğuna vurgu yapar. Güç ve otorite fikri faşist liderliğin cazibesini açıklamaya kendi başına yetmez. Esas ikna edici olan, zayıfın kendi varlığını "harekete", "davaya", "mücadeleye" veya adına her ne denirse ona teslim ederse güçlü hale gelebileceği fikridir. Kendini çelişkili bir şekilde hem insan hem insanüstü, hem zayıf hem güçlü, hem yakın hem uzak biri olarak tanımlayan faşist lider, tam da dinleyicilerine telkin etmek istediği tutumun modelini sunmuş olur.

Ayrıca itirafları, ister sahte ister sahici olsun, dinleyicilerinin merak duygusunu tatmin etme işlevi de görür. Bu duygu günümüz kitle kültürünün evrensel bir özelliğidir. Birtakım gazetelerin dedikodu köşeleri, radyo kanallarından sayısız dinleyiciye olayların gerçek yüzünü aktarma iddiasıyla sunulan sözde gizli bilgiler ve "gerçek yaşam öyküleri" kisvesiyle dergilerde yayımlanan hikâyelerle bu ihtiyaca cevap verilir. Söz konusu merakın yapısı henüz yeterince irdelenmemiştir. Gündeme dair sohbetlere ayak uydurabilmek için "bilgilenme" gereği duyulması, insanların kendi sıkıcı yaşamlarına kıyasla başkalarının renkli, heyecan verici ve dopdolu yaşamlar sürdüğüne inanmaları

bu duygunun nedenlerindendir. Belki de bunların hepsinden daha temel olarak, gözetleme tutumuyla ilişkilidir ki bu tutum komşunun mahremine göz ucuyla da olsa bakmanın doyumunu arayan bilinçdışı psikolojik süreçle derin bir bağı olması açısından faşizme çok benzemektedir. Lider bu merakın nasıl giderildiğinin çok da önemi olmadığını fark edecek kadar uyanıktır. Hasmının sözde işlediği rüşvet ya da hırsızlık gibi suçların yahut eşinin hastalığı ya da uydurma bile olabilecek maddi sıkıntılarının ifşası faşistin gözünde aynı ölçüde etkilidir. Psikanalizin bir Yahudi düzenbazlığı olduğunu iddia etmesine rağmen kendisi becerikli bir psikolog olan faşist lider, çelişkilerin nasıl etki yarattığını bilir. Grubun bir üyesi yerine konmak dinleyicinin libidosunu tatmin eder; merakının yönlendiği kavramların olumlu veya olumsuz olması ikincil bir meseledir. Hasımlardan biri faturalarını ödeyemezse, onu dolandırıcı ilan etmek için bu durumdan faydalanılabilir. Gelgelelim Martin Luther Thomas, bir zamanlar yaptığı gibi, radyo masraflarını ödeyemediğini halkın huzurunda açıklarsa, sırf bu açıklamayla bile yeni dostlar kazanabilir.

Son olarak, faşist liderin nesnel olmayışının "nesnel" bir nedeni vardır. Bu tavır, nesnel amaçlarını saklamasına ya da belirsizleştirmesine yarar. Almanya'nın aksine, demokrasi fikrinin köklü bir geleneğe ve güçlü bir duygusal çekiciliğe sahip olduğu ABD'de hiçbir faşist, Nazi propagandacılarının rahatlıkla yaptığını yapıp da demokrasiye doğrudan saldıramaz. Amerikan faşistleri genellikle gerçek emellerini gizleyebilmek için demokrasiyi kabul etmeye razıdır. Gelgelelim kendilerini pazarlayıp agresif reklamcılık teknikleri kullanarak, Huey Long'un* yaptığı gibi, muazzam bir baskı grubu oluşturup nihayetinde demokrasiyi demokrasi adına devirebilecek kadar güç elde etmeyi umarlar. Bunun haricinde, birbirine karşıt grup çıkarlarını umursamadan üstü kapalı bir şekilde her gruba her şeyi vaat etmek de faşist propagandanın en bilindik tekniklerinden biridir. Faşist lider kendisi

* Huey Long (1893-1935), Büyük Buhran döneminde ABD Demokrat partisi popülist üyesi olarak Roosevelt politikalarını eleştirmiş, Lousiana Valiliği yaptığı 1928-1933 yıllarında halk yanlısı popülist politikalarıyla büyük bir taraftar kitlesi toplayıp kısa sürede kanunları hiçe sayan otokratik bir yönetim düzeni kurmuş Amerikalı siyasetçi. (ç.n.)

hakkında konuşurken kendi birleştirici gücüne yönelik güven toplar; diğer yandan programının çelişkili yönlerinin çok belli olmaması için nesnel amaçlarını çok seçici bir şekilde ortaya koyması gerekir. Bu yüzden kendi kişiliğine dair insani unsurlara değinmesi etkili bir kamuflaj yöntemidir.

Martin Luther Thomas, Deatheradge, Henry Allen ve Bayan Fry'la* olan ilişkileri sayesinde Hitler'in tekniklerini yakından tanır. Propaganda amaçları doğrultusunda kendi egosunu nasıl manipüle etmesi gerektiğine bütün ayrıntılarıyla hâkimdir ve Hitler'in ifşa ve itiraf tekniğini büyük bir maharetle hem Amerikan sahnesine hem de kendi hitap ettiği kitlenin –köktendinci veya mezhepçi çevrelerden gelen, orta sınıfa mensup orta ve ileri yaşlı insanların– duygusal ihtiyaçlarına uyarlamıştır. Sıradaki bölümlerde Thomas'ın kendisinden söz ediş biçimine dair örnekler ele alınacaktır.

"Yalnız Kurt"

İlk sırada "yalnız kurt" numarası gelir. Bu numara Hitler'in cephaneliğinden alınmadır. Hitler kimseden destek almayan yedi kahraman parti yoldaşı olarak siyasi hareketlerini nasıl başlattıklarını, o günlerde basın ve radyo gibi araçların tamamı başkalarının kontrolündeyken kendi ellerinde hiçbir şey olmadığını sürekli övünerek anlatmıştır. Thomas bu söylemde minik bir değişikliğe giderek, kendi arkasında hiçbir politikacının maddi desteğinin bulunmadığını özellikle ve ısrarla vurgular. Bu iddianın çeşitlemelerini tekrar tekrar kullanır: "Benim hiçbir sponsorum yok, hiçbir politikacı bu harekete tek kuruş yatırmadı."[1] Thomas'ın söylemde yaptığı bu küçük değişikliğin nedeni, Amerikalıların, profesyonel siyasetçilerin düzenbazlıkla kamusal meseleler üzerinden şahsi menfaat elde ettiğine inanmalarından kaynaklanan güvensizliğe oynama çabasıdır. Diğer ajitatör arkadaşları gibi Thomas da siyasi düzenbazların bütün özelliklerini taşıdığından,

* 1930'lu yıllarda Güney Kaliforniya'daki antisemitist faşist hareketlerde aktif rol almış Amerikan faşist propagandacılar. (ç.n.)

1 29 Mayıs 1934.

böyle işlerin sorumluluğunu, arasına mesafe koyduğunu iddia ettiği kişilere yıkabilmek için büyük çaba sarf eder. Şayet düzenbazlara böyle canhıraş saldırırsa, kendi düzenbazlığını daha az insanın fark edeceğini düşünür. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki faşist ve antisemitist propagandacıların en önemli özelliklerinden biri, tam da kendi yaptıkları veya yapmayı umdukları şeyleri kurbanlarını suçlamakta kullanmaları, üstelik bunu neredeyse mecburi bir görevmiş gibi yapmalarıdır. Dolayısıyla büyük bir öfkeyle kınadıkları şeylerin aynılarını kendilerinin de yaptığı gerçeği, karşı propaganda tarafından somut olarak ortaya konmalıdır. Bu kuralın geçerli olmadığı hemen hemen hiçbir faşist propaganda kategorisi yoktur. Psikolojik "yansıtma" mekanizması, faşist ideolojinin bütününde kendisini bu örüntü üzerinden hissettirir.

"Yalnız kurt" aygıtında, propagandacının kendi cesaretini ve dürüstlüğünü vurgulayarak kendilerini mazlum ve yalnız hissedenlerin güvenini kazanmaya çalışmasının haricinde daha derin bir hesap gizlidir. Bu aygıt evrensel olarak her daim artan manipülasyon korkusunu yatıştırmaktadır. Agresif satış yöntemlerine karşı oluşan dirençten doğan bu korku, halkın önünde söylenen hiçbir sözün nesnel bir önemi olamayacağına, hatta konuşmacının şahsi kanaatini dahi yansıtmayacağına dair yarı-bilinçli bir inanca varır. Halka yönelik bu seslenişler, insanlara en genel anlamıyla propagandayı çağrıştırır ve her seslenişin, onu finanse eden güçlü aktörlerin çıkarına hizmet ettiği düşünülür. Elbette bu tutumun ardında yatan neden, iletişim kanallarının ekonomik olarak merkezileşip tekelleşmiş olmasıdır. "Benim arkamda hiçbir politikacının maddi desteği yok" iddiası, propagandacının beyanlarının etki altında kalmadan kendiliğinden oluştuğu, yani henüz tekelci düzenin emrine girmediği izlenimini yaratma çabasıdır. Ne var ki insanların manipülasyona karşı tutumları ve "yalnız kurt" aygıtının bu sayede kazandığı psikolojik işlev fazla basite indirgenmemelidir. Günümüz toplumsal koşullarında insanlar manipülasyondan korkmakla kalmaz, aynı zamanda tam tersine, manipülasyona ve kendilerini koruyabilecek kadar güçlü saydıkları insanların rehberliğine özlem de duyar. Ekonomik örgütlenmemizin hiyerarşik

yapısı edilgen bir şekilde manipüle edilme arzusunu artırmaktadır. Dahası "nesnel beyanlar" ile propaganda aygıtlarını birbirinden ayıran sınır da gitgide bulanıklaşmaya başlamıştır. Güç, iletişim kanallarına hükmeden aktör ve bireylerin elinde yoğunlaştıkça, bu kişilerin propagandaları da hakiki güç ilişkilerini yansıtması anlamında "hakikat"e tekabül eder hale gelir. Bu açıdan Almanya'da Goebbels'in makamına *Ministerium für Volksaufklärung und Propaganda* (Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı) isminin verilmesi büyük önem taşır zira sırf bu isimle nesnel hakikatin ne olduğu belirlenmiş olur; insanların bu hakikat konusunda partinin propaganda cümleleriyle aydınlanması beklenir. "Yalnız kurt" aygıtını kullanan propagandacılar, manipülasyona yönelik bu çelişkili duyguları dikkate alacaktır. Söz konusu çelişkinin ciddiyetinin kavranabileceğine pek ihtimal vermezler ki zaten büyük olasılıkla hiçbir zaman kavranmayacaktır. Propagandacılar bir yandan iletişim kanalları ve parti siyasetinde gücü halihazırda elinde tutanların manipülasyonlarına karşı halkın duyduğu güvensizlikten istifade ederken, bir yandan da "yalnız kurt" aygıtını kullanarak, resmi unvan sahiplerinin elindeki gücün aksine, esas gücün kendi arkalarında olduğunu ima ederler. İnsanları güç tekeline karşı kışkırtmak, şu an gelinen aşamada totalitarizmin nihai zaferini hazırlamak için kullanılan yöntemlerden biridir. Dinleyiciler her gün önemli bir radyo kanalından onlara seslenen konuşmacının kendi hesabına çalışan, yapayalnız bir kişi olduğunu duydukça onun, halihazırda herkesçe tanınan, köklü aktörler tarafından değil, bütünleşmiş kolektif varoluşun barındırdığı potansiyel güç ve insanların kendilerini bir an önce bu güce vererek vatandaşı olabilecekleri "geleceğin gizli krallığı" tarafından desteklendiğini fark ederler. Manipülasyonun karalanması artık başlı başına bir manipülasyon yöntemi haline gelmiştir. İnsanlar, inisiyatifin kendilerine ve model aldıkları konuşmacıya ait olduğuna büyük bir maharetle inandırılırlar. İnsanların etki altında kalmadan kendiliğinden hareket etme becerileri ne ölçüde ellerinden alınırsa, bu beceriye sahip oldukları varsayımı bir ideoloji olarak o ölçüde yüceltilir.

"Duyguları Salıverme" Aygıtı

Konuşmacı, kasten ortaya koyduğu kendiliğinden hareket etme becerisini ve manipülasyona uğramamış bir birey olma özelliğini, belirli bir davranış örüntüsüyle destekler; üstelik bu sergilemekle yetinmediği, aynı zamanda dinleyicilerine de önerdiği bir örüntüdür. Tekniği gereği, bilinçli ve ısrarlı bir şekilde duygusaldır. Yaşlı ve fakir bir dulun, kendisine elli sent bağış yapması karşısında "gözlerinin nasıl da yaşardığını" tekrar tekrar vurgular. Kendini tam bir lider gibi konumlandırdığı halde, en ufak bir "ağırbaşlılık" emaresi göstermekten açıkça kaçınır. Açıktır ki ağırbaşlılığın bu şekilde elden bırakılması, tüm coğrafyalarda faşist propagandanın en etkin uyaranlarından biridir. Bizzat Hitler de isterik feveranlarla dikkat çekmeye her zaman meyilli olmuştur ve kullanmayı en sevdiği ifadelerden biri "[bunun yerine] kendimi vururum daha iyi"dir. Thomas'ın konuşmalarında "duyguları salıverme" aygıtı, resmi Presbiteryenizmin aksine, Evanjelizme ve dini uyanışçılığa meyleden dini tutumundan kaynaklanır.

> Son üç yıldır yüreğimi serbest bırakabilmeye başladığım için Rabb'ime şükrediyorum. Yüreğini açık etmeme konusunda baskı altında yetiştirilmiş bir Presbiteryen için muhteşem bir şeydir bu, sizler de bilirsiniz. Presbiteryenler, Psikoposçular ve sabır telkin eden bütün stoacı öğretilerin takipçileri, sizlere sesleniyorum: Yüreğinizi salıverin! Ah, biliyorum, bu çok zor bir iştir. Siz de benim hissettiklerimi hissediyorsunuz. Fanatiklikten korkuyorsunuz.[2] Tanrı'ya aşkımızı ifade etmenin meşru bir yolu da vardır. Bunun için illa fanatik olmanız gerekmez. Aziz Augustinus bir seferinde ne demişti, hatırlayın: "Yüreğinizi salıverirseniz Tanrı'ya yaklaşırsınız." Azıcık da olsa çırpıverin ellerinizi. Hatırlayın, Eski Ahit'te bile nasıl anlatılmıştır ağaçların sevinçle ellerini çırptığı. Bütün doğa Yaradan'a şükretmiştir! O muhteşem çiçekler filizlenip de güneşi selamlar, hem de bunu hiçbir insan görmeyeceği halde. Hiçbir hayvan da fark etmeyecektir. İşte o çiçek Tanrı'sına şükretmekte, gülümsemektedir aslında. Yeryüzü baştan sona O'nun ihtişamıyla doludur. Peygamber yeryüzünün Rabb'in ihtişamıyla dolu olduğunu haykırmıştır. Ne müthiş şey Tanrı'yı tanımak, öyle değil mi? İsa'yı tanımak ne müthiş bir şey.[3]

2 Hitler de sık sık "Almanya'ya duyduğu fanatik aşk"tan bahsetmiştir.

3 9 Temmuz 1935.

Thomas işte bu gibi ifadelerle elinde olmadan gerçek amacını ifşa eder. Onun bu duygusallığının tek işlevi, dinleyicilerinden kendisini taklit ederek geliştirmelerini istediği davranışın modelini sunmaktır. Thomas onların ağlayıp haykırmalarını, el kol hareketleriyle duygularını açığa vurmalarını ister. O kadar terbiyeli davranıp medeni olmalarına gerek yoktur. Hıristiyanlık vecdi kisvesi altında paganizm teşvik edilir, duygusal dürtülerin sefahat âlemlerindeki gibi çılgınca bir kontrolsüzlükle zincirlerinden boşanması, insanların konuşma öncesi hallerine dönmeleri istenir. Nazi propagandasının çok işine yaramış bir yöntemdir bu. "Duyguları salıverme" aygıtının nihai hedefi aşırılığın ve şiddetin onaylanıp teşvik edilmesidir. İnsanları ağlamaktan ve kendilerine acımaktan alıkoyan engeller yıkılır yıkılmaz, bastırılmış nefret ve öfke duyguları da dizginlenmeden dışa vurulabilir, Kutsal Dansçıların* kolektif dinsel kontrolsüzlükleri pogromla zirveye taşınabilir. Dahası konuşmacının teşvikiyle, dinleyicilerin özdenetim sınırları ne kadar çok yıkılırsa, dinleyiciler kendi iradeleri yerine konuşmacınınkine o kadar kolay teslim olur ve onun peşinden onun dilediği her yöne giderler.

Sanayi toplumlarında faşizmin duygusal doyum eksikliğinden beslendiği; günümüz toplumsal ve ekonomik düzeni yüzünden insanların mahrum kaldığı akıldışı tatmini faşizmin sunduğu sık sık dile getirilmektedir. "Duyguları salıverme" aygıtı esasen bu varsayımı doğrular. Yine de gerçekle tam olarak örtüşebilmesi için bu kavramın başka yönleri de tanımlanmalıdır.

İlk olarak, ideoloji ile gerçekliğin birbiriyle karıştırılmaması gerekir. Faşizmin vaat ettiği akıldışı doyumlar son derece akılcı bir şekilde planlanıp uygulanır. Bu tür manipülasyonlar, modern fabrikadan esinlenilerek topluma topyekûn uygulanan, psiko-teknik olarak nitelendirilebilecek bazı yöntemleri doğurur. Söz konusu akıldışılık son derece pragmatiktir ve hem Thomas hem de Alman ajitatörler tarafından yaşamı kolaylaştıran bir hapmışçasına bilhassa pazarlanması en belirgin özelliklerinden biridir. Şunu akılda tutmak hayli önemlidir;

* *Holy Rollers;* Kutsal Ruh'un etkisine girdiklerini düşünerek coşkun hareketlerle ayin yapan Hıristiyan mezhep üyelerine verilen isim. (ç.n.)

akıldışı faşist propagandanın (ve örneğin, modern kitle kültürünün "hayalperest" sunumlarının) bu akılcı yönü, değişmez özelliği olan samimiyetsizliğiyle bir direnç yaratması beklenecek kadar barizdir ve karşı propagandanın da bu direnci kullanması mümkündür. Karşı propaganda, o esrik söylemlerin ardında yatan kurnaz ayıklığa dikkat çekebilir. Böylesi bir saldırı, faşistleri kaçınamayacakları bir çıkmaza düşürür zira faşist propaganda duyguları salıverme yöntemini bu akılcılık olmadan kotaramaz. Faşist ajitatör, insanları oldukları gibi, yani ayık ve gerçekçi halleriyle dikkate almak zorundadır; onları akıldışı tutumlara sevk edebilmesi için de bu tutumları, onların yaşamlarının psikolojik sistemi dahilinde "mantıklı" göstermek durumundadır.

İkincisi, manipüle edilmiş akıldışı doyumlar sahtedir. Manipülasyon kendi yapısı gereği, harekete geçirdiği "salıverme" eylemiyle çelişir. Dahası faşist propaganda kendi amaçlarına ulaşabilmek için, toplumumuzdaki duygusal hüsranın kökenlerine temas etmek yerine duygusallığın sözcüklerle ifadesini teşvik eder. Ortada gerçek bir haz ya da sevinç yoktur; sadece kişinin kendi mutsuzluk duygusunu açığa vurması ve benliğin topluluk içinde eritilmesi yoluyla insanı geriye götüren bir doyuma ulaşılması söz konusudur. Kısacası faşizmin sunduğu duygusal salıverme, esasında arzuları gerçekleştirmenin ikamesinden ibarettir. Bunun en çarpıcı örneği Kutsal Peder'in* "harikulade" ifadesini coşkunlukla her şeye eklemesidir – böylelikle aslında nitelediği nesneleri önemsizleştirir. Thomas'ın havanın ne kadar muhteşem olduğundan, Güney Kaliforniya'nın güzel topraklarından ve filizlenen çiçeklerden bahsederken başvurduğu hile de Siyahi Evanjelist'in [Kutsal Peder'in] hilesinden pek farklı değildir zira övüp şükrettiği ve kontrolsüz duyguların nesnesi olarak sunduğu güzellikler aslında dinleyicilerin sosyal dünyasıyla hayli ilişkisizdir ve Thomas'ın kendi amaçlarıyla da hiçbir alakası yoktur.[4] Duygulara dokunmak için do-

* Rahip Major Jealous Divine ismiyle tanınan, 1930'larda ABD'de önemli etki yaratmış siyah dini lider; basında Siyahi Evanjelist olarak da anılmıştır. (ç.n.)

4 Birkaç örnek: "Rabbi'miz, bu muhteşem gün için bu akşam buradan sana şükranlarımızı sunuyoruz. Bu güzeller güzeli Güney toprakları için sana şükranlarımızı sunuyoruz." (14 Temmuz 1935). "Günaydın, dört bucağa, tüm insanlara. Bahçelerimizin güneş ışıklarıyla dolup taştığı bu güzel günde sizlerle birlikte olmaktan çok mutluyuz." (3 Temmuz 1935).

ğanın kaynaklarına yapılan her gönderme dinleyicilerin dikkatini gerçek sorunlardan uzaklaştırmayı amaçlayan bir planın parçası olabilir.

Üçüncüsü, duygusallığın harekete geçirilmesi dinleyicilere kendi başına dayatılabilecek bir aygıt değildir. Bu aygıtın kullanılabilmesi için dinleyicilerin de belirli bir eğilimi olması gerekir; dolayısıyla başarılı bir ajitatörün kurnazlığı esasen kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceği bu eğilimleri fark edebilmesinde yatar. Dinleyicilerde ruhsal özdenetimin katılığından kaçma arzusu sağlam bir şekilde temellenmiş olmalıdır, dolayısıyla bu "temel"e dair fikrin en uygun şekilde geliştirilmesi gerekir. Bu, tam da insanların kaçmaya çalıştığı akılcılık sürecinin bir sonucudur. İnsanlar geleneksel anlamda kendi kendini idame ve kontrol eden bir birim olmayı gerektiren bireylikten çıkmak, kendilerini bir şeylere "teslim etmek" istemektedir. Thomas'ın köklü dini tarikatların zorunlu kıldığı özdenetime ve stoacı sabır öğretilerine olumsuz atıflarda bulunması tesadüf değildir. Sabır, serbest rekabete dayalı liberal çağın var ettiği bağımsız bireyin niteliklerinden biridir. Kişinin kendini kontrol edebilme gücü, diğerleriyle rekabete girme ve maddi –dolayısıyla da psikolojik– açıdan kendi kaderini tayin etme gücünü yansıtır. Bu bağımsızlığın gitgide zayıflamaya başladığı günümüzde özdenetim de ortadan kalkmaya başlamıştır. Her bireyi etkileyen toplumsal güçler o kadar muazzamdır ki kişi bu güçlere yalnızca (kendi kendine yeten toplumsal bir birim olmak yerine) işgücüne dahil olarak ekonomik açıdan boyun eğmekle kalmaz, ayrıca üzerine yüklenen ve ancak kendi davasına dönüştürerek katlanabildiği toplumsal ve kültürel baskının etkisiyle psikolojik açıdan da teslim olmak durumunda kalır. Başlı başına bir birim teşkil eden bütünleşik bir kişilik gibi davranmak yerine, şartların gerektirdiği konformist davranışları benimseme gereği duyar. Birey, bir yandan gitgide daha pragmatik davranması öğretildikçe katılaşırken, diğer yandan genel olarak toplumsal düzenin ve özel olarak sanayi teknolojisinin etkisine karşı gösterebildiği direnç zayıfladıkça yumuşar da. Kendi başına bir ego, yani bir "benlik" olmayı bıraktığı ölçüde, özdenetimin gereklerini yerine getirme beceri ve isteğini de yitirir. Günümüzde bütün topluma hızla yayılmakta olan psikolojik halin en uç dışavurum biçimlerinden

biri isteridir. "Duyguları salıverme" aygıtıyla işte tam da bu eğilime karşılık verilmektedir. Sabır telkin eden stoacı öğretilerle dalga geçilir çünkü bireyler sabırlı olmayı artık ne istemekte ne de becerebilmektedir; diğer bir deyişle, duygusal özdenetimin nihai ödülü –yani kendi içinde sağlam temelleri olan, güvenli bir varoluş– artık hükmünü yitirmiştir. Duyguları salıverme aygıtının yarattığı etki, sözünü ettiği tepkileri ortaya çıkarmaktan ziyade bu tepkileri toplum tarafından kabul edilebilir hale getirmek, halihazırda tökezlemeye başlamış bir tabuyu yıkıp, insanların özdenetimi elden bırakarak toplumsal açıdan doğru bir şey yaptıklarını hissedebilmelerine olanak tanımaktır. İnsanların gençliklerinde onlara öğretilen kurallarla çeliştiğini belli belirsiz hissetmelerine rağmen halihazırda içlerinde varolan tavırlara yönelik bu "toplumsal onay" mekanizması, bütün faşist ve antisemitist propagandaların içkin bir özelliğidir.

"Zulmedilen Günahsız"

Konuşmacının kendi kişilik özelliklerine dair doğrudan veya dolaylı olarak ortaya attığı iddialarda hangi özellikleri gündeme getirmeyi seçtiği meselesi ancak bariz biçimde bahsetmekten kaçındığı özellikler dikkate alındığında önem kazanmaktadır. Örneğin, dürüst ve namuslu bir insan olduğunu vurguladığında eski seçim propagandası örüntülerine riayet etmiş olur. Ayrıca kendi liderlik vasfına dair de ipuçları verir. Gelgelelim giriştiği bu muğlak tanımlı işi becermesine imkân verecek hangi özel donanımlara sahip olduğundan asla bahsetmez. Ne eğitimini ne siyasi geçmişini ne âlimliğini ne de siyasi liderliğini nitelendirebilecek herhangi bir kişisel özelliğini gündeme getirir. Bunun yerine üstü kapalı bir şekilde Tanrı'nın çağrısından bahsetmeyi yeterli görür. Kendi reklamını yaparken benimsediği yöntem ve kendisine dair kullandığı muğlak ifadeler başlı başına anlam taşır. Thomas, toplumdaki işbölümüne karşı derinlere işlemiş o bilinçdışı direnme hissinden ötürü profesyonel siyasetçilere ve belki de her türden uzmanlığa duyulan genel hoşnutsuzluğu muhtemelen hesaba katmasının yanı sıra, kendi imajının muğlaklığını da dinleyicilerin zihninde canlanabilecek her fanteziye alan açmak amacıyla kullanır. Kendini

boş bir çerçeve olarak sunarak dinleyicilerinin ona son derece çelişkili kavramlar atfedebilmelerine imkân tanır. İyi niyetli ve insancıl bir rahip olarak da hayal edilebilir, acımasız bir asker olarak da; patlamaya hazır duygusal bir insan olarak da görülebilir, ayağı yere basan kurnaz bir karakter olarak da; şaibeli olayların bütün iç yüzünü bilen dikkatli bir gözlemci olarak da tasavvur edilebilir, kimsenin dikkate almadığı görüşleri tek başına haykıran saf bir ruh olarak da. Karakterinin muğlaklığı, siyasi emellerinin muğlaklığıyla kol kola giden bir birleştirme aracıdır. Bunların ikisi de, birbiriyle hiç alakası olmayan ama onu ne denli az tanır, ne yapmak istediğini ne denli az bilirlerse onu o denli körü körüne takip etmek isteyecek dinleyicileri koyun sürüsü gibi bir araya getirmeye yarar. Günlük yaşama yönelik ufak tefek somut referanslarla süslenmiş soyut bir imaj yaratmak, faşist ajitatörlerin uyguladığı örüntünün tipik özelliğidir.

Tüm bunlara rağmen tekrar tekrar gündeme getirilen birkaç kişilik özelliği de vardır. Ajitatörün günahsızlığının vurgulanması bunların başında gelir. O, hiçbir şekilde kusur bulunamayacak, kendi çıkarını düşünmeyen fedakâr bir insan olmakla kalmaz, aynı zamanda sürekli zulme uğraması –yani düşmanlarının tehditlerine ve komplolarına maruz kalması– da üstün ahlaki özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Thomas, her an birileri tarafından zehirlenebileceğini veya kilisesinin yakılabileceğini söyleyecek kadar ileri gider çoğu kez (Bu arada, kilisesinin kendi özel mülkü olduğunu da belirtmek gerekir). "İnsanlar akıllarına ne gelirse yazıyorlar. Benim hakkımda söylemediklerini bırakmıyorlar. Beni öldüreceklerini yazıyorlar."[5] [George] A. Phelps gibi, Batı Yakası'nda faaliyet gösteren diğer ajitatörler de Nazilerin geliştirdiği "zulmedilen günahsız" aygıtına üstü kapalı şekilde başvurur. Naziler, SS olarak bilinen (ve Gestapo üyelerinin aralarından seçildiği) son derece saldırgan muhafız ordularını *Schutzstaffel*, yani "koruma timi" olarak adlandırmıştı. "Zulmedilen günahsız"lık çifte amaca hizmet eden bir aygıttır. Öncelikle lidere yönelik tehlikelerin aslında herkese yönelikmiş gibi yorumlanmasını, ardından da saldırganlığın bir özsavunma yöntemi olarak meşrulaştırılmasını sağlamalıdır.

5 22 Mayıs 1935.

"Hıristiyanlar, bir düşünün; o ne diyordu hatırlayın: Bana zulmetmişlerse bilin ki size de zulmedeceklerdir."[6] Bu hilenin en belirgin örneğini, Hitlerizm'e her yönüyle bahane yaratmak için ondan bir "özsavunma mekanizması" olarak bahseden Peder [Charles Edward] Coughlin* sunar. Bu hile, devletin bekasını korumaya yönelik ulusal ve uluslararası politikalardan esinlenmiştir. Sezar'ın son derece eğitimli ordusuyla yarı-barbar Galyalılara saldırıp, bu fetih savaşının zaruri bir güvenlik önlemi olduğunu açıkladığı andan itibaren askeri taarruzlar savunma olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Doğası gereği her türden emperyalist davranış örüntüsüne yönelimi olan faşizm bu vesileyle, tarihte ilk kez bu aygıtı iç politikanın amaçlarıyla bağdaştırmış, hatta bireysel eylemleri şekillendirmeye yönelik ideolojiler geliştirmek için kullanmıştır. Ne var ki bu mekanizmada daha derin bir psikolojik içerim de gizlidir. İnsanlar tarafından tümden ciddiye alınması beklenmese de söz konusu mekanizma şiddete yöneltici bir uyaran olarak kullanılır. Bu bağlamda psikanaliz göstermiştir ki faşist propagandanın hitap ettiği saldırgan ve sadist eğilimler, saldırgan ile kurban arasında belirgin bir ayrım yapmamaktadır; psikolojik açıdan bu iki kavram da belirli bir noktaya kadar birbirinin yerine konabilir zira her ikisi de kökleri, özne ile nesne, ego ile dış dünya arasındaki ayrımın henüz kesin olarak tesis edilmediği bir gelişim evresine dayanır. Fedakârlık kavramının her faşist propagandada çok önemli bir role sahip olması da bu ikilemi gözler önüne seren bir başka noktadır. Son tahlilde, bu karşılıklı olarak birbirinin yerine konabilirlik durumu, kişinin bizzat işlemeyi planladığı suç için gelecekteki kurbanını suçlayabilmesine imkân tanır. Kişi "yansıtma" vasıtasıyla, farkında olmadan, aslında yalnızca kendi hayalinde canlandırdığı olayların gerçekmiş gibi görünmesine neden olur. Bu mekanizmanın en aşikâr örneği elbette Almanya'daki Reichstag Yangını'dır. "Zulmedilen günahsız" aygıtı her zaman bir nebze kinizmle kullanılmış ve aynı şe-

6 13 Temmuz 1935.

* Charles Coughlin (1891-1979); ABD vatandaşlığına geçmiş Kanada asıllı vaiz. 1930'lu yıllarda geniş kitlelere ulaşan radyo vaazlarında antisemitist propaganda yapmıştır. (ç.n.)

kilde karşılanmıştır. Örneğin "Aryan çoban köpeğini ısıran Yahudi işportacı" türünden sayısız espri yapılmıştır. Bu aygıt büyük ihtimalle Amerikan sahnesine de benzer şekilde uygulanmaktadır.

"Yorulmazlık" Aygıtı

Thomas zulme uğramasına neden olan dürüstlüğünden, fedakârlığından ve büyük davaya adanmışlığından bahsederken yorulmak nedir bilmediğine işaret etmeyi de hemen hemen hiç ihmal etmez. Her gün yüzlerce mektup okumakta, enerjisini son kırıntısına kadar tüketmektedir, dur durak bilmeyen gayretleri yüzünden saçlarına daha gencecikken aklar düşmüştür, yandaşlarından çok daha fazla çalışır, onlara kıyasla çok daha fazla fedakârlık eder: "Tekrar belirtmeme müsaade edin, benim işim bir gönül işidir. Sizden tek isteğim, benimle birlikte fedakârlık etmeniz. Benim kadar çalışmanızı istemiyorum sizden."[7] Ne tuhaftır ki yorulmazlık, Thomas'ın, düşmanlarına yakıştırdığı özelliklerin de başında gelir. Bolşevikler yorulmak nedir bilmezler, düzeni yıkmak için gece gündüz çalışırlar, iyi insanlar uykudayken onlar Amerikan toplumunun kuyusunu kazmaktadır. "Unutmayın ki komünistler asla tatil yapmazlar. Unutmayın ki şeytan her an yeniden canlanır. Sizler ve ben de gece gündüz çalışmalıyız çünkü daha çok işimiz var."[8] Yorulmazlık aygıtının "uyan Almanya" temasıyla ilişkisi ortadadır. Psikolojik açıdan birbiriyle tam da tutarlı olmayan çok çeşitli içerimler barındırmaktadır.

"Kışkırtma" arzusu hepsinin başında gelir. Bu arzu her tür saldırganlığın arketipi sayılabilir. Faşizmin en içkin itici güçlerinden biri, sıkı çalışmayı hem uygulamada hem de ideolojik bağlamda bir zorunluluk haline getirip sürekli kılarak "disiplin" ve baskıya gerekçe üretmektir. Temeli sosyoekonomik eğilimlere dayanan bu tutum, bütün psikolojik sonuçlarına dek faşist düzenin içine işler. Faşist düzende, ruhsal anlamda kimsenin uyumaya izni yoktur: Otoriter hükümetlerin kurbanlarına uygulamayı en sevdiği işkencelerden biri, onların uykularını saat başı bölerek sinirlerini harap etmek olmuştur. Faşist

7 22 Mayıs 1935.
8 31 Mayıs 1935.

liderin kendi yorulmazlığına yaptığı vurgu ve bu tavrıyla takipçilerine örnek oluşturması, faşizmin uykuya duyduğu nefreti –yani en geniş anlamıyla hiçbir şeyi kendi haline bırakmama isteğini– yansıtır. Yorulmazlık, totalitarizmin ruhsal dışavurumudur. Dinlenmek ancak her şey ele geçirildikten, zapt edildikten ve düzenlendikten sonra söz konusu olabilir. Bu hedefe hiçbir zaman ulaşılamayacağına göre de bütün takipçilerin sürekli çaba göstermesi gerekir.[9]

Ne var ki, ajitatör yorulmazlığı vurgulandığı halde aslında takipçilerinde büsbütün "uyanık", bilinçli ve berrak bir tavır ortaya çıkarmak istemez. Şüphesiz ki onlardan etkin olmalarını ve harekete geçmek için hazırda beklemelerini ister fakat bu esnada bir nevi büyü altında olmalıdırlar. Faşizmle ilgili değerlendirmelerde bahsi geçen "kitlesel hipnoz" kavramında haklılık payı olmakla birlikte, bu gönderme genellikle hem kitlesel faşist hareketlerin son derece "akılcı" olan yönünü hem de takipçilerin maddi kazanç ve daha iyi sosyal statü elde etme beklentilerini hafife alır. Şu kadarı gönül rahatlığıyla söylenebilir; faşist propaganda, takipçilerinden sorumlu ve bilinçli bireyler gibi değil, hipnotize olmuş insanlar gibi faaliyet göstermelerini ister. Dolayısıyla yorulmazlık ısrarı bir nevi uyuşturucu işlevi görür. Takipçilere sürekli uyanık kalmaları ve kesinlikle uyumamaları söylenir çünkü

9 Yorulmazlığa düzülen methiyelerin köklerinin, orta sınıf toplumunun bütününe yayıldığı elbette çok açıktır. Özellikle de Kalvinizim ve Jansenizm'de belirleyici bir rol oynamaktadır. Pascal, Hıristiyanlığı yorulmazlık üzerinden tanımlayacak kadar ileri gitmiştir: İsa'nın çilesi kıyamet gününe kadar varlığını sürdürecektir, bu nedenle artık kimse uyumamalıdır. Bu mesele, radikal ve çileci Hıristiyan hareketlerde her zaman vurgulanır ve Thomas'ın propagandasındaki kendine has ağırlığını da belki bu "dini uyanış" zemini üzerinden kazanmıştır. Başlı başına "uyanış" kavramı bile sessiz sedasız durmakta olan her şeye karşı bir husumet ifade eder. Faşizmin yorulmazlık aygıtına getirdiği tek yenilik onu bağımsızlaştırarak bir tür fetişe dönüştürmesidir. Eski burjuva sınıfı, hem kendini göstermeyen Tanrı'nın merhametini kazanma hem de aile serveti elde etme fırsatını güvenceye almak için yorulmaz olmak zorundaydı. Faşiste ise yalnızca yorulmaz olabilmek uğruna yorulmaz olması gerektiği öğretilir. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da özveri bir araç değil amaç olarak yorumlanır. Bizzat kendisinin yasakladığı şeyi, bir ödül olarak ele alır. Bu dönüşüm, çağımızda yaşanan en derin psikolojik değişimdir. Gerçekten sorunların merkezine temas edebilen bir karşı propaganda için en temel adım, faşist propagandanın talep ettiği tüm "fedakârlık"ların akıldışı, fetişist ve absürt niteliğini ortaya koymaktır.

aslında bir şekilde uykuya dalmaları ve uyur halde faaliyet göstermeleri beklenir. Uyku ve yorulmazlık arasındaki ilişki hayli ikirciklidir, ajitatörler de bu durumdan beslenir. Uyuması istenen kişi, bir yandan da yorulmaz olması gerektiğini ve öyle de olduğunu işittikçe, liderinin istencine normalde göstereceğinden çok daha az direnç gösterebilir. Aslında sağlığını tehdit etmekte olan bulaşıcı hastalığa karşı bağışıklık kazandığına inandırılır.[10]

"Ulak" Aygıtı

Thomas'ın kendine atfettiği çok belirgin son bir karakter özelliği daha bulunmaktadır – lider imajıyla açıktan açığa ters düşmesi açısından bilhassa dikkat çekici olan bu özellik, muhtemelen daha derinlerde faşist lider tipiyle özsel bir bağlantıya sahiptir. Bu özelliğe göre konuşmacının kendisi kurtarıcı değil, onun ulağıdır. Thomas'ın konuşmalarında kullandığı "ulak" aygıtı teoloji cephaneliğinden alınmış, özellikle de Vaftizci Yahya'nın rolünden esinlenilmiştir.

> "Yahya diğer konuma göz koymaması gerektiğini bilecek kadar akıllı bir adamdı. O kendisinin de Tanrı vergisi bir yeteneği olduğunu fark etmişti fakat bu yeteneğiyle İsa'nın haçının aydınlığına müdahale etmemesi gerektiğini de anlamıştı. Burada hepimizin kabul ve itaat etmesi gereken muazzam bir gerçek var. Bugün size ilettiğim mesaj Martin Luther Thomas'ı veya bir başka insanı yüceltiyorsa başarısız olmaya mahkûmdur fakat bü-

10 Faşist propagandada "hipnotik" ve "akılcı" unsurların nasıl bir arada işlediği sorusuna farazi de olsa bir cevap önerilebilir. Her şeyden önce faşist propaganda, nesnel nedenlerden ötürü *bütünüyle* akılcı olamaz. Faşizm hasmane toplum yapısını baskı yoluyla muhafaza etmeyi amaçlar ki bu amaç, doğası itibarıyla akıldışıdır. Ancak belirli grupların veya bireylerin çıkarlarıyla ilişkili olarak değerlendirilirse akılcı hale gelebilir. Bu tür çıkarlar ile bütünün akıldışılığı arasındaki uyuşmazlık kendini güçlü bir şekilde hissettirir. "Hareket"in nihai hedeflerinin akıldışı olduğunu gizliden gizliye hisseden her faşistin, bu nedenle bir tür suçluluk duygusu yaşayacağı pekâlâ düşünülebilir. Hipnotik unsur işte burada devreye girer ve suçluluk duygusunun aşılmasına yardımcı olur. Faşist aptal olduğu ve kendi çıkarını gözetemediği için değil, kendi çıkarıyla toplumunki arasındaki uyuşmazlığı kabul etmek istemediği için düşünmeyi bırakır. Akıl yürütmekten vazgeçer çünkü bu "akılcı olarak" işine gelmez. Taşıdığı "inanç" bir yönüyle kindardır. Düzmece inancını kaybetmemek için bunu kendi kendine tekrar tekrar devreye almak durumundadır. Faşist hipnotizmanın esasen kişinin kendi kendini hipnotize etmesine dayandığını söylemek mümkündür.

> yük Hıristiyan Amerikan Haçlı Cephe'sinin* bu mesajı Tanrı'nın Oğlu'nu yüceltiyorsa bu hareketin başarılı olmaktan başka şansı yoktur... Bu hayatta ne gibi yetenekleriniz olduğunu bilemiyorum. Belki de sadece ulak olmanız kâfidir. Bu dünyada ulaşılabilecek en güzel mertebe ulaklıktır. Ben O'nun mesajını dünyaya yayan bir Tanrı ulağıyım; sizler de öylesiniz."[11]

Bu noktada konumuz, dünyevi meselelerin uhrevi meselelerle –yani İsa'nın haçının Hıristiyan Amerikan Haçlı Cephesi'nin– iyi kurgulanmış şekilde kasten birbirine karıştırılması değildir. Sadece ulak fikriyle ve Thomas'ın, insanlarda uyandırdığı umutları gerçekleştirecek bir Tanrı değil, bir peygamber olduğunu vurgulamasıyla ilgileniyoruz. Bunun sadece ele aldığımız ajitatöre has, rastlantısal bir tavır olduğu ve liderin kendi özelliklerini abartarak kendini pazarlamasının beklendiği faşist propagandanın özüyle pek de ilişkisi olmadığı düşünülebilir. Oysa Nazizm'in ilk dönemlerinde Hitler'in de ulak aygıtını kullandığı ve ("*Ich bin nur der Trommler*" ifadesiyle) kendini basit bir trampetçi olarak adlandırdığı göz ardı edilmemelidir. Elbette bu aygıtın kullanılmasının bariz nedeni, çoğu faşist liderin esasında gerçek politikacılardan değil, propagandacılar arasından çıkmasıdır – bu da kendi içinde, reklamla gerçeği birbirinden ayıran sınırın hayli geçirgen hale geldiği günümüz toplumunun önemli özelliklerinden biridir. Ne var ki ortada daha derin bir psikolojik mesele de var. Thomas'ın zaman zaman babasından bahsederken kullandığı ifadeler bu meseleye bir nebze ışık tutabilir: "Babam çok zeki bir adamdı. Maalesef oğlu onun bu zekâsından hiç nasibini alamamış."[12] Propaganda amacı taşıyan bu alaycı mütevazılık aslında Thomas'ın babasına beslediği düşmanlığı gizleyen ince bir perde işlevi görür. (Bu düşmanlık Thomas'ın diğer söylemlerinde de, özellikle kendi hararetli dini duygularını babasının sözde "agnostizmi"yle karşılaştırdığı ifadelerde kendini gösterir.) Hitler'in *Kavgam* kitabında yazdıkları da, hem psikolojik açıdan hem gündelik yaşama dair konularda babasıyla şiddetli bir uzlaşmazlık

* İngilizcesi *Christian American Crusade* olan ve Martin Luther Thomas tarafından 1930'larda kurulan faşist ve antisemitist oluşum. (ed.n.)

11 23 Mayıs 1935.

12 29 Mayıs 1935.

içinde olduğunu kuşkuya yer bırakmayan bir açıklıkla gösterir. Trampetçi ya da ulak aygıtının, konuşmacının kendisini henüz "esas adam" haline gelmemiş bir oğul imgesiyle tanıtma arzusunun dışavurumu olarak yorumlamak hiç de cüretkâr bir teşebbüs olmaz.[13] Yeri gelmişken söylemek gerekir ki Thomas'ın teolojiyle ilgili anlam saptırma numaralarının en önemli ayaklarından biri, Tanrısal Baba figüründen farklı olarak Oğul kavramına vurgu yapmasıdır. Takipçilerinin kendisiyle özdeşim kurmalarını ve onun yaptıklarını taklit etmesini uman ajitatör, kendini hem takipçilerinden üstün konumundaki güçlü adam figürü olarak hem de bu figürün tam zıddı olarak tanıtır. Kendisi de onlar kadar zayıftır; insanların ruhlarını kurtaracak kişi değil, kurtarılmaya ihtiyacı olandır. Kısacası baba otoritesine tabii bir oğul figürü olarak kendisinden daha büyük bir varlığa bağımlıdır ve bu güce hizmet eder.[14] Ne var ki bu güçlü varlık artık baba değildir. Son derece muğlak ve tanımsız olmasına rağmen, tüm teşvik unsurları bu güçlü varlığın faşist örgüt etrafında toplanan "oğul"ların kolektif varlığına tekabül ettiğini gösterir; bu kolektif varlığın da kendisini oluşturan tüm bireylerin kişisel zayıflıklarını psikolojik açıdan telafi edebilecek

13 Sosyal Araştırma Enstitüsü bünyesinde yıllardır geliştirilmekte olan bu fikir, bazı farklılıklarla da olsa Erik Homburger Erikson tarafından "Hitler's Imagery and German Youth" [Hitler'in İmgelemi ve Alman Gençliği] adlı makalesinde, enstitüden bağımsız olarak yayımlandı: "Hitler'in babalığı temsil eden nitelikleri psikologlarca gereğinden fazla vurgulanmıştır. Oysa bırakın imparator veya başkan olmak istemeyi, Hitler baba olmaya dahi hiçbir zaman özenmemiş bir ergen figürüdür. O, Napolyon'un düştüğü hataya düşmez. Kendisi Führer'dir: Baba figürüyle fazla özdeşim kurmadan onun tüm ayrıcalıklarını devralacak şekilde yerine geçen bir *ulu ağabey*dir: Hitler babasını "çocukluktan sıyrılamamış bir yaşlı" ifadesiyle tarif ederek kendisine yeni bir konum tahsis eder; kendisi üstün gücü elinde tutarken genç kalabilendir. O kendisine mutlu ve "barışçıl" sivil yaşamın dışında bir kariyer seçmiş katıksız bir ergendir; "oğlanları" onlardan hayranlık bekleyerek, yüreklerine korku salarak ve kurnazlıkla onları geri dönüşsüz suçlara bulaştırarak bir arada tutan bir çete lideridir. Ebeveynlerin başarısızlıklarını insafsızca istismar eder." (*Psychiatry* V, 4 [Kasım, 1942], s. 480-481.)

14 Ne tuhaftır ki Wagner'in –bütününe bakılırsa şifreli bir antisemitist metin olarak değerlendirilebilecek– *Parsifal* operasının sonunda da aynı motif mevcuttur. Opera "*Erlösung dem Erlöser*" [Kurtarıcıya Kurtuluş] sözleriyle son bulur. Baba otoritesini temsil eden Titurel, opera boyunca büsbütün aciz gösterilir: Titurel, oğlu Amfortas uğruna tahtını bırakır ve onun günahlarının bedelini ödemek için ölür.

güçte olduğu varsayılır. Faşist diktatör imajı artık babalık niteliği taşımamaktadır. Bu olgu, mevcut toplumsal gelişim evresinde ailenin kendi kendini idame ettiren, bağımsız bir ekonomik birim olmaktan çıkmaya başladığını gösterir. Baba, aile yaşamının teminatçısı olmaktan çıkmış, dolayısıyla psikolojik açıdan üstünlük sahibi bir toplumsal aktör olma özelliğini yitirmiştir. Stalin'in imajında hâlâ Doğu'ya has bir ataerkillik mevcuttur, Mussolini'nin ataerkil özellikleri belli belirsiz sezdirilir fakat bekâr bir erkek olan Hitler'de ve oluşturduğu kolektif imajda bu özelliğin izine dahi rastlanmaz. Hitler aslında daha çok, isyankâr ruhlu sinirleri zayıf oğlanı temsil eder ve onu başarıya ulaştıran da sırf bu sinir zayıflığı sayesinde dava hareketindeki eşitlerinin arasına tamamen karışabilmesidir. Faşist lider, hâkimiyeti, kendinden "vazgeçerek" ve varlığını kolektif varlığa teslim ederek kazanmalıdır. Ona otoritesini kazandıran bu kolektif varlıktır; sembolik anlatılarında da kendini hep bu kolektif varlığın yerine koyar – bizzat kurtarıcı değil, onun ulağı veya temsilcisi olduğunu vurgulama eğilimi de bundan kaynaklanır. Esasen Hıristiyan kökleri hayli kuvvetli olan orta yaşlı insanlara hitap eden Thomas, genel olarak bakıldığında, modern faşist lider tiplerine kıyasla daha ataerkildir. Ancak bu onu daha tehlikesiz bir propagandacı kılmaz zira Thomas normalde propaganda yoluyla çok zor ulaşılabilecek kitleleri etkileyebilen özel niteliklere sahiptir.[15] Bütün bunlara rağmen Thomas'ın tümüyle vazgeçmediği, faşizmin "oğul" çehresi onun alçakgönüllülüğünde, kendinden büyük bir güce adanmışlığında ve gelecekte olacaklar için sadece bir müjdeci rolü üstlenişinde kendini hissettirir. Faşizmin asıl psikolojik hilesi, müjdecinin birtakım bilinçdışı mekanizmalar aracılığıyla, müjdelediği kişiye dönüşmesidir.

15 Alman Faşist liderler arasında da bir tür psikolojik "işbölümü" olduğuna dikkat çekmekte fayda vardır. Bizzat Hitler, 1934'teki yılbaşı mesajında Nazi lider tiplerinin ne kadar çeşitlilik gösterdiğini vurgulamıştır. Hitler, Röhm, Schirach ve Goebbels gibi hiç ataerkil sayılamayacak, hatta eşcinsel denebilecek tiplerin yanı sıra, "kamu yönetimi"yle ilgilenen Frick gibi daha ataerkil isimler de mevcuttu. Ne var ki Nazi iktidara geldikten sonra ataerkil tiplerin cazibelerini önemli ölçüde yitirdiği görülmektedir.

"Yüce Küçük Adam"

Ulak aygıtı, geniş çaplı etkiler yaratan bilinçdışı içerimlerinin yanı sıra, faşist propagandanın çok daha genel bir yapısıyla da bağlantılıdır. Bu aygıt konuşmacı ile dinleyicileri arasındaki ilişkinin tüm yönlerini yansıtan bir duruma işaret eder. Konuşmacı, dinleyicilerinin birlik oluşturacak psikolojik "bütünleşmesi"ni temsil ettiğinden, hem zayıf hem de güçlüdür: Zayıftır zira kitleyi oluşturan her bireyin liderle özdeşim kurabilmesi için takipçilerinden fazlaca üstün olmamalıdır; güçlüdür çünkü hitap ettiği kitlenin birlik haline gelmesiyle elde edilecek güçlü kolektif varlığı temsil etmelidir. Kendini "yüce küçük adam" olarak sunar ve buna bir parça da kılık değiştirme niteliği katar; o, kitlenin arasında onlardan biriymiş gibi dolaşmaktadır fakat sonunda kurtarıcı olduğu ortaya çıkacaktır. Takipçilerinden hem kendisiyle yakından özdeşim kurmalarını ister, hem de aralarındaki mesafeyi açacak şekilde pohpohlanmayı bekler; kasıtlı olarak kendisiyle çelişen bir portre sunmasının nedeni budur. Unutkanlığa güvenir ve tutarlı akılcı düşünceler ortaya koymak yerine, farklı zamanlarda farklı farklı bilinçdışı eğilimlere başvurmaya bel bağlar.

Yüce küçük adam aygıtının iki belirgin göstergesi mevcuttur. İlki Thomas'ın paraya yönelik tutumu, diğer bir deyişle maddi kaygılarından söz etme biçimidir. Bilindiği kadarıyla Thomas'ın arkasında güçlü bir maddi destek yoktu, gelgelelim Merriam-Sinclair kampanyasında oynadığı rol (ve daha başka etkenler de) Thomas'ın önemli finansal kaynaklardan pek de mahrum olmadığını ortaya koyuyordu. Finansal açıdan temel olarak radyo programının dinleyicilerinden gelen küçük çaplı bağışlara bel bağladığı doğru olsa dahi, dinleyicileriyle para meselelerini tartışma şekli hayli olağandışıdır. Tekrar tekrar para istemesine engel olabilecek haysiyet mefhumuyla ilgili herhangi bir kaygı taşımadığı gibi, para meseleleriyle dini meseleleri, inanç sahibi olan herkesin itici bulması beklenecek biçimde iç içe geçirmesine engel olan herhangi bir dini çekince de duymamaktadır. Bütün konuşmalarında maddi durumundan yakınıp hiç utanmadan para istediği göz önünde bulundurulursa, dilenci rolü oynadığını söylemek mümkün-

dür. Nasyonal Sosyalizm'in yükselişe geçtiği dönemde yaygın olan bu alışkanlık, özellikle de Parti'nin sponsorlarıyla zaman zaman ihtilafa düştüğü ve sokak sokak dolaşarak bağış topladığı 1930-1933 yılları arasında belirginleşmişti. ABD'deki diğer antisemitist ajitatörler de aynı taktiği uygulamaktadır. Dilenme tutumunun psikolojik değerini hafife almak öngörüsüzlük olur. İnsanlar maddi fedakârlıkta bulundukları meselelere genellikle daha fazla değer atfetmeye meyillidir. Para bir bağ işlevi görür. Ne var ki bu durum, lider adayının azamet iddiasıyla açıkça çelişen dilenci rolünü oynamaya kalkışmasını açıklamaya yetmez. Thomas veya Phelps gibi hırslı isimlerin siyasi kariyerlerini anlık ve ufak tefek maddi kazanımlardan daha fazla önemsediği su götürmez bir gerçektir, üç beş kuruş için ısrarla yaygara kopardıklarında da ne yaptıklarını bildiklerine şüphe yoktur. Ekonominin geldiği noktada kitlelerin küresel çapta deneyimlediği maddi güvensizlik hissi bu durumu açıklamaya yardımcı olabilir. Çok zengin kesimler dışında kimse artık kendi ekonomik kaderini belirleyebileceğini düşünmemekte, herkes kendini körlemesine işleyen devasa ekonomik güçlerin oyuncağı olarak görmektedir. Herkes geleceğinin bir şekilde toplumun merhametine kaldığını hissetmekte, dilencilik olasılığı bir hayalet gibi her bireyin ruhsal imgeleminin geri planında kendini belli belirsiz göstermektedir. Faşist ajitatör işte bu eğilimi dikkate alır. Dilenci tutumu sergileyerek yalnızca hitap ettiği kitleyle aynı seviyedeymiş gibi görünmekle kalmaz; dilenme işini psikolojik olarak bizzat üstlenip takipçilerini korkutan o küçük düşme hissine maruz kalmayı kabul eder, dolayısıyla dilenciliği onların yerine yaşayarak –ve bir bakıma– kutsayarak takipçilerini bu utancın günahından simgesel olarak "arındırmış" olur.

Thomas'ın örneğinde, dilencilik tutumu çoğunlukla metafizik bir şantaj niteliği de kazandığından, burjuva çağının başlangıcında Roma Katolik Kilisesi'nin uyguladığı "Ablaß"* tekniğinden hiç de farklı sayılmaz. Thomas dolaylı yoldan da olsa, faturalarını ödemesine yardımcı olanların cennetin anahtarını da satın alabileceğini ileri sürer.

* (Alm.) endüljans. (ç.n.)

> Bu harekete bağışlanan her bir kuruşun kaydını eksiksiz tutuyoruz, yani elimize geçen her kuruşu, paranın nereden gelip nereye gittiğini çok iyi biliyoruz dostlarım. Amerika'ya yayılan bu yüce harekette sizin de yer alabilmeniz için Kutsal Ruh'a yakarıyor ve ondan hemen şimdi kalplerinize seslenmesini diliyorum. Unutmayın ki biz faturalarımızı ödemek zorundayız; ufak tefek giderlerimiz, damga pulu masraflarımız, uzaktan kumanda, radyo ve ofis faturalarımız var.[16]

Açıktır ki Thomas, Hıristiyanların Tanrı'ya ödemesi gereken "vergiyi" kendi cebine yönlendirmeye çalışırken, çoğu insanın para konusunda sergilediği karmaşık psikolojik tutumu –yani sahip oldukları tüm mal mülkten ötürü hissettikleri vicdan azabı damarını– dikkate almaktadır. Aynı zamanda Amerikalılara has kârlı alışveriş sevdasına da hitap ederek her şeyin belirli bir fiyatı olduğunu ve para birimiyle ifade edilebileceğini kabul eden anlayışı da kullanır. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, ev kadınlarından "pembe dizi" izlemelerinin bedeli olarak alışveriş yapmalarını bekleyen reklamcılar da aynı damardan beslenir. Thomas örneğinde bu fikir, yorulmazlık aygıtıyla bir araya getirilir. "Ben sahip olduğum zihinsel enerjiyi son damlasına kadar bu yüce amaca feda ediyorum. Birkaçınızdan bana onar dolar göndermenizi rica edebilir miyim acaba?"[17] Bütün bunlardan daha önemlisi Thomas sadece para dilenmekle kalmayıp sürekli maddi sıkıntılarından dert yanmakta ve kendisini aşacak kadar büyük maddi yüklerin altına girmiş biri olduğunu hiç çekinmeden dile getirmektedir. Bu nedenle takipçilerinin yardımına ihtiyaç duymaktadır; takipçiler de kendileriyle benzer kaygılar taşıyan bu yüce küçük adama yardım edebilecek durumda olmaktan muazzam bir doyum elde edebilirler. Hatta kendilerini maddi olarak ondan üstün dahi görebilirler. Aynı zamanda, Thomas'ın maddi hatalar yaptığını kabul etmesi takipçilerinin yırtıcı içgüdülerine hitap edebilir.

Thomas'ın kendine has propaganda üslubu, çok önemli işlerle uğraşan bir yöneticinin çalımı ile ümitsizliğe kapılmış birinin feryadını harmanlar. Bu söylem yapısı şu alıntıdan anlaşılabilir:

16 23 Mayıs 1935.
17 25 Mayıs 1935.

> Yaptığımız çalışmaların geleceğini ilgilendiren bir krizle karşı karşıya kaldım. Mali sekreterim dün bana bu ayki baskı masraflarımızın faturasını gösterdi; sırf mayıs ayında 800 dolarlık harcama yapmışız. Faturanın ne kadar şiştiğini gerçekten bilmiyordum. Mayıs ayı boyunca yayınlarımızın neredeyse 100.000 kopyasını postalamışız. Sadece mayıs ayında yapılan baskı ve posta masrafları on iki bin dolara ulaşmış. Bu noktada elimde birkaç seçenek var. Ya bu faturayı ödemek için sizden çok açık bir şekilde maddi destek istemek zorundayım ya da tüm postalama işlemlerini derhal durdurmam gerekecek. Elbette bu fatura ödenene dek hiçbir gönderim yapamayacağım. Borcun daha fazla şişmesine müsaade edemem. Tanrı'nın buna razı geleceğini sanmıyorum. Hiç farkında değildim. Mayıs ayındaki baskı masraflarının bu hareketin tarihinde görülmüş en yüksek seviyeye ulaşacak kadar arttığını fark etmemiştim. Tabii ki bunun için de Tanrı'ya şükrediyoruz. Bu durum, hareketin ne kadar büyüdüğünü gösteriyor. Ancak Tanrı'nın sevgili kulları, aynı zamanda sizin de benim de bu sabah dizlerimizin üstüne çöküp bunu öncelikli meselemiz haline getirmemiz gerektiğine de işaret ediyor.[18]

Hem üst düzey yöneticiler gibi bir mali sekreteri olduğundan bahseder hem de 800 dolara ihtiyaç duyduğundan dem vurur. Bunu psikoloji dilinde ifade etmek gerekirse çıkacak anlam şu olabilir: Param değil, gücüm var.

Basitliğin azametle harmanlanması sadece para meseleleriyle sınırlı değildir. Thomas'ın kişisel tutumu hiçbir mantık silsilesi kurmadan bir araya getirdiği azametli ifadeler ile gündelik yaşama dair eften püften meseleler arasında salınır. Bu iki ucu birbiriyle özdeşleştirmesinin tek nedeni, en fakir dinleyicisinin bile bir anda, kendini içinde bulunduğu düşük konumdan fikirler âlemine "yükselmiş" hissetmesini sağlamaktır. Kendi kısıtlı varoluşlarından toplumsal ve dini soyutlamalara nasıl vardıklarını ne Thomas ne de dinleyicileri umursar. Bu, kadim bir teoloji geleneğinden esinlenilmiş ve kulağa azametli gelen büyük fikirleri fakirlerin imgelemine sokmak suretiyle onların dar görüşlülüğünü ve düş kırıklıklarından doğan ayıklığını istismar ederek vurgun yapabilmek amacıyla günümüzde manipüle edilen bir düşünce taklididir. Thomas'ın konuşmaları "bu yüce hareket" veya Hıristiyanlığı Amerika'ya yaymak gibi ifadelerle birbirine iliştirilen önemsiz

18 4 Haziran 1935.

teknik ayrıntılarla doludur. Konuşmalarının birinde insanların kendi kilisesine nasıl ulaşabileceklerine dair ayrıntılar verir, hatta "çalışanlarının caddeyi arşınlayarak insanlara yardımcı olmak için görev başında olacağından" bahseder ve sözlerine şöyle devam eder:

> Kararlı olun ve bu gece buraya gelin. Eğer gerçek birer Hıristiyan ve Amerikalıysanız, ki binlercenizin öyle olduğunu biliyorum, burada olacaksınız ve Tanrı'nın yardımıyla bu gece harekete geçeceğiz.[19]

Söz konusu teknik, ebedi yaşam düşüncesine dahi uygulanır; düşünce hastalıkların her türlüsünden korkan küçük adam üzerinden kurgulanır. Ebediyet bir çeşit hayat sigortası haline gelir:

> Ebedi yaşamın ne olduğunu bilir misiniz? İlelebet süren, hiç sonu gelmeyen bir varoluş demektir. Sonsuzlukta sürüp gidecek bir yaşam anlamına gelir. Bu yaşamda ölüm yoktur. Hiçbir hastalığa yer yoktur. Istırap nedir bilinmeyecektir.[20]

Thomas'ın vaatleri mevcut toplumda asla gerçekleşemeyecek, dolayısıyla hiçbir akılcı denetime de tabi olamayacak nitelikler kazandığı anda, tıpkı bir çocuğun gündüzdüşleri gibi bol keseden saçılmaya başlarlar; zaten Thomas da dinleyicilerini küçük çocuklara dönüştürme peşindedir.

> Ebedi yaşam sizin ve benim, yaşayan Tanrı'nın Oğlu Mesih'in varlığını kabul eden tüm erkek ve kadınların on binlerce yıl; on milyon yıl, on milyar yıl, on trilyon yıl yaşayacağı anlamına gelir. İsterseniz bu sayıların hepsini on misline de katlayabilirsiniz. Asırlar, asırlar demektir ebedi yaşam. Sizce de buna değmez mi?[21]

Himmler'in de ünlü bir konuşmasında Üçüncü Reich'ın 20.000 ila 30.000 yıl boyunca varlığını sürdüreceği öngörüsünde bulunduğunu unutmamak gerekir. Thomas'ın, yaşamın trilyonlarca yıl süreceğine

19 14 Nisan 1935.

20 24 Mayıs 1935.

21 A.g.e., Rakamların şişirilmişliği, faşizmin tabiatı gereği her türlü yerleşik parasal değer sistemine horgörüyle bakılmasına bağlı olabilir. Bilinçli olarak kullanıldığı anlaşılan rakamlar ile gerçekdışı beklentilerin bu şekilde harmanlanması liberal zihniyetin asla kabul edemeyeceği bir şey olsa da Amerikan mezhepçiliğinde bunun örneklerine rastlamak mümkün olabilir.

dair palavralar atıp ardından da âcizane tonda, "Sizce de buna değmez mi?" diye sorması, aktarmak istediği "yüce küçük adam" düşüncesinin en mükemmel dışavurumudur. Trilyonlarca yıl yaşama fikrini sağlam yatırım fikriyle birleştirir. Ebediyet satan güvenilir bir simsardır o.

Yücelik ile ayıklığın harmanlandığı "yüce küçük adam" aygıtı, ölçülülüğün tümden hiçe sayıldığı şu cümlede yine "yorulmazlık" aygıtıyla birleştirilmiştir:

> Tanrı'ya yakarırım ki, bu muazzam, fani dinleyici kitlesi, ücretsiz olarak dağıttığımız bu hayati yayınların sürekliliğini sağlamak için bize yardımlarını gönderene kadar onların asla huzura eremeyeceklerini akıllarına ve yüreklerine soksun.[22]

Thomas, böylece kendi önemsiz broşürlerine yönelik talebi ile dinen ruhun huzur bulması arasında doğrudan bir psikolojik ilişki kurmaktadır. "Bu hayati yayınlar"ın sürekliliğini yorulmak nedir bilmeden talep etmediği takdirde, kimse geceleri gözünü huzurla yumamayacaktır.

"İnsani İlgi"

Thomas'ın hitap ettiği kitlenin çoğunlukla ileri yaşlarda, kendini bir nebze yalnız hisseden, hayal kırıklığına uğramış alt-orta sınıf mensupları, özellikle de kadınlar olduğu düşünülebilir. Thomas'ın sergilemeyi en sevdiği kişisel tutumlardan "insani ilgi" hilesine başvurması, yani insanlara yakın, sıcak ve samimi davrandığı yanılsamasını yaratması da bundan kaynaklanır. Kadın dizilerindeki önemli karakterlere duyulan büyük hayranlık, bu tutumun değerini kanıtlayan örneklerden biridir. Thomas, kendi kendini yetiştirmiş basit bir filozof izlenimi yaratır; o hiç de konforlu bir yaşam sürmediği halde önce komşusunu düşünen, onun yaşamını kolaylaştıran ve ona bir şekilde yardım eden altın kalpli, mütevazı, iyi huylu, halktan bir insandır. Thomas'ın "insani ilgi" hilesi, hitap ettiği kitlenin kendine has özellikleriyle ilişkilidir. Buna rağmen aynı hilenin Phelps gibi pek çok Amerikan faşist ajitatörce de kullanılabildiğine fakat Alman Nazi propagandasında kendine pek yer bulmadığına dikkat çekmek gerekir. Anlaşılan bu ülkede

22 A.g.e.

teknolojinin ve hayli merkezileşmiş ticaret kültürünün yarattığı baskı öyle kuvvetlidir ki, bu baskıya maruz kalanlar "sert uyuşturucu"lara ihtiyaç duymaktadır. Elbette radyo da yarattığı yapay yakınlık duygusuyla uzaklardaki bir sesi sıradan insanın evine getirerek bu aygıta çok uygun bir mecra sunmaktadır.

Görünüşe bakılırsa Thomas hiç tanımadığı insanlara büyük bir rahatlıkla kendi hayatındaki en mahrem şahsi meseleleri anlatabilmektedir – gerçekten böyle deneyimler yaşamış insanları tümden sessizliğe gömebilecek meselelerdir bunlar.

> Tanrı bana seslendi. Zavallı anneciğim ölüm döşeğine düşene dek bana hiç seslenmemişti. Annem beni yanına çağırıp, "Sen daha bu dünyaya gelmeden önce ben seni Tanrı'ya adadım, Tanrı'nın Oğlu'na vaiz olasın diye onun hizmetine vakfettim," dedi.[23]

Bu tecrübe güya Thomas'ın yaşamında Augustinus'un dine dönmesine benzer köklü bir değişim yaratmıştır. "Hayatım o anda değişiverdi. Eskiden bedensel olarak sevdiğim her şeyden bir anda nefret ettim."[24] Gerçekte hiç de mutlu bir aile yaşamı sürmediği halde bütün ailesini propagandasına alet eder. Eşinin bir rahatsızlıktan mustarip olduğunu söyleyerek tüm cemaati onun için dua etmeye davet ederken bir yandan da aslında "durumunun pek vahim olmadığını" laf arasına sıkıştırır.[25] Hastalanıp öksürdüğü zamanlarda bunu "insani" bir imaj çizmek ve kişisel temas etkisi yaratmak için kullanırken aynı zamanda sonsuz fedakârlık ruhunu da vurgular. "Biliyorum ki ben bugün öksürüyorsam da büyük bir engele rağmen çalıştığımı fark edecek ve beni affedeceksiniz."[26] Bu tavrına paralel olarak dinleyicilerinin ailevi meseleleriyle de yakından ilgileniyormuş gibi davranır. Her zaman hastalanmış, işleri kötü giden, aşağılamalara maruz kalan birileri vardır ve Thomas hepsine beslediği duygudaşlığı vurgulayarak pazarlar. "Umarım hepiniz iyi birer uyku çekip dinlenmiş, tazelenmişsinizdir ve tıpkı bugün gibi yarın da muhteşem bir gün geçirmeye

23 7 Haziran 1935.
24 A.g.e.
25 26 Haziran 1935.
26 6 Haziran 1935.

hazırlanıyorsunuzdur."[27] İnsanların acılarını paylaştığı kadar sevinçlerini de paylaşır ve çocukları sayesinde duydukları gurura da ortak olur. "Sabahın bu vaktinde beni dinleyen ve aslında kendilerini duygularına teslim etmeyen bütün erkek ve kadınlar, sizden bebeklerinizin o güzel mavi gözlerine iyice bakmanızı istiyorum."[28]

Buradaki hile çok barizdir. Sayısız bebeğin mavi gözleri olsa da neredeyse her anne için kendi çocuğunun gözleri özel ve biriciktir. Thomas bu gözlerden bahsederek hayatında hiç görmediği insanlarla arasında sahte bir yakınlık hissi yaratmaktadır, hem de itham edilme riskine girmeden.

"Eski Güzel Günler"

"İnsani ilgi" hilesinin istisnai hallerinden biri "eski güzel günler" aygıtı olarak adlandırılabilir. Bu aygıtla, kişinin eylemlerine ve çevresine ilişkin modası geçmiş ve hükmünü yitirmiş unsurlar özellikle vurgulanır. Amerikan kültüründeki yenilik kültü, teknoloji uygarlığının en son nimetlerinden faydalanamayan insanlarda bir nevi küskünlük yaratabilmekte, dahası modern teknolojik yaşama dahil olabilenler dahi gelişim rüzgârlarının etkisiyle gitgide artan bir soğukluk hissine kapılabilmektedir. Thomas bu duyguyu, eski moda ve gösterişsiz olana haslık ile geleneksellik nitelikleri atfederek ve bunların yeniliklerde eksik olan nostaljik bir eskime parıltısı taşıdıklarını ileri sürerek fazlasıyla telafi etme yoluna gider. Böylece eskimenin kendisi, yeniliklerle aynı pazarlama etkisini yaratır – ticari reklamcılık faaliyetlerinden aşina olduğumuz bir numaradır bu. Thomas'ın kendi kilisesini tarif etme biçimi bile gösterişsizliği gösterişli hale getirir.

> Kilisemiz pek de kiliseye benzemiyor. Pencerelerimizde vitraylar yok. Pek fazla mermer ve tuğlamız da yok. Kocaman bir otoyolun kenarında eski ve minik bir kilisemiz var yalnızca. Burası toplamda sadece 3.600 dolara mal oldu ama dostlarım, biz burada İsa'yı seviyor ve ona elimizden gelen en iyi şekilde hizmet etmeye çalışıyoruz. Hayat sizi yorduysa ve Tanrı'nın öldüğünü sanıyorsanız neden bu gece siz de bize katılmıyorsunuz… Emektar Kutsal Kitap'ınızı da yeniden elinize aldığınızı düşünün; bir zamanlar sev-

27 25 Mayıs 1935.
28 29 Mayıs 1935.

> diğiniz ve yıllara meydan okumuş o tozlu Kutsal Kitap'ınızı. Belki de ihtiyar babanıza, annenize ya da bir tanıdığınıza aitti. Haydi gidip onu elinize alın, olmaz mı?[29]

Thomas güzel şeyler satın almaya gücü yetmeyen insanların sadeliğini daha üstün ahlaklı bir yaşam tarzı olarak gösterip onaylayarak küskünlük ve hüsran duygularına oynar. Üstelik dini açıdan bir nevi makyaj sayılan "vitray ve mermerler"den kınarcasına bahsetmesi de Thomas'ın genel itibarıyla nefs ve haz düşkünlüğünün karşısında konumlandırdığı çileci tavrıyla çok iyi örtüşmektedir. Bu tavır bütün dünyadaki hemen her faşist ajitatörün ortak yönüdür.

"İnsani ilgi" hilesi liberalizm karşıtı, gelenekçi fakir insandan esinlenilmiştir. Bu insanlar yoksulluk çekmelerine rağmen hayatlarından memnundur ve kendilerini hem zenginlerden hem de yaşamlarından hoşnutsuz insanlardan ruhen daha üstün hissetmelerinin getirdiği şaibeli haz duygusunu yitirmemek uğruna, halihazırda çektikleri sefaletin sürdürülmesi için kendilerini feda etmeye hazırlardır. Thomas'ın aşırı duygulu çağrılarının tamamı, kendi dinleyici kitlesinde çok işine yarayacak bu tutumu ortaya çıkarmayı hedefler.

> Bugün önümde koca bir hanımlar ordusu görüyorum; yerleri ovalamaktan, çamaşır çitilemekten elleri nasırlaşmış mini mini kadınlar. Dünyadaki komünizme asla diz çökmemiş bir dolu kadın görüyorum. Kudretli kadınlığı görüyorum. Çoğu da … Tanrı'nın Oğlu'nun bize bahşettiği bu muhteşem öğretinin tüm dünyaya yayılması için para biriktirip dua ederek çalışmaktalar.[30]

Thomas'ın sergilediği sahte kişisel tutum şöyle özetlenebilir: Kendisiyle ilgili kişisel unsurları vurgulayarak ve hem dinleyicileri hem de hedef kitlesinin geri kalanıyla arasındaki benzerlikleri öne çıkararak bunları, çoğu insanın, özellikle de alt-orta sınıfta soyutlanmış sayısız bireyin kendine bile yabancılaşarak sürdüğü donuk yaşama duygusal bir telafi sunar. Yaklaşımındaki yoğun yakınlık ve samimiyet hissi radyo vasıtasıyla daha da güçlenir ve Thomas'ın dinleyicileriyle daha sıkı bağ kurmasına yardımcı olur. Soyutlanmanın ve yalnızlığın al-

29 7 Temmuz 1935.
30 12 Temmuz 1935.

ternatifi dayanışma değil, itaattir. Günümüzün ezici koşullarına karşı, kapitalizm öncesi çağlardan kalma, artık hükmünü yitirmiş coşkunluk biçimlerini savunarak insanları bugünkü koşullardan daha da ezici olan totaliter lider-devleti düzenine hazırlamaya çalışır. Thomas'ın çığırtkanlığını yaptığı sahte bireycilik, insanları "korunaklı" hissedebilecekleri fakat hiçbir söz hakkına sahip olmayacakları bir kolektif yapıya eklemleyerek aslında bireyi ortadan kaldırma eğilimini güçlendirmekten başka bir şeye yaramaz.

İkinci Bölüm

Thomas Yöntemi

Giriş Notları

Önceki bölümde çözümlenen kişisel unsurun haricinde, Thomas'ın dinleyicilerini idare etmekte kullandığı yöntemin irdelenmesi, bu yöntemin birbirinden son derece farklı öğretileri olan pek çok faşist ve antisemitist ajitatör tarafından sıkça kullanılmasının yanı sıra daha özel bir nedenden ötürü de hayli elzemdir. *Hem Thomas hem de benzerleri için yöntem, yani işin "nasıl"ı, içeriğinden, yani "ne"den daha önemlidir.* Thomas esasen insanların manipüle edilip kendi örgütünün üyeleri haline getirilmesini amaçlar ve son tahlilde her şey bu amaca hizmet eder. Fikirler ve önermeler, yalnızca yem niteliği taşıdığından yok denecek kadar az nesnel ağırlığa sahiptir. Thomas bir yandan gerçek amaçlarını ifşa etmemek için hayli temkinli davranmaktadır. Bunun yanında, siyasi hedeflerini üstü örtük bir şekilde ifade ederse gerçekte savunduğu fikrin –yani saldırgan şovenizmin– dinleyicileri tarafından daha kolay anlaşılacağını varsayar ki muhtemelen bu konuda haklıdır da. Eski bir Alman şoven düsturu olan "*Immer daran denken, nie davon reden*"* ilkesine uyar. Hedefler de bizatihi bulanık ve anlaşılmaz olduğu için faşist lider gücü ele geçirdiğini hisseder hissetmez bu hedeflerin yeni siyasi ortama uyarlanması

* (Alm.) "Her zaman düşün ama asla adını anma." (ç.n.)

gerekecektir. Aynı zamanda takipçilerin liderin esas niyetini, yani siyasi programını tam olarak anlamaması gerekmektedir, aksi takdirde hizmet etmeye çağırıldıkları amaçlar ile kendi en ilkel ihtiyaçlarının bariz biçimde çeliştiğini fark edebilirler. Bu nedenle vurgu "ne" yerine "nasıl"a kaydırılır. Thomas çok özel bir alanda, yani dini bağnazlığın siyasi ve ırkçı nefrete dönüştürülmesi alanında uzmanlaşmış bir reklamcıdır. Reklamcılık tekniklerine, pazarlamaya çalıştığı fikirlerden çok daha fazla önem verir. İnsanlara sunduğu psikolojik uyaranlar ve bel bağladığı tepki mekanizması büyük bir titizlikle hesaplanmıştır; üzerinde durduğu zemin ise ya belirsiz ve soyut ya da çocukça ve absürddür, dolayısıyla psikolojik tekniklere somut siyasi meselelerden daha fazla odaklanırken ne yaptığını çok iyi bildiğini yadsımak için hiçbir sebep yoktur. Somut siyasi meseleleri sadece seçim kampanyası ve skandal dedikodusu gibi, teoriyle alakasız pratik bir düzlemde gündeme getirerek nihai hedeflerini ifşa etmemiş olur.

Nesnel ölçütlere göre Thomas'ın radyo konuşmaları hayli mantık dışıdır. Ortaya attığı önkabuller ile çıkarımlar, nedenler ile sonuçlar, veriler ile kavramlar arasında belirgin ve anlamlı ilişkiler yoktur. Ne var ki Thomas'ın söylemlerindeki mantıksızlığı zihinsel yetersizliğe yormak yanıltıcı olur. Thomas son derece uyanık biridir. İfadelerinde nesnel bir mantık olmaması, dinleyicilerinin psikolojisine ve onlara en iyi nasıl ulaşabileceğine dair hayli mantıklı tefekkürlerin sonucudur; en mantık dışı görünen aygıtları dahi yoğun bir düşünce süreciyle ve yılların deneyimiyle ortaya çıkmıştır, buna rağmen konuşmacının zihni ile dinleyicilere yakıştırılan ahmaklık arasında belirli bir yakınlık olabileceğini de hepten yok saymamak gerekir. Yine de bütüne bakıldığında, Thomas'ın radyo konuşmaları faşist ve antisemitist propagandanın en temel özelliklerinden birinin kusursuz bir örneğini sunar: Akıldışılığı, yalnızca içerdiği akıldışı felsefe açısından değil, aynı zamanda yarattığı akıldışı etki bakımından da baştan sona hesaplı ve son derece akılcıdır. Thomas'ın yöntemini "duygusal planlama" olarak adlandırmak yerinde olabilir. Bunun başlıca göstergesi, konuşmalarında benimsediği genel stratejidir. Thomas'ın konuşmaları, nitelikleri bakımından birbirinden tamamen farklı iki kategoriye ayrılabilir: "iç-

rek" ve "dışrak".[1] İçrek nitelikli konuşmalar radyoda yayınlanmayan, özellikle de Trinity Oditoryumu'nda yapılanlardır. Thomas bu konuşmalarda aklından geçenleri sözünü sakınmadan söyleyerek yoğun bir nefret duygusuna çekebildiği çekirdek kitlesine hitap eder. Antisemitist propagandasını sadece bu konuşmalarda dizginsizce ifade eder; radyo programlarında kamuoyunun ve istasyonların denetimine tabi olduğundan çoğunlukla hakaretamiz ifadelerden kaçındığı yumuşatılmış konuşmalarının temelini de bu konuşmalar oluşturur. Bu programların işlevi kendi örgütüne katılabilecek insanları çekmek ve elbette maddi destek bulmaktır. Bu bölümdeki tartışmamızın sınırlarını belirleyen dışrak nitelikli konuşmalar genel anlamda, halka açık olmayan içrek nitelikli faaliyetlerin pazarlaması olarak yorumlanabilir. Dışa dönük bu konuşmalarda dengenin korunması gözetilir. Thomas ne zaman şiddetli bir siyasi hücumda bulunmaya yeltense, bir sonraki konuşmasında kimseye zarar vermeyecek ılımlı bir ton tutturmuştur; siyasi meselelere bir parça da olsa değindiği konuşmaların ardından sıklıkla sadece dini içerikli gibi görünen konuşmalar yapar. Hitler'in Edmond Taylor tarafından tarif edilen "dalgalanım tekniği"ni[2] kasten veya istemsizce kullanır. Her zaman tedbirli davranıp geri adım atabilmek için açık kapı bırakır, hatta antisemitist savlarını dengelemek için Coughlin'in Yahudiler ve Centiller* söylemlerine benzer ifadelere başvurur. Thomas kendi "haçlı seferi"nin çapını genişlettikçe, konuşmalarının genelindeki şiddet ve saldırganlığın da kreşendo yaptığı görülebilmektedir. Ancak kamu kurumlarıyla sıkıntı yaşadığında bu kreşendo da sekteye uğradığı için onu tam olarak ölçmek pek kolay değildir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Thomas'ın radyo konuş-

1 Aynı ikilik Hitler'in konuşmalarında da mevcuttur. Hitler'in kıdemli parti üyelerine hitabı ile dış dünyaya seslenişi arasında büyük fark vardır. Ayrıca "yurtiçi kullanım"a yönelik konuşmalar ile genel konuşmalar arasındaki ayrım da hayli evrenselleşmiş ve neredeyse resmi nitelik kazanmıştır. Manipülasyon mantığı kinik bir şekilde, "hakikat"in farklı versiyonlarının var olmasına imkân tanır.

2 Taylor, Edmond, *The Strategy of Terror: Europe's Inner Front*, Houghton Mifflin, Boston, 1940.

* Eski Ahit'te İsrailoğulları soyundan olmayan bütün uluslara verilen isim. Batılı antisemitist söylemlerde Yahudileri Hıristiyanlardan ayırmak için kullanılmış bir ifadedir. Thomas da bu ifadeyle Hıristiyanları kasteder. (ç.n.)

maları yarı-örtük, dolaylı faşist ve antisemitist propaganda kategorisine girer; kullandığı tekniklerin çoğunun temelinde de kendisiyle ilgili bir taahhütte bulunmaksızın nefret ve şiddeti teşvik etme gayreti yatar. Bu açıdan [William Dudley] Pelley gibi diğer pek çok antisemitist propagandacıdan ayrışır. Ne var ki kesin taahhütlerde bulunmaktan sakınmayı dahi özel bir tehdit biçimi olarak kullanacak kadar kurnazdır. Bu açıdan, kendi yöntem ve amaçlarının "kati meşruiyet" taşıdığını vurguladığında en tehlikeli tonuna bürünen Nazi propagandasından etkilendiğine hiç şüphe yoktur.

"Hareket" Hilesi

Thomas'ın siyasi amaçlarına ilişkin ifadelerindeki muğlaklık, onun söylemlerinin negatif bir niteliği olduğu için alıntılarla ortaya koymak mümkün değildir. Thomas amacını tanımlarken, Tanrı'nın mukaddesliği ve dünyanın "yeninden doğuşu" gibi meselelerden bahseder. ("Yozlaşmışlara" karşı bir nefret barındıran yeniden doğuş fikri, Gobineau ve Chamberlain'den itibaren bütün antisemitist propagandacılarca kullanılmıştır.) Ancak amacın bu muğlaklığı kurnazca kullanılır. Buradaki hile, hareketin kasten muğlak bırakılan amacı yerine hareket mefhumunun kendisini koymaktır. Thomas'ın beklediği "uyanış" her zaman ağdalı bir dille, somut bir uygulamaya değinilmeksizin tarif edilir.

> Dostlarım, uyanış ancak tek bir şekilde gerçekleşebilir ve tüm Amerika … tüm kiliseleriyle bu uyanışı gerçekleştirmek zorundadır. Büyük Galler uyanışının* hikâyesi de bu kadar basittir. İnsanlar bu dünyada Tanrı'nın kutsiyetine kavuşmaya çaresizce ihtiyaç duymuşlardı ve dua etmeye, kendilerine uyanış (!) ihsan etmesi için Tanrı'ya yakarmaya başlamışlardı, böylelikle erkekler ile kadınlar nereye giderlerse gitsinler orada uyanış gerçekleşmeye başlamıştı. Bu uyanış tek bir kiliseyle, tek bir alanla sınırlı değildi. Erkekler ve kadınlar evlerinden dışarı çıktıklarında, yüce bir şey onları ele geçirip Tanrı'yı tanımalarını sağlamıştı. Onlar da ruhlarını kurtarması için Tanrı'ya yakarmaya koyuldular.[3]

* 1904-1905 yıllarında Galler'deki kiliselerde dalga dalga yayılan dini uyanış hareketi. (ç.n.)

3 10 Temmuz 1935.

Eski uyanış toplantılarına dair bu anlatı büsbütün yanlış sayılmaz zira bu toplantılarda insanlar kendilerini belirli bir somut fikre kaptırmaksızın kolektif bir taklit hareketiyle bir araya geliyor, bulaşıcı denebilecek bir esriklik hali yaşıyorlardı. Uyanış herhangi bir amaç taşımaz, o başlı başına bir amaçtır ve Thomas'ın Galler uyanışını evrensel bir dini uyanış arzusu olarak tanımlaması da tesadüf değildir. Bu, Thomas'ın kendi siyasi düzenbazlığına da yansır. Hareket başlı başına bir amaç olarak tasavvur edilir; tıpkı Nazilerin Nazi hareketinin hangi yöne doğru gittiğine dair herhangi bir bilgi vermeksizin *Bewegung** terimini bir saplantı haline getirmesi gibi. Bir şeylerin sürekli devinim halinde olmasının, bir eylemin, "bu yüce hareket" ifadesiyle yüceltilmesi hareketin amacını hem görünmez kılar hem de onun yerini alır; Thomas sadece örgütlenme ve para meselelerinden bahsederken ya da hasımları ve onlardan gelebilecek tehditlerden söz ederken somut ifadeler kullanır fakat hiçbir zaman pozitif fikirlere dair somut söylemler üretmez. Bu yapı, Thomas'ın dinleyicilerine sunduğu uyaranların en derin psikolojik anlamlarından bazılarına işaret edebilir. "Leyhte" değil, "aleyhte" tavırlar uyandırmak ister ve yaklaşımının bütününde vaat ettiği psikolojik doyum, son tahlilde tam da pogromun kendisidir, bunun dışında herhangi bir amacın gerçekleştirilmesi değil. Hareket başlı başına bir değer olarak sunulur çünkü onun şiddete, zayıfların ezilmesine ve kişilerin kendi güçlerini sergileyebilmesine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Nihai amaç liderin takipçilerinin kontrol altına alınması olduğundan, takipçilerin dikkati bu amaçtan başka yere çekilmeli ve ihtirasları hareketle vücut bulabilecek fikirlere değil, hareketin kendisi sayesinde elde edebilecekleri hazza odaklanmalıdır. Vurgunun amaçtan araca çekilmesi faşist manipülasyon mantığının aksiyomlarından biridir. Amaç, "Tanrı'nın davası uğruna, yuvaları ve yurtları uğruna yaşamlarını feda etmeye gönüllü, yüreğinde Tanrı korkusu taşıyan vatansever Hıristiyan erkek ve kadınların varlığını bütün dünyaya göstermek"tir.[4] Bu sözler Ku Klux Klan'ın, yerliciliğin ve şovenizmin söylemlerini çağrıştırır, diğer bir deyişle yıkıcı yan anlamlar

* (Alm.) hareket. (ç.n.)

4 14 Temmuz 1935.

barındırdıkları açıktır fakat söz konusu çağrışımlar haricinde de son derece muğlaktır. Araç, göz göre göre amaç haline getirilir: "Tanrı'nın davası uğruna yaşamlarını feda etmeleri" bir araçtır, amaç ise hiçbir zaman somut olarak ifade edilmeyen o dava olabilir ancak. Thomas'ın ortaya attığı son amaç, negatif bir kavram olan fedakârlıktır. Bu amaca da Hıristiyan Amerikan Haçlı Cephesi, ona ilişkin belgeler, broşürler ve Thomas'ın talep ettiği para aracılığıyla ulaşılacaktır. Thomas'ın propagandasında bütün ağırlık, araçları pazarlamaya verilir. Bu propagandanın nihai içeriği propagandadır.

"Fikirlerin Havada Uçuşması" Tekniği

Thomas'ın herhangi bir programı ya da amacının olmayışı, konuşmalarının mantıksal yapısından hissedilir. İspat edeceği hiçbir şey olmadığından ve verili materyalleri çözümleyerek gerçek bir sonuca ulaşılmayacağından, esasında herhangi bir muhakeme de yapılmaz. Yine de Thomas dinleyicilerinin sağduyusunu dikkate alacak kadar Amerikalıdır, dolayısıyla akılcı düşünme tarzına uygun olarak savlarını örneklerle destekliyor ve çıkarımlarda bulunuyor gibi görünür. Ne var ki vardığı sonuçlar da örnekleri kadar sahtedir. Bu mantık hilesiyle, kendi çıkarımları olarak ortaya koyduğu sözde "hükümler"i peşinen tüm gerçek Hıristiyan Amerikalıların öteden beri sahip olduğu kanaatler olarak kabul eder. Bir şeyleri ispatlar gibi görünürken aslında tek istediği, kanıksanmış önyargılar arasından kendi planına uyanları pekiştirmektir. Daha sav ortaya konmadan her şey kararlaştırılmıştır. Karman çorman düşüncelerinin totaliter denebilecek bir düzeni vardır. Her şey çözülmüştür. Neyin iyi, neyin kötü olduğu; hangi güçlerin Hıristiyan geleneğine, aileye ve vatan topraklarına ait olduğu, hangilerinin bayağılığa, yozlaşmaya ve Bolşevizm dünyasına ait olduğu bilinmektedir. Ortada herhangi bir sorun yoktur, hiçbir hasmın iddiaları çürütülmez, hiçbir sav rasyonel olarak savunulmaz. Bütün mantıksal süreç tanımlama, daha doğrusu sınıflandırma işleminden ibarettir. Tüm değerler, en şaibeli olanlar bile önceden yerleşmiş değerler olarak kabul edilir; hatip ise bütün enerjisini grupları, kişileri, ırkları, tarikatları ve akla gelebilecek diğer her kategoriyi kendi referans sisteminde-

ki sabit kavramlarla özdeşleştirmeye vakfeder. Thomas bu tanımlama sürecinde dahi, herhangi bir olgunun gerçekten de o sözde-mantıksal sınıflardan herhangi birine ait olup olmadığını kanıtlama zahmetine girmez. Olgulara ilişkin önyargılardan beslenir ve onları şeytani güçler, Ferisiler veya Büyük Kıyamet Savaşı gibi kulağa cafcaflı gelen kategorilere dahil ederek bu önyargıların kapsamını daha da genişletir. Coughlin'in incelendiği kitapta Propaganda Analizi Enstitüsü tarafından "isim takma aygıtı"[5] olarak adlandırılan aygıt, muhakeme sürecinin yerine geçmiştir. Bu durumun temelinde yalnızca, rantçılara gayet akılcı görünen bir unsur, yani faşist muhakeme gücünün zayıflığı yoktur. Esas neden daha ziyade dinleyicilerin düşünme becerilerinin kinik bir yaklaşımla küçümsenmesidir – ki Hitler bu horgörüsünü açıkça ifade etmiştir. Thomas'ın muhatap olduğu dinleyici kitlesi, düşünmeyi beceremeyen, diğer bir deyişle zihinsel olarak süreğen bir çıkarsama sürecine sahip olmayan insanlardan oluşmaktadır. Bu insanların, deyim yerindeyse anlık olarak düşünebildiği, yani tutarlı düşünce yapılarına değil mantıksal bağlantı taşımayan münferit düşüncelere tepki verebilecekleri kabul edilmektedir. Neyi istediklerini ve neyi istemediklerini bilmektedirler fakat anlık ve birbirinden kopuk tepkiler vermekten kendilerini alıkoyamamaktadırlar. Thomas'ın en önemli hilelerinden biri bu soyutlanmış, kopuk düşünme biçimine bir tür entelektüel süreç payesi vermesidir. Konuşmalarında sadece çağrışımlarla sınırlı bir düşünce sürecinin, "*monologue intérieure*" ün* muğlaklığına başvuran Thomas, bu sayede düşünme becerisine sahip olmayan insanların içini rahatlatır. Büyük bir kurnazlıkla rasyonel sürecin yerine "paranoya"ya dayalı bir yapı koyar.

Thomas'ın manipülasyon mantığının en önemli aygıtı, *çağrışımsal geçiş* tekniğidir. Bu tekniği ister kasten seçmiş olsun ister hitabet alışkanlıklarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıksın, tekniğin özünde faklı cümleleri veya fikirleri, mantık çerçevesinde değil, çoğunlukla mantıken birbirleriyle büsbütün alakasız olmalarına rağmen bağlan-

5 The Institute for Propaganda Analysis, *The Fine Art of Propaganda: A Study of Father Coughlin's Speeches* içinde, yay. haz. Alfred McClung Lee ve Elizabeth Briant Lee, Harcourt, Brace and Company Yay., New York, 1939, s. 26-46; 95-104.

* (Fr.) İç monolog. (ç.n.)

tılı görünmelerini sağlayan ortak bir unsur üzerinden ilişkilendirmek yatar. Farklı biçimlerde en sık yinelediği tipik argümanlarından biri şöyledir:

> İsa der ki "Onları meyvelerinden tanıyacaksınız." İşte benim de bir erkek ya da kadının Tanrı'nın yoluna baş koyduğunu anlamayabilmemin tek yolu budur, siz de böyle yapmalısınız. Dostlarım, Tanrı'nın evladı olduğunuzu göstermek için dünyada yapabileceğiniz en güzel şeylerden biri komşularınıza tesir etmektir; siz de bütün bu hayati yayınları onlara ısmarlayın.[6]

Buradaki hile, çağrışımsal bir bağlayıcı vazifesi gören "komşu" kelimesinin çift anlamlılığı üzerinden işler. "Komşu" kelimesi Hıristiyanlığın teolojik dilinde belirgin bir role sahiptir ve "onları meyvelerinden tanıyacağınız" fikri, genellikle kişinin "komşu"suna yaptığı iyilikler olarak yorumlanır. Öte yandan "komşu" kelimesi en basit ve gerçekçi anlamıyla yan evde yaşayan kişilere işaret eder ve Thomas da takipçilerinin kapı kapı dolaşarak propaganda yaparken bu insanları hedef almasını ister. Takipçisi "bu hayati yayınları" sipariş etmelidir zira kendisine "iletişim zinciri kurup komşularınızla temasa geçin, onların da beş kişiyle temasa geçmelerini sağlayın ve zinciri devam ettirin"[7] yönünde bir talimat verilmiştir – bu ünlü zincirleme-mektup aygıtı, başlı başına zararlı çağrışımlar barındırır. Çağrışımsal teknik, Thomas'ın basılı broşürlerini, iyilik yapma mefhumuyla doğrudan bağdaştırır. Gerçekte söz konusu broşürlerin teolojik veya ahlaki hakikatle hiçbir ilişkisi yoktur fakat "komşu" kelimesi sayesinde birbirleriyle iç içe geçirilir.

Alakasız fikirlerin birbirine daha da afaki biçimde nasıl bağlandığını gösteren bir başka örnek de şöyledir:

> Bu sabah ne görüyorum biliyor musunuz? Açık denizlerin bilinmez sularında üç ay geçirdikten sonra New England'ın rüzgârlı kıyılarına sığınan Mayflower gemisini,* erkek ve kadınlardan oluşan o küçük topluluğu görüyorum. Bize, "Tanrı aşkına" tarihi Mayflower sözleşmesine kulak vermemizi söylüyorlar. Siz de atalarımızın seslendiği Tanrı'ya sesleni-

6 29 Mayıs 1935.

7 A.g.e.

* 1620'de Yeni Dünya'ya yerleşmek üzere İngiltere'den yola çıkan ilk Püriten İngiliz yerleşimcilerini Amerika kıtasına taşıyan yolcu gemisi. (ç.n.)

> yorsunuz, üzerimize çökmüş fırtınada size yol göstermesi için siz de aynı Tanrı'ya yakarıyorsunuz; şunu da unutmayın ki dostlarım, Kutsal Ruh'tan güç alıp da gerçek bir fedakârlıkta bulunmadığınız takdirde Hıristiyan Amerikan Haçlı Cephesi varlığını kırk sekiz saat daha sürdüremeyecektir. Dostlarım, bu hareketi devam ettirmeye yetecek kadar paraya önümüzdeki yirmi dört ila otuz sekiz saat içinde ulaşamazsam bu işi sürdürmem mümkün olmayacak.[8]

Buradaki esas bağlantı gerçek olan bir şey ile bir metaforun aynı isimle anılmasıdır. *Mayflower* yolculuğu sırasında gerçek fırtınalara maruz kalmıştır; Thomas ise aldatmacasında parasal bir kriz içindedir. Bu krizi fırtına şeklinde tanımlayarak kendi hareketini *Mayflower*'ın yolculuğuyla bağlantılandırmakta ve köklü bir Amerika efsanesinin prestijinden faydalanmaktadır. Dahası bu yolculuğu yapan Hacı Ataları dinlerine bağlı insanlardır. Thomas'ın takipçilerinin de böyle olması gerekmektedir ve din, fedakârlık demektir. Dolayısıyla takipçiler *Mayflower* aşkına Thomas'a para göndermeye teşvik edilirler.

Son bir örnek: "İsa'yı tanıdıkça içeri girer, dışarı çıkarız.* Kendimize otlaklar buluruz. Bizim Tanrımız, koyunlarına otlaklar bahşeder. Bugün bu mesajın iletilmesi işte bu yüzdendir çünkü bu mesaj ruhani varoluşumuzun gıdasıdır."[9] Buradaki çağrışımsal bağlantı tamamen biçimseldir. Merkezi bir aktör, aynı anda sayısız bireye aynı materyali göndermektedir; bu aktör, vakaların birinde yavrularını besleyen Tanrı'dır, diğerindeyse radyodan insanlara seslenen Bay Thomas'tır. Bu hilenin içermesi, çağrışımsal geçiş aracılığıyla Thomas'ın mesajının, doğrudan doğruya Tanrı'dan gelen bir mesaj kılığına sokulmasıdır – Thomas'ın sürekli yararlandığı teolojik dil de buna yardımcı olur. Bu aygıtın, yukarıdaki satırlarda değinilen Coughlin incelemesinde "aktarım" aygıtı olarak adlandırılmış yöntemle büyük benzerlik taşıdığına dikkat çekmek gerekir. Ancak buradaki hile, yerleşik bir kurumun prestijinden kendine pay çıkarıp, bunu şaibeli, hatta uydurma sayılabilecek başka bir oluşuma aktarmaktan ibaret değildir.

8 25 Haziran 1935.

* Yeni Ahit, Yuhanna 10:9'a gönderme yapılmaktadır: "Kapı Ben'im. Bir kimse benim aracılığımla içeri girerse kurtulur. Girer, çıkar ve otlak bulur." (ç.n.)

9 5 Temmuz 1935

Muhtemelen nihai hedef, doğru olmayan bir savı insanlara kabul ettirmekten ziyade, dinleyicilerdeki mantık hissini tümden çökerterek sonunda zihinlerinde hakikat mefhumuna karşılık gelebilecek her türlü anlamı yerle bir etmektir. Dinleyiciler, kitlelere buyruk verir gibi seslenen bütün konuşmacıların tavrında sezilen muazzam otoriteden güç alarak tükürükler saça saça atılan nutukları kabul etmek üzere eğitilirler. Sorumluluk bilinciyle gerçekleştirilen her düşünme eyleminin barındırdığı direnç unsurundan vazgeçmek zorundadırlar. Liderlerini öncelikle zihinsel olarak desteklemeli, sonunda da her koşulda şahsen onun yanında olmalıdırlar. Bu çalışmada yer verilen hemen hemen tüm aygıtlar gibi bu aygıtın da Thomas'ın konuşmalarında sayısız kez kullanıldığını; aygıtların hepsi sanki yerleşmiş bir zihinsel yöntemmişçesine kullanıldığından bir tür örüntüye dönüştüklerini ve kabul görme olasılıklarının arttığını söylemek mümkündür. Thomas'ın "düşünme tarzı"nın tutarlılığı, tekrar yoluyla her bir aygıtın kendi içindeki tutarsızlığın gizlenmesiyle sağlanmaktadır.

"Liderinizi Dinleyin"

Bütün otoriter propaganda faaliyetlerinin toplumda otoriter fikirleri yerleşik hale getirme amacı taşıdığı su götürmez bir gerçektir. Ne var ki bu tek başına değerlendirildiğinde faşizme özgü niteliklerden biri olamaz. Diğer ideolojiler, özellikle din temelli ve feodal-muhafazakâr yapıda olanlar da her daim otorite kavramı üstünde durmuştur. Otorite propagandasındaki yeni unsursa, demokrasi karşıtlığının artık, doğaüstü güçler tarafından güvenceye alındığı varsayılan kilise otoritesi gibi veya yerleşmiş geleneklere dayandırılan "meşruiyetçi" feodal otorite –hatta bir ölçüde monarşizm– gibi otorite türlerine atıf yapamamasıdır. Modern otoritarizm, tarihte ilk kez Fransız Restorasyonu döneminde Bonald ve Maistre gibi gericilerin yazılarında açığa çıkmış bir meseleyle yüzleşmek durumundadır. Modern toplumun her alanında bu sorunun yansımaları açıkça görülebilmektedir. Faşistler, modern sanayi örgütlenmesinin doğal eğilimlerinden biri olan otoritarizmi meşrulaştırılmaya çalışmak zorundadır. Ne var ki bunu yaparken özünde otoritenin kendisine karşı çıkan düşünce biçimleriyle mücadele etmeleri ve otoriteye tabi kılmak istedikleri kitlelerle yüzleş-

meleri gerekecektir. Esasında çözümsüz olan bu sorunun üstesinden bir nebze dahi gelinebilmesi için birtakım çarpıtma ve saptırmalara ihtiyaç duyulur.

Kör otoriteyi akılcı ve "demokratik" yollardan savunma tekniklerinin çoğu artık sıradanlaşmış, hatta sıklıkla ifşa edilmiştir. Bu yöntemlerin en tipik örneklerinden biri, Propaganda Analizi Enstitüsü tarafından yayımlanan Coughlin incelemesindeki[10] "aktarım" aygıtıdır. Faşistler bu aygıtı, bir inancın, fikrin ya da kişinin kabul görmüş popüler otoritesini, otoriteyle taçlandırmak istedikleri savlara aktarmak için kullanırlar. Ayrıca bir o kadar ünlü olan "sürü psikolojisi" aygıtından da bahsedilebilir; bu yöntem de insanları bir hareketin içine çekmek için pek çok insanın o harekete çoktan dahil olduğu izlenimini yaratmaya yarar. Thomas'ın da sayısız kez kullandığı bu bilindik aygıtları yeniden irdelemeyecek,[11] bunun yerine tartışmamızı henüz

10 Lee ve Lee, *The Fine Art of Propaganda.*

11 Bu aygıtlara en azından bir iki örnek verilebilir: *Aktarım.* "Bütün bulgular gösteriyor ki Hıristiyan Amerikan Haçlı Cephesi bu ülkede yüce, muazzam bir sefer başlatıyor, demek ki on iki ay daha bu radyodan yayın yapmaya devam edebileceğiz ve bu hareketin ABD'yi tek başına kurtaracağına inanan ulusal bir ittifak oluşacak. Eski Başkanımız Hoover'ın dün söylediği gibi, 'Demokrasinin, temsili yönetimin ve bireylerin din özgürlüğünün korunması açısından Amerika'nın sorumluluğu ulusal sınırlarının çok çok ötesine, tüm dünyaya uzanıyor.' Dostlarım, eski başkanımız haklı: Sizler atalarımızın bizlere miras bıraktığı özgürlüğün muhafızı olmazsanız…" (5 Temmuz 1935). Hoover'dan yapılan alıntı, ABD'nin uluslararası sorumluluklarına dair, tüm devlet yöneticilerinin her zaman yapabileceği alelade bir açıklama niteliğindedir. Ne var ki Thomas, kendi örgütünün ABD'yi kurtaracağı iddiasını bu alıntıyla eşleştirerek Hoover'ın Hıristiyan Amerikan Haçlı Seferini destekleyebileceği izlenimini yaratır. Elbette uzlaşma noktası olarak öyle soyut bir mesele ortaya atılır ki hemen hemen herkes bunu onaylayabilir. Herbert Hoover'dan "eski başkan" olarak söz edilmesi de tesadüf değildir; muğlak genellemelere dayanan bir uzlaşı bağlantısıyla Hoover'ın otoritesi psikolojik olarak Thomas'ın grubuna aktarılmıştır. Gerçekte Hoover'ın Thomas'ın propagandasını desteklediğine dair en ufak bir kanıt yoktur.

Sürü psikolojisi. Thomas'a gönderilen her mektup hareketin kartopu etkisiyle büyüdüğüne kanıt olarak sunulur. "İşte Ohio'dan gelen bir mektup; bu, radyodan yayılan hareketin kapsamını ortaya koyuyor. Kentucky'den de bir mektup var, düzinelerce broşür ısmarlanmış; bir tane Oklahama'dan, bir tane de Oregon'dan. Tüm bunları size hareketin ulaştığı boyutları görebilin diye söylüyorum sadece." (12 Haziran 1935). En tipik örneklerden birinde ise sürü psikolojisi, yıkıcı şiddet metaforuyla birleştirilmiştir: "Elimde sekiz on tane mektup tutuyorum. Bir tanesi

tam olarak farkına varılmamış bazı hileleri ele almakla ve bu gibi sahte modern otoritelerin daha genel psikolojik altyapısını incelemekle sınırlı tutacağız.

Otoriteyi kabul görmüş geleneksel kurumların yardımına başvurmadan, sözde-akılcı bir propaganda yoluyla yerleşik hale getirmenin en tipik yöntemlerinden biri, otoriter bir terimi alıp bir nevi fetiş haline getirmektir. Dr. A. Sanders bu aygıtı "büyülü sözcükler" başlığı altında ele alır.[12] Söz konusu aygıta en iyi örnek, dünyanın her yerinde totaliter rejimlerin bir *Duce* veya *Führer* yahut Martin Luther Thomas'ın durumunda, bir lider olarak kişileştirilmesidir.[13] Bu açıdan lider terimi başlı başına hayli önemlidir. Tartışmasız bir otorite iddiası taşır, yani geleneksel hanedan titrlerinden hiçbirine atıf yapılmadan liderin "peşinden gidilmesi" gerektiği iddia edilir. Hitler bu bağlamda propaganda içgüdüsünü öyle açık şekilde dışa vurmuştur ki, 1934'te Hindenburg'un ölümünün ardından *Reichspräsident* [Reich-Başkanı] unvanını üstlenmeye dahi yanaşmamıştır. O kendisini bütün Alman halkının lideri olarak tanımlar. Lider, körü körüne, üstelik de yalnızca liderin apaçık ortada olduğu varsayılan ve herkesçe takdir edilmesi gereken kişisel vasıfları sebebiyle itaat edilmesi gereken kişidir. Liderin

---

Campton'lı bir kız kardeşimizden. 'Sesi tüm Amerika'da yankılanan bir kurşun attığınız için çok mutluyum,' diyor." (12 Haziran 1935).

12 A. Sanders, "Social Ideas in McGuffey Readers", *Public Opinion Quarterly* V/4 (Güz, 1941), s. 579-589.

13 Bu üç terim de aynı anlama gelmektedir. Hiçbiri soyluluk çağrışımı taşımasa da hepsi bir burjuvalık tınısına sahiptir. Latince *dux* sözcüğü görece daha erken tarihlerde feodal savaş lordlarını (*Herzöge*) tanımlamak için kullanıldığından, özgün ve işlevsel kökenindeki "diğer insanları peşinden sürükleyen kişi" anlamını yitirmiştir. Feodalizmin *Herzog*'a atfettiği *dux* sözcüğü, İtalyancaya *duca* olarak geçmiştir. [(Tr.) dük]. Mussolini ise kasıtlı olarak sözcüğün özgün işlevsel anlamına işaret etmek amacıyla kendisine *duca* değil *Duce* demiştir.
Liderle birlikte karizma, zorunlu bir işe, bir mesleğe dönüşür. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki Richard Wagner'de de feodalizm karşıtı otoritarizmin izlerine rastlamak mümkündür. *Rienzi* operasının başkahramanı olan Rienzi'nin, Roma İmparatorluğu'nda avam tabakasının temsilciliğini yapanlara atfedilen *tribunus* unvanını kendisine yakıştırması manidardır. *Lohengrin* operasının kahramanı Lohengrin ise *Schützer von Brabant*, yani Brabant Hamisi unvanını taşır. Sonraları eylemleriyle kötü bir nam salmış olan Reinhard Heydrich'e de Naziler tarafından bu unvan verilmiştir. Bu gibi özelliklerin "ulak aygıtı"yla benzerliği gözden kaçırılmamalıdır.

psikolojik durumu paradoksaldır: Takipçilerin akıldışı adanmışlığı ile liderin gerçekte bu işi layıkıyla yapabilecek kişi olduğu ve takipçilerinin onu bu şekilde kabul etmesi gerektiği yönündeki akıl yürütmeyi birleştirilir. Elbette burada askeri rütbe sistemi siyaset alanına aktarılmakta, aynı zamanda uzmanlık ve örgütlü denetim mefhumlarından da tümden arındırılmaktadır. Führer, haddi zatında kararlarına itiraz edilmesi mümkün olmayan askerdir. Lider terimi onun mutlaklaşarak her şeyden azade kılındığını ifade eder.

Günümüz faşizm algısı, lider kavramının –mutlak niteliğiyle ele alındığında– tümden akıldışı bir fikir olduğuna ve insanlığın tapındığı diğer büyülü güçlerden hiçbir farkı olmadığına itiraz edecektir. *Führer'in karizması* gibi meşrulaştırıcı Nazi inşaları da bu algıyı güçlendirmektedir. Ne var ki lider fikrinin nihai dayanaksızlığı ve akıldışılığı su götürmez olsa da, doğrudan bu akıldışılığa odaklanıp lider ideolojisini bütünüyle saçmalık olarak bir kenara atmak meseleyi fazlasıyla basite indirgeyip masumlaştırmak olur. İki olguyu akılda tutmak gerekir. Birincisi ekonomik güç belirli ulusların elinde öyle yoğunlaşmıştır ki bu gücü elinde tutanlar esasında "rasyonel" sanayi toplumlarında mutlak otoriteye varan bir iktidara sahiptir. İkincisi otoriter liderin buyruğu altındaki insanları kendi gerekliliğine bir şekilde inandırma zorunluluğu hissetmesi bu toplumların potansiyel gücünü ortaya koyar. Bunlar, Führer figürünün çelişkili biçimde mutlak fakat bir anlamda da "sorumlu" bir otorite olarak yapılandırılmasına neden olur. Söz konusu yapılandırmanın ardında yatan ve bir bakıma onu gerekli kılan toplumsal çatışma, *Führer* prensibine, kendi mantıksal tutarsızlıklardan nispeten etkilenmemesini sağlayan içsel bir güç kazandırır.

Lider teriminin başlı başına putlaştırılması, hiç şüphesiz geriletici unsurlar barındırsa da yalnızca ilkel düşünsel alışkanlıklara bir dönüşten ibaret değildir. Özünde son dönem sanayi toplumunun bir ürünüdür ve nasıl ortaya çıktığına dair en azından bazı ipuçları bulunabilir. Endüstriyel akılcılık ile büyülü güçlere tapınmanın ara basamağı reklamcılıktır. Rekabet tekniği, ürünlerin satılmasını sağlayan sloganları büyülü sloganlara dönüştürme eğilimi sergiler. Sözcüklerin büyüsü, akılcı bir şekilde planlanmış ve potansiyel müşterilerin

bilinçli muhakeme gücünü ortadan kaldıran, her alana yayılmış kesintisiz bir tekrarlamayla desteklenir. Müşterilerin sürekli tekrarlanan bu sözcüklerin ardında muazzam bir gücün yattığını hissetmeleri ve psikolojik olarak ona itaat etmeye bir ölçüde hazır olmaları bu sürecin önemli unsurlarından biridir. Bu itaatkârlık, müşterilerin gerçek ihtiyaçları ile ürünlerin gerçek kullanışlılığı arasındaki ilişkiyi belli ölçüde koparma yönelimindedir. Böylece müşteriler ürünlere başlı başına bir değer, yani fetiş bir nitelik atfetmeye başlarlar. Bu mekanizma modern yaşamın alışveriş süreçlerinde öyle otomatikleşmiştir ki basit reklamcılık teknikleri aracılığıyla siyaset alanına da kolayca aktarılabilir. "Bir fikri satmak" esasen sabun veya içecek satmaktan pek de farklı değildir. Sosyopsikolojik açıdan "lider" kelimesinin büyülü niteliği, dolayısıyla da Führer'in karizması, ticari sloganların büyüsünün hâkim siyasi aktörlerce ele geçirilmesinden ibarettir.

Thomas'ın konuşmaları, Führer kavramını bütün rasyonel bağlamlardan koparıp mutlak kılma ve fetiş haline getirme sürecini ortaya koyan çarpıcı örnekler barındırır. Liderlerin kim olduğu pek önem taşımaz. Bu açıdan bakıldığında liderlik bir idealdir ve otoriter bir üslupla konuşan herkesin peşinden gidilmesi gerekir. Thomas tecritçiliğe soyunduğu konuşmalarından birinde şunları söyler:

> Bugün Harry Carr'ın Los Angeles Times'a yazdıklarını düşünün. Onun sözlerini baş sayfada okuyorsunuz. Korkunç zamanlardan geçiyoruz, büyük bir dünya savaşı kapıda. Carr savaşın yanı başımızda olduğunu söylüyor. Japonya'nın Çin'i ele geçirip yutmakta olduğundan söz ediyor. Amerika buna itiraz etmek için ağzını açacak olsa savaş çıkar. Britanya ağzını açacak olsa da savaş çıkar. Carr, Japonya'nın Kuzey Çin'i işgal etmesiyle beyaz adamın Şark'taki hâkimiyetinin bittiğini dünyaya duyurduğunu söylüyor. Peki, dünya neden bu adamları dinlemiyor? Hadi İsa'yı ve Kutsal Kitap'ı dinlemiyorlar ama liderlerine neden kulak asmıyorlar?[14]

Son cümlelerde çok önemli bir gaf yapılmıştır. Thomas örtük olarak dini otoritenin artık geçerliliğini yitirdiğini kabul eder ve bu otoriteyi sessizce bugünün "liderleri"ne aktarır. Gücü elinde bulunduranlar ilahi ve mutlak otoritenin meşru mirasçıları sayılır; üstelik bunun tek ve kati nedeni bu kişilerin "liderler" olmaları, yani gücü ellerinde tut-

14 14 Haziran 1935.

malarıdır. Lider mefhumunun akıldışılığı işte burada bariz bir şekilde açığa çıkar. Karşı propaganda bu hususun üstünde durmalıdır. Faşizmin liderliği sadece ve sadece liderlikle meşru kıldığını vurgulamalı; faşist düzende güç sevdasının her şeyden, (Thomas'tan alıntılanan son sözlerde açıkça görüldüğü gibi) özellikle de sözümona milliyetçiliğinden önce geldiğini anlatmalı; son olarak da bu düzende sadece tanrılaştırılmış liderlik görevini üstlenenlerin değil, aynı zamanda düşmanların da her an birbirinin yerine geçebileceğini açıklamalıdır: Örneğin, Thomas'ın 1935'te savunduğu tecrit yanlısı gruplar, o dönem üstü kapalı şekilde Japonya'yı destekledikleri halde bugün bütün savaş gayretinin artık başdüşman olarak görülen Japonya'ya yöneltilmesini savunmaktadırlar.

Thomas zihnindeki lider mefhumunu konuşmalarının bazı bölümlerinde daha da somut olarak ortaya koyar. Bu lider mefhumuyla Nazi duruşunu, yani "*Haltung*"unu benimsemiş İskandinav Nazi liderleri arasındaki benzerlik çok belirgindir. Başta amansızlık gibi, sözde kahramanlık ya da yiğitlik özelliklerini çağrıştıran belirli nitelikler taşır ve kullanılan metaforlarla öyle güçlü bir arkaik mertlik çağrışımı uyandırır ki, Hıristiyanlığın merhamet anlayışıyla çelişir; oysa Thomas'ın çizdiği lider imgesinin Hıristiyan seçkinlere hitap etmesi gerekmektedir:

> İnançlarının arkasında duracak cesareti olan erkekler arıyorum ben. İnançlarının arkasında duracak cesareti olan kadınlar arıyorum. Tanrı'ya şükürler olsun ki gözleri ışıl ışıl, prensiplerinde kararlı genç canlar, genç Amerikalılar arıyorum. Doğru gören ve doğru düşünen ve Tanrı'ya şükür ki doğru davranmak isteyen; fikirlerini geliştirmekten korkmayan; "Evet, ulusumun köklü bayrağı için canımı veririm," demekten korkmayan; bu yüce kurumu korumak için gerekirse kendilerini ateş hattına atmaya, evet, canları ve kanlarıyla onu savunmaya gönüllü genç erkekler, yürekli Amerikalılar, genç kadınlar arıyorum.[15]

Lider, lider olmanın dışında, savaşmaya ve ölmeye hazır bir savaşçı da olmak zorundadır. Bu hazır olma hali, kişinin hangi bağlamda canını vereceğinden bağımsız olarak, başlı başına bir nitelik olarak övülür ve son derece genel bir kavram olan "bu yüce kurum"la bağlantılandırılır.

15 9 Haziran 1935.

"*Fait accompli* (Oldubitti)" Tekniği Üzerine Ara Not

Bize öyle geliyor ki kişinin yerleşik otorite mefhumunu psikolojik anlamda kendi düzenbazlığına aktarması veya sürü psikolojisine başvurma –"İki milyon müşteri yanılıyor olamaz"– ve "lider" türü belirli kelimeleri fetiş haline getirilme gibi iyi bilinen aygıtlar, en azından bu ülkede, tüm faşist propagandaların zeminini oluşturan çok daha kapsamlı bir örüntünün özel örneklerinden bazılarıdır. Bu örüntüye "oldubitti" tekniği adı verilebilir. Oldubitti tekniği, belirli bir meselenin, çoktan hakkında hükme varılmış bir meseleymiş gibi sunulmasıdır. Önceden kararlaştırılmış hüküm ya konuşmacının duruşunu destekleyen kitlelere atfedilir, ya konuşmacının güç aldığı şahsi veya kurumsal otoritelere dayandırılır ya da en azından, fikirsel alanda bariz üstünlüğü olan ve yalnızca pratik, teknik terimlerle yeniden ifade edilmesi gereken bir düşünceye bağlanır. Bu tekniğin uygulanmasının bariz nedenleri vardır. Bir yandan, halihazırda kazanmakta olan tarafa katılmak daha az bağımsızlık ve ahlaki cesaret gerektirir. Kalabalık kitlelerin, yaşam koşulları yüzünden kendilerinden daha güçlü olanlara bağımlı hale geldikleri ve kesinlikle gerçek bir risk almak istemedikleri durumlarda propagandacı onları ikna etmek zorundaysa bu teknik hayli avantajlıdır. Diğer taraftan bir meseleye dair çoktan hüküm verildiği inancı, ortaya çıkabilecek her tür direnci, psikolojik açıdan, hiçbir sonuç vermeyecek umutsuz bir teşebbüse çevirir. Bu yıldırma etkisini güçlendiren bir etken de bütün faşist hareketlerde katılımcı sayısını sınırlı tutan bir tür seçkinciliğin mevcut olması ve faşist rejim kurulduğunda ona katılmakta geç kalan insanların dezavantajlı konuma düşmekten ciddi ölçüde çekinmesidir.[16] İnsanlar treni kaçırmak istemediklerinden sürüye katılırlar.

Elbette, çoğu kez saçma sapan kandırmacalar biçiminde ortaya çıkan "oldubitti" tekniği, temelinde gerçekliğe ve insan psikolojisine bir nebze temas etmeseydi pek de işleyebilecek bir teknik olmazdı. Gerçeklik payına ilişkin olarak, mevcut ekonomik düzenin insanların büyük kısmını, çoğu zaman anlayamadıkları ve hiçbir şekilde kontrol

16 Almanya'da kıdemli "parti yoldaşları" kavramının oynadığı rolü ve Goebbels'in Mart 1933'ten sonra partiye katılanları nasıl hor gördüğünü göz önünde bulundurunuz.

edemedikleri bir işleyişin nesnesi haline getirdiği doğrudur. Ekonomik serbest teşebbüsün ve girişimciliğin gitgide zayıflaması nedeniyle hayat çoğu insana kendi özgür iradeleriyle belirleyemedikleri, daha ziyade maruz kaldıkları bir şeymiş gibi görünmeye başlamıştır. Çoğu insan gerçekten de kaderinin önceden belirlendiğini düşünmektedir. Hal böyleyken, hâkim güçler tarafından kuvvetle destekleniyormuş izlenimi uyandıran ve taraftarlarına belirli vaatlerde bulunan bir örgütlenme ortaya çıkar çıkmaz, kalabalık kitleler, etkisiz nesneler olduklarına dair o belli belirsiz farkındalığı bu tür bir harekete bağlılık hissine dönüştürmek isteyebilirler. Böylelikle, nefret ettikleri enikonu bağımlı olma fikrini bir kazanca çevirebilir, kendi iradelerinden vazgeçerek zafer kazanacağı halihazırda bilinen bir kuruma katılabilecekleri inancını benimseyebilirler. Dolayısıyla "oldubitti" tekniği faşizmin en önemli kitle psikolojisi mekanizmalarından biriyle, yani kişinin acizlik hissini kudret hissine dönüştüren mekanizmayla ilintilidir. Acizlik hissi, kişilere hiçbir söz hakkı tanınmaksızın meselenin çoktan hükme bağlandığı fikriyle temsil edilir; bu fikrin kabulü ve zaferi kesin görünenlerin "tarafına geçmek" de acizlik hissini gizemli ve akıldışı bir şekilde iktidar hissine dönüştürür. Karşı propagandanın muhtemelen en önemli görevi, bu mekanizmaya müdahale etmek ve kişinin sırf kendi acizliğini kabul ederek, sırf kendisinden vazgeçerek ne güç ne de herhangi bir toplumsal kazanç elde edebileceğini kitlelere açıkça göstermektir. Yeri gelmişken, bu mekanizmanın manipülasyonunun kesinlikle sadece faşist propagandayla sınırlı olmadığını, tüm modern kitle kültürü tarafından, bilhassa da sinemada harekete geçirildiğini belirtmek gerekir. Söz konusu mekanizmayı kullanan bir faşist propagandacı, belli bir ölçüde çoktan otomatikleşmiş bazı süreçlere bel bağlayabilir. Bu anlamda son derece zararsız görünen bir sinema komedyeni dahi, farkına varmadan en sinsi hâkimiyet planlarına hizmet edebilir.

Ne var ki bu mekanizmada daha bariz sonuçlara yol açabilecek, daha derin psikolojik süreçlerle ilişkili bir unsur daha bulunmaktadır. Buna burada ancak genel olarak işaret edebiliriz. Söz konusu unsur, günümüz toplumunun varolanı –çoktan olanı– kabul etme, hatta ona tapınma yönündeki yaygın eğilimidir. En genel anlamıyla aydınlan-

ma süreçleri ve pozitivizm ruhu ampirik gerçeklikle –yani varolanla– yüzleşme yoluna giderek büyülü ve "doğaüstü" fikirleri yerle bir etmiştir. Hakikatin sadece olgusal gerçeklere atıfta bulunularak teyit edilebileceği kanısı, özellikle ABD'de yaygınlık kazanmıştır. Zihnin modern tarihi boyunca olgusal gerçeklik kavramı her türlü metafizik varlıktan daha güçlü gelmiştir. Bu tarihsel üstünlük, diğer pek çok etkenden biridir. Biz burada sadece metafizik fikirlerin lağvedilmesinin ardından büyülü psikolojik niteliklerin varlığını sürdürmesine, günümüzde hayli örgütlü hale gelen toplumsal varoluşun bireyi baskılayan muazzam gücüne ve bizatihi mevcut düzenin kendisinin neredeyse akıldışılık ölçüsüne varan nihai anlaşılmazlığına değindik. Tüm bunlar esasen olgusal gerçeklik fikriyle ortadan kaldırılmak istenen o büyülü haleyi, bizzat olgusal olana bahşetmektedir. Daha da ileri gidilip, son derece soyut fakat muazzam derecede güçlü "varolan" kültünün, büyük ölçüde ve bilinçsizce dinin yerine geçirildiği de söylenebilir. Bir şeyin varlığı, onun varolmayandan daha güçlü, dolayısıyla daha iyi olduğuna kanıt sayılmaktadır. Felsefi Darwinizm olarak adlandırılabilecek bu anlayışın, modern psikolojinin bütün mecralarını nasıl da kuşattığı ne kadar vurgulansa azdır. "Oldubitti" tekniği işte bu eğilimden istifade eder. Bu aygıt, arzulanan veya yaygınlaştırılan her şeye varolma niteliği yükleyerek onları, tıpkı toy oğlanların hayranlık beslediği arabalar ya da uçaklar gibi birer tapınma nesnesi haline getirir. Varolan şey ne denli teknik bir akılcılık ve kullanışlılık çerçevesinde sunulursa, ona tapınma hissi de o denli kuvvetlenir. İleride görüleceği gibi, Thomas bu olanaklara dair kavrayışları sonuna dek kullanır. Varoluşun büyük ölçüde kendi kendini meşrulaştırdığı fikri, bizi lider aygıtı tartışmamızın çıkış noktasına, yani rasyonel ya da geleneksel bağlamda lider teriminin hiçbir gerekçe gösterilmeksizin kabul edilip yüceltilmesi konusuna geri döndürür. Thomas, "İnsanlar liderlerine neden kulak asmıyorlar?" gibi hayret edilecek ölçüde genel bir soruyu dile getirirken lider kültüne yönelik temel varsayımı yalnızca, daha önce işaret ettiğimiz gibi, gücün lidere otorite kazandırdığı düşüncesi değildir; Thomas için sırf tarih boyunca doğrulanmış böyle bir liderlik kavramının varolması dahi, muhtemelen liderlerin varlığını meşrulaştırmaya yeterlidir. Faşist propaganda bu noktada modern kültü-

rel antropolojinin temel yönelimleriyle yoğun bir etkileşim içindedir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, faşizme karşı mücadelede geçici bir başarı kazanmanın ötesine geçebilmek için, mevcut düzenimizdeki varolanın büyülüleştirilmesi [*sic*] anlayışının nihai olarak ve en temelinden bozguna uğratılması gerekmektedir. Faşistlerin hem genel hem de yerleşik liderliğe yönelik olarak "oldubittiye getirme" düşüncesinden akıldışı bir keyif almaları, esasında yalnızca "başarı kadar başarı getiren bir şey daha yoktur" şeklinde ifade edilebilecek, akla çok yatkın görünen düşüncenin nihai ürünüdür. Faşizmin absürtlüğünü yıkmak ancak ve ancak bu düşüncenin görünürdeki akla yatkınlığını yıkmakla mümkün olabilir.

Thomas'ın durumunda, "oldubitti" tekniği, üstünkörü uyguladığı "sürü psikolojisi" ve "aktarım" gibi tekniklerinden farklı olarak, argümanlarının içeriğinden ziyade, üslubunda ön plana çıkar. Neticede Thomas'ın hareketi, Nazilerin 1930-1933 yılları arasında yaptığı ölçüde geniş çaplı bir "oldubitti" propagandasına elvermeyecek kadar sınırlıdır. "Oldubitti" düşüncesi, kazanılmış başarılara yönelik şaibeli iddialardan faydalanmak yerine sadece özel bir dil kullanımına ağırlık verilerek ifade edildiğinde akılcı denetimle karşılaşma ihtimali daha düşük olduğundan daha güçlü etki yaratabilir. Thomas'ın dilinden düşürmediği en tipik "oldubitti" formüllerinden bazılarına değinmiştik. Thomas kendi "haçlı seferi"nden bahsederken, ona genellikle dinleyicilerinin de çok iyi bildiği bir şeymiş görünümü kazandıran "bu hareket", "bu yüce hareket", "bu şey" gibi ifadeler kullanır. Ondan herkesçe kabul edilen yerleşik bir teşekkülmüş gibi bahsederek onu bir bakıma kanıksatır ve böylelikle kendini, insanlara aslında ne vaat ettiğini somutlaştırma gereğinden tümden kurtarmış olur. "Bu hareket" ifadesinde sezilen tehditkâr ve kötücül alt tonunun göz ardı edilmemesi gerekir. Kendisi öyle tüyler ürperticidir ki ismiyle anılamaz. Keza Thomas yayımladığı broşürlerden de "bu hayati yayınlar" diye bahseder. "*Christian American Crusader*" [Hıristiyan Amerikan Haçlısı] adlı gazetesi hareketin "resmi" gazetesi olarak anılır. Burada iki anlam gizlidir. Bir taraftan yetkili olmayan bazı kişilerin, belki de "o şeytani güçler"in veya rakip grupların gayrimeşru bir şekilde "haçlı seferi" adına konuşmaya kalkışabileceğine ama aslında tek meşru or-

ganın Thomas'ın kendi gazetesi olduğuna ve diğerlerinin ucuz birer taklitten ibaret olduğuna işaret edilir – bu düşüncenin ticari reklamcılık alanından ödünç alındığı aşikârdır. Diğer taraftan "resmi gazete" ifadesiyle, gazetenin ve onun ardındaki örgütlenmenin meşru, hatta muhtemelen devlet düzeyinde bir otoritesi olduğu ima edilir. Diğer bir deyişle, nihai olarak iktidarı ele geçirme hedefi, psikolojik ima yoluyla büyük ölçüde gerçekleştirilmiş gibi gösterilir. Bütün faşist hareketler kendilerini genellikle mevcut iktidara muhalif ve onu tamamlayıcı bir otorite, yani halihazırda uygulamada olan toplum örgütlenmesini tamamlayacak ve her an onun yerini almak için hazırda bekleyen meşru birer örgütlenme olarak sunarlar. Küçük çaplı siyasi düzenbazlıkların "resmi" gazetelerinden tutun da 1933 öncesindeki özel Nazi orduları gibi büyük paramiliter örgütlenmelere dek bozulmadan devam eden bir düşünce zinciri söz konusudur. Amerikalıların "kerameti kendinden menkul" veya "kendi kendini atamış" otorite gibi nitelendirmeleri bu aygıtı çok iyi tarif eder. Ancak bu durumu standartlaşmış bir ifadeyle belirtme zorunluluğunun hissedilmiş olması da önemlidir. Kendi çapında faaliyet gösteren özel girişimleri köklü kamu kurumları olarak sunma hilesi, başlı başına yerleşik bir uygulama haline gelmiştir. Bu durum, kendi kendine resmiyet atama eğiliminin modern toplumda ne denli köklü olduğuna dair önemli bir gösterge olabilir.

"Birlik" Hilesi

Almanya'da Nazi propagandasının en başarılı sloganları, güya saymakla bitmeyecek kadar çok sayıdaki siyasi partileri hedef alan sloganlardır. Weimar Cumhuriyeti'nde yaşanan krizin sorumluluğu bu partilerin birleşememesine, özellikle de son yıllarda parlamentoda güçlü bir çoğunluk oluşturamamasına yüklenmiştir. Almanlar tarafından icat edilen bu aygıt yurtdışında da etkili olmuştur. Yirmi ya da otuz partilik bir parlamenter demokrasinin işleyemeyeceği bu ülkede sık sık dile getirilmiştir. Söz konusu söylem daha en başından itibaren yalanlar üzerine kurulmuştur. Sözde tehlikeli partilerin çoğu hiçbir zaman belirleyici rol oynayamamış, gerçekte önem taşıyanların sayısıysa asla altı-yediyi geçmemiştir. Asırlık ve fazlasıyla yerleşik iki-par-

tili siyasi sistemine rağmen bu ülkede dahi, baskıcı totaliter bütünlük yaratma çabalarını örtbas etmek için söz konusu hileye başvurulabilmesi ve birlik çağrısı yapılabilmesi hayret vericidir; Thomas da buna bolca başvurur. İnsanların psikolojisine oynayan bir birlik çağrısı, hakiki bir kaostan daha etkilidir. Bu aygıtta kullanıldığı haliyle birlik kavramının içi tamamen boştur. Birlik başlı başına bir ideal olarak yüceltilir. Bu idealin biçimci yapısı, onun hiç fark edilmeden en kötücül amaçlara dahi alet edilmesine olanak tanır. Bir taraftan Amerikan toplumunun özellikle siyaset ve din alanlarında birlik olamayışı ciddiyetle eleştirilir ve birlik, asla yok olmayan anarşi tehdidine karşı tek kurtuluş umudu olarak sunulur. Diğer taraftan Thomas'ın, siyasi partilere has tüm özellikleri taşıyan örgütlenmesinin böylesi bir birliği temsil ettiği veya en azından bunu hedeflediği ileri sürülür. Thomas'ın propagandası faşizmin en temel özelliklerinden birine, yani kesin olarak sınırlandırılmış, kendi çıkarlarına odaklı özel bir varlık, bir bütünlük, bir topluluk oluşturma yaklaşımına ihanet eder. Herkes bu toplumda gerçek bir dayanışmanın noksanlığını sürekli hissetmektedir, Thomas da bundan beslenir ve bu duyguyu, böylesi bir dayanışmayla tümden çelişen çok belirgin çıkarlara –yani kendi düzenbazlığının çıkarlarına– yönlendirir.

Kıskançlığı yerden yere vurup birlik için yalvarıp yakarmak Thomas'ın uzmanlık alanıdır fakat bunu yaparken, özellikle mülkiyete ve toplumsal konuma ilişkin farklılıklar başta gelmek üzere, bazı temel bölünmüşlükleri her zaman meşrulaştırmıştır.

> Dostlarım, Kutsal Ruh'tan güç alarak şunu yeniden vurgulamama izin verin; Tanrı'nın Kilisesi'nde kıskançlığa yer yoktur, yanlış anlamaya yer yoktur. Siz bulunduğunuz yerlere yerleştirildiniz, konumunuzu kendiniz seçemezsiniz. Herkes subay olamaz. Tabir yerindeyse herkes başı çekemez ama savaşı yöneten komutanın ordusunda küçük de olsa bir yer dolduran her erkek ve kadın da bir o kadar onurludur, evet, hatta daha da onurludur. Bunların hepsi aynı derecede önemlidir dostlarım, Tanrı hepsinin aynı derecede onurlu olduğunu söyler ve der ki, savaşa katılanlar da yönetenler kadar mükâfatlandırılacaktır. Tanrı'nın bizi yerleştirdiği yerde veya yerlerde tüm sadakatimizle kalmalıyız.[17]

17 23 Mayıs 1935.

Birlik yemini her zaman teolojik çekişmelerin yerilmesiyle harmanlanır:

> Biliniz ki Rabbimiz asla kıskançlıklara taraf olmamıştır. Yahya'nın papazlığına müdahale edilmesine taraf olmamıştır. Ferisilerin havariler arasına nifak sokup çatışmalarını sağlamaya çalıştığını hatırlarsınız. Bilirsiniz ki dostlarım, Tanrı ne zaman muhteşem bir işe girişse, Şeytan'ın kullandığı en güçlü silahlardan biri bu olmuştur. Çoğu zaman da iki papaz arasında çıkar böylesi çatışmalar.[18]

Thomas'ın Amerikan tarikatçılığına yönelik, ileride daha detaylı ele alacağımız saldırısı, hiçbir zaman açıkça ifade edilmeyen siyasi "bütünleşme" hayalini temsil eden bir tür metafor işlevi görür. "Birlik" aygıtı bazen demokrasi yanlısı, ayrımcılık karşıtı bir ton dahi tutturabilmiştir:

> Bugün dünyanın görmesi gereken şudur ki İsa'nın canlılığını asla yitirmeyen ebedi kişiliği, Tanrı'nın Kutsal Ruh'u aracılığıyla, bugün, bu saat, bütün insanlara, yani ait olduğunuz gruba, teninizin rengine bakmaksızın tüm erkek ve kadınlara hükmeder; ne olduğumuzun hiçbir önemi yoktur, sizler de ben de aynı şekilde gelir, aynı şekilde gideriz; geri döneceğimiz kara toprak bizi birbirimizden farksız kılar. Zengin ya da fakir olmanızın, Yahudi ya da Centil olmanızın hiçbir önemi yoktur. Her şeyin içinde, her şeyle birlikte ve her şeyin üstünde tek bir Tanrı vardır.[19]

Ne var ki bu eşitlik idealinin sadece doğaüstü kavramlara yönelik kullanılması, yani yalnızca Tanrı'nın huzurunda ve ölümde eşitliğin olması önemlidir. Bu tür varlıklara inancın bütünleştirici güç işlevi görmesi beklenir, buna rağmen dünya üzerinde eşitlik yaratma düşüncesi Thomas'ın propagandasında kendisine asla yer bulamaz.

> Dostlarım, Hıristiyanlığın ne yaptığını bilirsiniz. Hıristiyanlık bütün ırk önyargılarını yıkar. Hıristiyanlık tüm sınıf bilincini yıkar, Hıristiyanlık bütün ekonomik engelleri ortadan kaldırır. Burada bir ruhtan, ruhani bir şeyden bahsediyorum.
>
> Teniniz siyah mı, beyaz mı yoksa sarı mı, ben bu gece bunu hiç umursamıyorum (!). Şayet sizler Rabbim İsa aracılığıyla Babam'ı kabul ediyorsanız benim kardeşlerimsiniz. Bakın, bu demek değildir ki ben ırklar arası evliliğe inanıyorum. Irklar arası evliliği desteklemiyorum. Kanımca siyahiler kendi aralarında evlilik yaparlarsa onlar için daha iyi olur. Beyazlar da kendi ırkları içinde evlilik yaparlarsa onlar için de daha iyi olur. Sarı tenli insanlar da

18 25 Mayıs 1935.
19 26 Mayıs 1935.

> kendi aralarında evlilik yaparlarsa onlar için de daha iyi olur çünkü Tanrı şu dünyamızda bizi bu sınırlar içinde yarattı; ama bana kulak verin, bir kez dahi olsa İsa'yı sınırlarımızın dışına, bu dünyamızın tamamına ulaştırabilirsek savaş sorunu tamamen çözülecektir; ekonomik savaş sorunu tümden çözülecektir, bu ulusta Komünizm sorunu tümden çözülecektir.[20]

Nihai birlik fikri bir ideoloji olarak ne kadar sarsılmaz bir şekilde yerleşirse, ampirik yaşamda her türlü eşitsizliği sürdürmek de o denli kolay olur.

"Birlik" aygıtının bir hile olduğu, sadece belirli bir zümreyi kapsamasından da kolayca anlaşılabilir. Thomas birlikten bahsederken gösterişli sözcükler kullanır fakat bir yandan da her zaman belirli grupların, "o şeytani güçler"in varlığını baştan kabul eder: komünistler, radikaller, kuşkucular ve elbette Yahudiler bu gruplar arasındadır. Bu gruplar sorgusuz sualsiz birliğin dışında tutulur; onlar sadece birliği tehdit edebilirler ve "uzaklaştırılmaları" gereklidir. Thomas bu gruplara mensup insanların din değiştirme ve başka herhangi bir yöntemle ruhani birliğe katılabileceklerine dair en ufak bir ihtimali dahi dillendirmez. Bu gruplar mimlenmiştir ve birliğin dışında kalmak zorundadırlar. Dolayısıyla Thomas'ın savunduğu birlik, onun baskıcı çıkarlarına iştirak edecek "doğru insanlar"ı kapsayan bir örgütlenme idealinden ibarettir.

"Demokratlık" Kisvesi

Çoğu Amerikan faşist ajitatörün otoritarizmine benzer şekilde Thomas'ın otoritarizmi de önemli bir yönden Nazi propagandasından ayrılır. Her ne kadar Schacht gibi bazı Naziler zaman zaman esas demokrasinin Nasyonal Sosyalizm olduğunu savunmaya kalkmış olsa da Hitler ve yardımcıları demokrasiye açık açık saldırabilmiştir. ABD'deki güçlü demokrasi geleneği bunu imkânsız kılmaktadır. Huey Long'un, bir gün ABD'ye faşizm gelirse, adının antifaşizm konacağına dair ünlü beyanı, benzer çizgideki tüm propagandacılar için geçerlidir. ABD'de demokrasiye yönelik saldırılar genellikle demokrasi adı altında yapılmaktadır. İlerici Roosevelt yönetimi sık sık faşistlerin he-

20 25 Nisan 1935.

deflediği türden bir diktatörlük olmakla suçlanır. Tıpkı Coughlin gibi, Thomas da sanki her türlü diktatörlüğe karşıymış gibi konuşur. Ne var ki diktatörlüğe yönelttiği eleştiriler, en azından diktatörlerin elde ettiği başarılara dair bir hayranlık tonu barındırır.

> Avrupa'da diktatörlükle insanları gerçek bir askeri disipline soktular. Dünyada Sezar'dan bu yana, iki bin yıldır görülmemiş bir disiplin peyda oldu ve bunda başarıya ulaştılar (!). Bugün Amerika ve İngiliz Milletler Topluluğu dışında hemen hemen hiçbir ulus yoktur ki halkını eyer, mahmuz ve dizginle yola getiren bir diktatörlükle yönetmesin. Bugün dünyadaki halklar disipline sokulmuş ve birbirine kenetlenmiştir. Bu insanlar başlarındaki efendilerinin kenetlenmiş uşakları ve köleleridir. Peki, bu neden böyledir? Size nedenini söyleyeyim; çünkü ruhları özgür değildir de ondan. Bugün hiçbir erkek ve kadın, önce dışarıdan kenetlenene kadar içsel anlamda kenetlenemez.[21]

Biraz karman çorman sayılabilecek bu ifade diktatörlerin yükselişinden şikâyet eder gibi görünse de bu yükselişi öncesinde gerçekleşmiş muğlak bir "ruh özgürlüğü" kaybı fikriyle açıklamaya çalışır. Thomas diktatörlüğü siyasi veya ekonomik bir mesele olmaktan çıkarıp içsellikle ilgili bir mesele haline getirir. Ona göre bu, kendi din anlayışıyla ters düşen olumsuz bir düşünce yapısından ileri gelir. Nazilerin "materyalist" diyebileceği bu düşünce yapısının evrensel olduğu öne sürülür. Dolayısıyla faşizm eğiliminin de evrensel bir trend olduğu ima edilir. Dinleyicilerde diktatörlüğe yönelik eğilimin karşı konulmaz olduğu izlenimi yaratılır. Thomas'ın otoritesine itaat etmek tek kurtuluş yolu gibi görünür. Otoritarizm sadece otoriteye boyun eğer. Yine de Thomas'ın demokrasiye, Jackson veya Lincoln gibi demokrat şahsiyetlere ve ABD Anayasasına sürekli atıfta bulunması, karşı propaganda açısından fazlasıyla önem taşır. Thomas'ın iddiaları arasında, "bu yüce hareket … köklü özgürlüklerimizi koruma ve muhafaza etmeye çalışmaktadır"[22] ifadesi dahi yer alır. Bu da faşist ajitatörlerin demokratik fikirleri hâlâ etkili güçler olarak dikkate almak zorunda kaldıklarını ve ancak bu fikirleri kendi çıkarlarına göre yontarak başarıya ulaşabileceklerini gösterir. Ne var ki demokrasi fikrini kendile-

21 19 Haziran 1935.
22 Nisan 1935.

rine yontarken, tam da kullanmak istedikleri hisleri kaçınılmaz olarak inciteceklerdir daima. Bu nedenle karşı propaganda demokratik fikirlerin demokrasi adına nasıl çarpıtıldığını her seferinde mümkün olduğunca somut biçimde göstermelidir. Bu çarpıtmaların kanıtlanması, demokrasiyi savunmanın en etkili silahlarından biri olabilir.

Bu tür çarpıtmaları sürdürmek için çok belirgin bir süreç izlenmekte, demokrasinin psikolojik örüntüleri özel bir saptırma hilesiyle faşizmin ideolojik araçlarına dönüştürülmektedir. Propaganda Analizi Enstitüsü'nün yayımladığı Coughlin incelemesinde bu süreçten "Sıradan Vatandaş Aygıtı"[23] başlığı altında bahsedilmektedir. Ne var ki mesele gerekli ölçüde vurgulanmadığından bu süreç fazla zararsız görünür.[24] "Sıradan vatandaş" aygıtı birinci bölümde tartıştığımız "eski güzel günler" fikrine hayli yakındır. Thomas çok iyi geliştirdiği birtakım hitabet becerilerini kullanarak, örneğin dinleyicilerine ve onların ailelerine "yurttaşlarım" diye seslenerek veya tutumluluk gibi sade erdemleri yücelterek yakınlık, sıcaklık ve samimiyet yanılsaması yaratmakla kalmaz. Hatibin kendisini diğerlerinden daha kıymetli saymadığı ve cana yakın biri olduğu izlenimini yaratan demokratik eşitlik maskesinin altında, kültürlü sayılamayacağı ama içgüdülerinin sağlam olduğu özenle hesaplanarak kurgulanmış sıradan insan imajını yüceltmeye yönelik saldırgan bir "aydın karşıtlığı" yatar – aydınların karalanmasında Nazilerin de ısrarla teşvik ettiği bir tutumdur bu. Amerikan geleneğinin özünde demokratik düşüncelerle ve kurumlarla örülü olması, birtakım demokratik unsurlara yarı-büyülü bir hava katmış, akıldışı boyutta bir ağırlık kazanmalarına neden olmuştur. Bu bazı açılardan faydalı olsa da, faşist propagandanın beslenebileceği birtakım tehlikeler de barındırmaktadır. Örneğin, Almanya'da

23 Lee ve Lee, *The Fine Art of Propaganda,* s.92-93.

24 Krş. Sıradan vatandaş aygıtı "başka pek çok demokrat ve cumhuriyetçi siyasetçiye de, toplumsal anlamda hem olumlu hem de olumsuz sayılabilecek amaçları doğrultusunda hizmet etmektedir." (A.g.y.). Amaç bazen olumlu olabilse de aygıtın yarattığı psikolojik etkiler Başlı başına tehlikelidir. Konformizmin ahlaki bir prensip olarak kabul edilmesine ve sıradan vatandaşın, sadece ortalamaya uyduğu için üstün sayılmasına neden olur. Özü itibarıyla bu kabul, herhangi bir şekilde farklı olan bütün bireylere husumet güdülmesiyle bağlantılıdır, dolayısıyla tüm azınlık gruplarına yöneltilmiş bir husumettir.

bazı gizli akımlar bu durumdan güç alarak "halkın" isteklerinin halka yabancılaşmış (*volksfremd*) hükümetlerin temsiliyle değil, doğrudan doğruya halkın iradesiyle gerçekleştirilmesini savunmuştur. Söz konusu tehlike özellikle çoğunluk kavramı için geçerlidir; bu kavram Amerikan demokrasisini yansıtmakla birlikte, her türlü toplumsal soruna cevap vermede neredeyse evrensellik kazanmış istatistik yaklaşımı ve reklamcılık faaliyetleri tarafından da sürekli desteklenmektedir. Demokraside kararlar çoğunluk temelinde alınsa da çoğunluk kendi başına ahlaki bir değer değil, usulle ilgili bir yönetim ilkesidir. Ne var ki bu ülkede bir araç değil, kendi başına bir amaç olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla halkın belirli özellikleri, özlerinde demokrasiyle hiç bağdaşmadıkları ve demokratik olmayan bazı toplumsal süreçlerden kaynaklandıkları halde, sadece çoğunluğun özelliklerini yansıttıkları için demokrasinin son sözü olarak kabul edilip pazarlanmaya çalışılabilmektedir. Faşizmin, zaman zaman kitleleri hakiki çıkarlarıyla çelişen baskıcı amaçlar doğrultusunda harekete geçirmesine imkân tanıyan zayıf noktalardan biri budur.

"Sıradan vatandaş" aygıtı görünüşte oldukça zararsızdır, zaten insanlara iltifat etmek de kesinlikle faşist ajitatörlerin âdetlerinden değildir. Bu tür bir psikolojik muamelenin önemsiz erkeklerle kadınların aşağılık komplekslerini giderdiği ve mecburen sade olan hayatlarını, örneğin, Thomas'ın yaptığı gibi, Hıristiyan mütevazılığının gereği olarak sunup yücelttiği düşünülebilir. Oysa "sıradan insanlar" aygıtının son derece fesat çıkarımları vardır. Bu aygıt, nüfusun büyük bir kısmının –aslında eğitim ayrıcalığına sahip olamamış ve kol gücüne dayalı emekleriyle uygarlığın yükünü sırtlanmış bütün herkesin– kabalık, hatta vahşilik olarak nitelendirilebilecek bazı özellikler taşıdığını ve kritik durumlarda bu özelliklere başvurulabileceğini düşündürür. Ajitatörler bu insanların mütevazılığını ve sadeliğini överek, modern kültürün aynı anda hem bastırıp hem de ürettiği vahşiliği dolaylı olarak yüceltirler. Böylelikle vahşiliğin kuvvetli, sağlam, yalın içgüdüler adı altında serbestçe dışa vurulmasına öncülük ederler. İnsanlar ne zaman kültürel hayatın ince zevklerine ve sapkınlıklarına karşı çıkan "sıradan vatandaşlar" sloganıyla bir araya toplansa, kendilerinden kime saldırmaları istenirse onu hedef almaya hazır duruma gelirler.

"Bir Bilseniz"

Bu kısımda tartışılacak beş aygıt, Thomas'ın "dehşet stratejisi"yle ilintilidir. Thomas burada karanlık, gizemli ve korkutucu bir alana girerek korkuyu ve onun yarattığı çelişkili duyguları istismar eder. Dehşet tekniği, üstü örtük tehlike imalarından felaket tellallığına varan farklı dozlarda kullanılır. Her biri de birbirinden bir nebze farklılaşan psikolojik etkiler yaratır.

Thomas'ın yönteminde, yüzeysel ve yarı-akılcı uyaranlar ile bu uyaranların temelinde Thomas'ın harekete geçirdiği akıldışı psikolojik mekanizmaları birbirinden ayırmak gerekir. Özellikle dehşet aygıtında bu iki boyut arasındaki fark hayli belirgindir. Bu aygıtta hem kullanılan ifadeler hem de bu ifadelerin ilk olarak uyandırdığı duygular bariz biçimde olumsuzdur. Ancak bütününe bakıldığında, aygıt bir yandan da olumsuz ifadeleri tamamlayıcı etki yaratacak birtakım bilinçdışı doyumlar sunmayı veya onları vaat etmeyi amaçlar. Tüm bunların ortaya çıkardığı esas sonuç muhtemelen yüzeydeki tepkiler ile daha derinlerde yatan psikolojik etkilerin bir birleşimi olacağından, bu iki unsuru da inceleyip birbirleriyle ilişkilerini göstermeye çalışacağız.

Dehşet aygıtının hem Thomas hem de diğer faşistlerce kullanılan en hafif biçimi, "bir bilseniz" aygıtıdır. Bu aygıtla sadece konuşmacı tarafından bilinen ya da normal insanların hemen hemen hiçbir şekilde idrak edemeyeceği yahut toplum içinde tartışılamayacak derecede sakıncalı tehlikelerin söz konusu olduğu ima edilir.

Ortaya atılan imalar geleceğe yöneliktir; varlıklarına dair sadece örtük ipuçları verilen olguların açığa çıkarılacağı ileriki bir zamana veya nihai bir hesaplaşma gününe işaret ederler. Merak uyandırılır ve insanlar, sadece ajitatörün söylediklerini ve yazdıklarını takip ederlerse gelecekte bir gün "sırra ortak olacakları" umuduyla örgüte katılmaya veya en azından örgütün yayınlarını okumaya sevk edilirler. İnsanların ileride işitilecekleri şeylere duyduğu merak bile konuşmacıyla dinleyiciler arasında bir nevi duygusal bağ yaratmaya yeter. Pazarlama süreçlerinde de kullanılan bu mekanizma, ima tekniğinin görünürdeki zararsız yüzünü temsil eder.

İma ne denli muğlaklaşırsa o denli cazip hale gelir. Muğlaklık, hayal gücünün kontrolsüzce harekete geçmesine imkân yaratıp her türlü kurguya davetiye çıkarır; günümüzde kitlelerin kendilerini toplumsal süreçlerin nesnesi gibi hissetmeleri nedeniyle sahne arkasında neler döndüğünü öğrenmeye can atmaları da bu etkiyi güçlendirir. İnsanlar aynı zamanda, maruz kaldıkları meçhul süreçleri kişilerle ilişkilendirip komplo teorileri, şeytani güçlerin oyunları, gizli uluslararası örgütler gibi hikâyelere dönüştürmeye de psikolojik olarak yatkınlardır. İma aygıtı, modern kitle kültürüne egemen olan nevrotik meraka dayanmaktadır. Toplumdan yalıtılmış her birey, varoluşuyla itaat ettiği gizli güçleri tanıma özlemi çeker fakat bu özlemin daha da ötesinde, dahil olamadığı o yaşantıların karanlık ve kötücül yönlerini öğrenme arzusu duyar. Bu eğilim, ima aygıtının hiç de zararsız sayılamayacak bir şeye dönüşmesine yardımcı olur.

Tehlikeli yanı, öncelikle konuşmacının saygınlık ve otoritesinin akıldışı bir biçimde artmasında yatar. Dinleyicinin imaları dinleyip kasten muğlak tutulan ifadelere bel bağlayabilmesi için "inanmaya" bir ölçüde hazır olması gerekir zira muğlaklık, gerçeklerin anlaşılır biçimde açıklanmasına ve birbirleriyle ilişkilerinin tutarlılığının değerlendirilmesine engel olur. Thomas'ın ima tekniği tam da bu türden bir körü körüne inancı teşvik eder. Elbette bu inanç kavramını, imanı her şeyden üstün tutan Protestan öğretisinden alır. Ancak onun yaygınlaştırmaya çalıştığı, kendisine yönelik inançtır. Dini inanç ile harekete inanç sürekli birbirine karıştırılmaktadır: "Tanrı dünyayı ancak İsa'ya boyun eğildiği ölçüde kutsayabilir. İnanç gereklidir. Tanrı'nın Ulusumuzu bu hareket vesilesiyle kutsadığına inanıyor musunuz?"[25] İma, lideri her şeye kadir olan tanrısal bilgeliğin vârisiymiş gibi göstermeye yarayan bir araçtır. O, diğer insanların bilmediklerini bilmektedir. Lider, bu ayrıcalığını, bildiği şeyin ne olduğunu asla açıklamayarak veya kapsamını tam olarak ortaya dökmeyerek vurgular. Her zaman bir kısım bilgiyi kendine saklayarak hem huşu uyandırır hem de halkın ona katılmak istemesine neden olur.

25 11 Haziran 1935.

"Bir bilseniz" aygıtının belirleyici mekanizması budur. Thomas'ın Haçlı Cephesi'ne benzer faşist örgütlenmelerin dalavere olduğu iddiası çok ciddiye alınmalıdır. Bu iddia, böylesi hareketlere genellikle suçluların katılmasına ya da hareketlerin vahşi terör uygulamalarına işaret etmekle kalmaz; aslında toplumsal yapılarını da vurgular: Bunlar baskıcı, dışa kapalı, az çok gizlilik içeren hiziplerdir. Faşist hareketlerin bu yönünün, bilinçdışı düzeyde de olsa potansiyel takipçiler tarafından gayet iyi anlaşıldığını varsaymamak için hiçbir neden yoktur. Nitekim bu insanlarda uyandırılan temel dürtülerden biri kapalı bir grubun üyesi olma, yani "ait olma" arzusudur. Muhtemelen gençler kadar yetişkinleri de cezbeden gençlik çetelerinin çekim gücünde bu mekanizmanın işleyişi açıkça görülebilmektedir. Bu arzu söz konusu olduğunda "bir bilseniz" aygıtı muazzam bir önem taşır. İma, insanların aslında kendilerini içine çekmeye çalışan kapalı gruba çoktan dahil olduklarını hissetmesini sağlayan psikolojik bir araçtır. Kişinin açıkça söylenmeyen bir şeyi, "arif olan anlar" misali anlaması, sadece bazı kişilerde bulunan, dolayısıyla konuşmacı ile dinleyiciyi suç ortağı haline getiren gizli bir "zekâ"nın varlığını önceden kabul etmeyi gerektirir.[26] Bu "zekâ"nın ardında hemen hemen her zaman tehditkâr bir anlam yatar. Psikolojik olarak, kasten söylenmeden bırakılan şey, yalnızca açıkça ifade edilemeyecek derecede korkunç olanın bilgisi değildir; aynı zamanda kişinin kendisini adamak istediği korkunç şeydir ve kişi bunu kendine dahi itiraf edemese de ima yoluyla ifade edilir, hatta onaylanır. "Bir bilseniz" aygıtı, sırrı, dalavereye katılıp payına düşen kefareti ödeyecek kişilere açıklamayı vaat eder. Ancak aynı zamanda bu insanların bir gün, düzenin ütopyası olan uzun bıçaklar gecesine* katılacaklarını da üstü kapalı şekilde vaat eder.

Dahası, imanın şekli de fısıltıların dışında bırakılan ve Thomas'ın "ne demek istediğini" anlamaması gereken herkese karşı bir tehdittir. Bu fikir genellikle okurlardan "sadece Centillere" iletmeleri istenen antisemitist broşürlerde ifade bulur.

---

26 Bu özellikle her türlü antisemitist ifade için geçerlidir. Lewis Browne bu aygıtı *See What I Mean?* [Ne demek istediğimi anlıyorsun ya] kitabının adıyla sembolize etmiştir. (Random House, New York, 1943)

* 30 Haziran 1934 gecesi Hitler'in çok sayıda muhalif Nazi liderini infaz ettirdiği tasfiye operasyonu. (ç.n.)

"Bir bilseniz" tarzı ifadelerin en tipik örneklerinden biri şöyledir:

> Tanrı bu ulusa seslenmektedir. Tanrı bu ulusa uzun zamandır seslenmektedir fakat bu ulus onu dinlememiştir. Bu ulus onu duymamıştır. Vaizler tanrıya yüz çevirmiştir. Elbette hepsi değil ama demek istediğim… Siz ne demek istediğimi anlıyorsunuz. Bir sürü insan Tanrı'ya yüz çevirmiştir, işadamları Tanrı'ya yüz çevirmiştir, Tanrı bunca yıldır Amerika'nın kendisine yeniden kulak vermesi için gözyaşı döküyor: Ve nihayet hükmünü verdi. Tanrı radikal komünizmin ülkemize girmesine izin verdi. Dostlarım, komünizm her köşeyi sardı.[27]

Ne var ki düşman her köşeyi sarmış olsa da açığa çıkmamakta, Thomas'ın yönelttiği suçlamanın anlamı nasıl ima yoluyla gizleniyorsa, o da kendini gizlemektedir. Bütün faşistler gibi Thomas da dost ile düşmanın siyah ile beyaz kadar ayrı olduğunu vurgular fakat psikolojik olarak iki kategori de birbirine dönüşmektedir. Kategoriler arasındaki bu karmaşa, büyük ihtimalle dinleyicilerin çelişkili duyguları üzerinde bir uyaran etkisi gösterir.

> Şeytan korkağın tekidir. Kuytu köşelerde, karanlık gölgelerin içinde, kapalı kapılar ve duvarlar arkasında görür işlerini; ama Tanrı'ya şükür ki İsa gün ışığında çalışır. Şimdi, sizden safi alçaklıkla dolu bir siyasi söyleve dikkat etmenizi istiyorum. Tanrı her zaman bu şeytani güçleri çekip gün ışığına çıkarır ki gecenin kör karanlığında yapmak istediklerini gün ışığının aydınlığında yapsınlar.[28]

Thomas durmadan bu tanrısal eylemi, yani şeytani güçleri tüm halka ifşa etmeyi gerçekleştireceğinin sözünü verir. Ne var ki kendisi de bu işi ima yoluyla, adeta "kapalı kapılar" ardında yapmayı tercih eder.

> Dostlarım, bugün ABD'nin dört bir yanında ne zaman bir erkek ya da kadın Tanrı'nın Oğlu'nun öğretisini vaaz etse, ne zaman komünizm tehlikesinin yakınlığına dikkat çekse, orada vaizlerin suçlandığını, liderleri karalamak için çeşitli güçlere başvurulduğunu görürsünüz. Dün geceki gazete haberlerine göre, daha yakınlarda Güney Kaliforniya'da bazı güçler bölgedeki tüm önde gelen vaizleri karalamaya yönelik muazzam bir planı finanse edip uygulamaya sokmuş ve Güney Kaliforniya'daki önemli vaizlere saldırmaları için birtakım adamlara para vermişler.[29]

27 7 Temmuz 1935.
28 10 Temmuz 1935.
29 3 Temmuz 1935.

Elbette böylesi bir açıklama "o şeytani güçler"in kuytu köşelerinden daha aydınlık değildir. Thomas ile dinleyicileri arasında temel bir kabul olduğu rahatlıkla varsayılabilir: Thomas ne zaman ima aygıtını kullansa Yahudileri kastetmektedir, yani işaret edilen "bazı güçler" Yahudilerdir. Thomas'ın herkese açık konuşmalarında komünistlerin ve radikallerin ismini anıp da "Yahudi" kelimesini kullanmaktan kaçınarak onlardan yalnızca "bu güçler" şeklinde bahsetmesi Yahudilere karşı oluşturduğu tehdidi vurgular. Onların kim olduğunu ve ne yaptığını herkesin bildiğini, bunları dile getirmenin dahi gereksiz olduğunu ima eder. Yahudiler peşinen mahkûm edilmiş gibidir. Dolayısıyla demokrasilerde açıkça antisemitist nitelikli söylemlerin resmi kamuoyu tarafından bir ölçüde engellenmesi dahi, başlı başına antisemitist bir araca dönüştürülür.

"Kirli Çamaşır" Aygıtı

İma aygıtının olmazsa olmaz tamamlayıcısı, gerçek veya hayali ifşa eylemidir. Thomas radyoda "bir bilseniz" seslenişiyle vaatlerde bulunduktan sonra, üstü kapalı olarak bahsettiği hikâyeyi genellikle kendi kilisesinde gerçekten anlatmaktaydı. Bu hilenin de ticari reklamcılıkla ilişkisi barizdir. İnsanların perde arkasında olanlara şöyle bir göz atmasına, hikâyelerin iç yüzünü öğrenmesine imkân tanınır. Böylece takipçiler, ne olup bittiğinin farkında olan bir azınlığa katılma ayrıcalığını kazanmış gibi görünürler. Bu düşünce daha önce bahsettiğimiz "hizip" unsuruyla benzerlik taşır.

Aygıtın daha derin psikolojik etkilerini anlayabilmek için önce propaganda amaçlı ifşa eylemlerinin kendilerine has içeriklerini irdelemek gerekir. Örneklerin büyük çoğunluğu skandal tellallığına dayanır ve rüşvet, yolsuzluk ya da seks hikâyelerinden oluşur.

"Kirli çamaşır" aygıtının harekete geçirdiği psikolojik mekanizma, çoğu insanın sergilediği bir davranışla birlikte ele alınabilir. İnsanlar kötü bir koku duyduklarında sıklıkla ondan uzaklaşmaya çalışmak yerine pis havayı gayretle içlerine çekip koklarlar, kokunun ne olduğunu anlamaya çalışırmış gibi yaparken bir yandan da onun iğrençliğinden şikâyet ederler. Bu insanların kötü kokulardan bilinçdışı bir zevk aldığını varsaymak için psikanalist olmaya gerek yoktur. Skan-

dal hikâyelerinin cazibesi de buna çok benzer. Çoğu örnekte skandalın yarattığı infial, çok zayıf bir temele dayanır; esasında dinleyici hikâyeden bir ölçüde haz duymaktadır. İnsanların, öfkeyle karışık bir hazla dinledikleri bu karanlık ve yasak hikâyeleri aslında içten içe bizzat yaşamaya can attıklarını düşünmek hiç de yersiz değildir.

Bu mekanizma öyle otomatikleşmiştir ki neyin ifşa edildiğine bakılmaksızın, artık doğrudan ifşa eyleminin kendisinden doyum elde edilmektedir. İfşa eylemi başlı başına bir vaadin gerçekleştirilmesi gibi deneyimlenir ve adeta dinsel hatıralarla bezeli ayinsel bir nitelik kazanır.

Bu durum "kirli çamaşır" aygıtının en hayret verici yönlerinden birini ortaya çıkarır: ifşa edilen bilgilerin hakiki nesnel ağırlıkları ile kazandıkları psikolojik önem arasındaki çarpıcı orantısızlık. Faşist zihniyetli dinleyici, en basitinden, her türlü skandal hikâyesini, ritüel cinayeti efsanesi* gibi en ahmakça olanlarını dahi hiç sorgulamadan kabul etmeye hazırdır. Üstelik her siyasi sistemde meydana gelebilecek türden vakaları genelleyerek bunları demokrasiyle, özellikle de demokrasinin "plütokratik" yapısıyla özdeşleştirir. Etraflıca incelenmesi halinde son derece masum bulunacak ya da kimsenin ahlaken müdahale hakkının bulunmadığı özel hayat alanına girdiği anlaşılacak vakalar karşısında öfke duyarlar. Örneğin Weimar Cumhuriyeti'nin son yıllarında Berlin *Bürgermeister*'inin** rüşvet olarak aldığı iddia edilen kürk mantosu, hiç de skandal boyutunda bir lüks sayılamayacağı halde Nazi propagandasında çok önemli bir rol oynamıştır. Burada veriler değil, ifşa eylemi belirleyici olmuştur.

İfşa edilen skandallar genellikle hayli muğlaktır ve asla yalnızca karalanan kimselere has nitelikte değildir. Örneğin Naziler, Yahudilerin –Barmat kardeşler, Kutisker ve Skarlek kardeşler– karıştığı bazı yolsuzluk davalarından sonuna kadar faydalanmıştır. O dönemde aynı ekonomik koşullar nedeniyle sağ cenahta –Lahusen vakası ve bizzat Cumhurbaşkanı Hindenburg'a rüşvet verilmesine kadar varan Neudeck olayı gibi– daha da büyük yolsuzluk vakaları ortaya çıkmıştır. Ne

* Avrupa'da kökeni 12. yüzyıla dayandırılan ve Yahudilerin, Hıristiyan çocukları kaçırıp kan içme ritüellerinde kullanmak üzere katlettiklerini iddia eden antisemitist suçlamalar. (ç.n.)

** (Alm.) Belediye başkanı. (ç.n.)

var ki bu vakalar hızla örtbas edilmiş ve halka pek yansıtılmamıştır. Weimar Cumhuriyeti'nin son yıllarında, iletişim mecralarını büyük ölçüde gericilerin kontrol etmesi bunu kısmen açıklayabilir. Genele bakıldığında, kirli çamaşırları ortaya dökme yöntemi ilericilere kıyasla gericiler arasında daha yaygındır. Toplumsal sorunların sorumluluğunun kişilere yüklenmesi, para hırsını ispat etmek yerine yaşamın tadını çıkaran herkesi karalama eğilimi gösteren genel baskıcı tavır ve düş kırıklığına uğramış çoğunluğun belirli içgüdülerine oynayan kurnaz spekülasyonlar bunun nedenleri arasında sayılabilir. Koşulların değişmesini istemeyen kimseler, her türlü fesatlığın suçunu yerleşik ahlak standartlarına uymayan bireylere yıkmaya her daim hazırdır. İkiyüzlülük, konformizmin sunduğu bir imtiyazdır.

Thomas da bunu cephaneliğinde tutar. Ancak onun durumunda, skandal yaratan ifşalardan doyum elde etme saiki diğer pek çok unsuru gölgede bırakır. Komünistleri barbar suçlular olarak göstermekten özellikle hoşlansa da açığa çıkardığı skandalın dostları mı yoksa düşmanları mı etkilediğini pek de umursamaz. Ara ara kendisini de skandal vakalarının mağduru olarak gösterir.

> San Pedro'ya papaz olarak atandığımda içine düştüğüm durumu asla unutamam, oraya vardığımda ahlaki bir meseleyle ilgili korkunç bir kavganın içinde buldum kendimi. Hakkımda skandal haberler yayımlandı, maneviyatımın sınandığı ilk deneyimimdi bu … din değiştirdiğini iddia eden bir suçluyu olaya alet ettiler fakat bu kişi benim hakkımda bilgi toplamak ve ismimi karalamak isteyen kimseler tarafından oraya gönderilmişti. Benimle ilgili yazmadıkları şey kalmadı fakat neler olduğunu on iki ay içinde anladım. Öğrendim ki bu işe para sağlayan adam, esasında şehrin suç çevrelerinden biriymiş. Tanrı'ya şükrediyorum ki hayatta karşılaştığım her çatışmada Rabbim yanımda oldu.[30]

Thomas kendisiyle ilgili skandal haberlerini kullanarak uyandırdığı merakı, başkaları hakkında anlattığı skandal hikâyeleriyle giderir. Bunlar arasında en öne çıkan hikâye Rusya'da kadınların fuhşa sevk edilmesiyle ilgili sahte bir karardır. Thomas kendi kilisesinde bu konuyu son derece sulu ve seviyesiz detaylara girerek, Streicher* tarzı

30 1 Temmuz 1935.

* Julius Streicher (1913-1943) tacizkâr antisemitist yayınlarıyla bilinen haftalık bir tabloid gazetenin editörlüğünü yapmış Nazi demagog. (ç.n.)

bir konuşmayla anlatmıştır. Radyo seslenişindeyse, muhtemelen ifşa eyleminden daha bile etkili olacağını düşünerek ima yöntemiyle hikâyeyi yumuşatır:

> Bu mesele Rusya'da kadınların serbestleştirilmesine yönelik Moskova'dan çıkan o hayret verici kararnameyle alakalı. Dostlarım, bana bir dakika izin verirseniz bu konuyla ilgili olarak, size Rusya'dan daha birkaç ay önce dönmüş olağanüstü bir hanımın, Amerikalı mühendis McMurray'in eşi Bayan MacMurray'in ülke hakkında söylediklerini iletmek istiyorum. Kendisi Rusya hakkında, "Oraya asla geri dönmem" demiştir. "Bütün Sovyet topraklarına, üzüntü, korku ve nefretle birleşmiş, hayatın bütün inceliklerini hor gören kaba bir aşağılama tavrı hâkim," diye anlatmış ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "Hiçbir ahlaki değer gözetilmiyor. Erkekler ve kadınlar hayvanlar gibi bir arada yaşıyor. Hükümet nerede emrederse orada, nasıl emrederse o şekilde yaşıyorlar. İşgücünün tamamı zorla çalıştırılıyor. Hükümetin emrettiği yerde çalışmayı reddedenlere yiyecek karnesi verilmiyor. Hiç arkadaş edinemedim. İnsanlar herkesten ve her şeyden korkarak yaşıyor. Kızıl cennet işte böyle bir yer."[31]

Dikkat edilirse Thomas'ın Rusya'da kadınların fuhşa sevk edilmesiyle "ilgili" olduğunu iddia ederek aktardığı bu hikâyede fuhşa dair herhangi bir bilgi bulunmamakta, sadece erkeklerle kadınların "hayvanlar gibi" bir arada yaşadığından dem vurulmaktadır. Dolayısıyla alıntı önemsiz bir detay havasındadır. Ancak vurgu, ifşa eyleminde kalmıştır. "Kirli çamaşır" aygıtı sayesinde propaganda başlı başına propagandanın amacı haline getirilir.

> Hıristiyan Amerikan Haçlısı'nın yeni sayısını bir an önce ısmarlamayı unutmayın. Bu sayıda komünistlerin ve radikallerin Amerikalı din adamlarına nasıl saldırdığına dair bilgiler var. Komünistlerin gizli planları inanılacak gibi değil. Size bütün kumpası açıklıyorum. Pazar gecesi yaptığım gibi isimleri veriyorum. Yeri gelmişken söyleyeyim, gelecek pazar da isim vermeye devam edeceğim.[32]

"Tüyleri Ürpertme" Aygıtı

"Kirli çamaşır" aygıtı her zaman dinleyicileri dehşete düşürme yönelimiyle bağlantılı olmuştur. Rusya'da kadınların fuhşa sevk edildiğini

31 7 Temmuz 1935.
32 9 Temmuz 1935.

duyan dinleyiciler, kendi eşlerinin, kardeşlerinin ve kızlarının da başına aynı şeyin geleceğinden korkmaya itilir. Kendilerine ifşa edilen komünizm zulmü, yarın kendi başlarına geleceklerin tehdidine dönüşür onlar için. Aygıtın kendi içinde çelişkili sayılabilecek çifte karakteri burada ortaya serilir. Yarattığı ilk etki, insanların yaşadıkları korku yüzünden mevcut tehlikeyle mücadele etmek için örgütlenerek duruma tepki vermeleridir. Bilinçdışı etki ise, açıkça söylemek gerekirse, tarif edilen zalimlikleri dinlemekten haz duymalarıdır zira bunları bir gün kendileri de yapmak isterler. Zalimlikten alınan zevk pislikten alınan zevkle yakından ilişkilidir.

Neyse ki Thomas zulüm hikâyelerinin uyandırdığı çelişkili duyguları öyle açıkça ortaya koyan bir cümle kurmuştur ki, yaptığımız yorumun temelsiz bir spekülasyon sayılmasına imkân bırakmamıştır: "Ayrıca 'Komünizmin Bu Ulus için Oluşturduğu Yakın Tehdit' başlıklı broşürü de ısmarlayın, şayet bunu okuduktan sonra da tüyleriniz diken diken olmuyorsa dostlarım, sizde bir sıkıntı var demektir."[33]

Okurların tüylerini ürpertme vaadi, ancak açığa çıkarılmak istenen duygudan bir şekilde haz duymaları halinde anlamlı olabilir. Thomas bunu saklamaya dahi çalışmaz.

Dehşete başvurarak yapılan propagandanın bir yönünü özellikle vurgulamak gerekir. Genellikle faşist ajitatörlerin herkese her şeyi vaat ettiği varsayılır. Oysa sadece Thomas'ın konuşmaları bile dikkatle incelendiğinde bu hipotezin geçerliliği şüpheli hale gelir. Esasında Thomas pek az şeyin sözünü verir – bu sözler de çoğunlukla ebediyete ilişkin ödüllerdir. Thomas söz vermek yerine sürekli her türden tehdide işaret ederek dinleyicilerini dehşete düşürür. Dinleyicilerinin mutlu olma arzusuna değil, her şeyin daha da kötüye gitme ihtimalinden korkmalarına bel bağlarken bir yandan da şu an dahi durumlarının ne denli ümitsiz olduğunu sürekli vurgular. Bu da sıradan insanlarda rasyonel olarak, mal ve güvenliklerini kaybetme endişesi uyandırır. Ancak muhtemelen asıl belirleyici olan bu rasyonel veya yarı-rasyonel uyaran değildir. Dehşet propagandasıyla üstü kapalı şekilde enikonu bir yıkım taahhüt edilir. Bu bizi ikirciklilik tezimizin belirli bir

33 7 Temmuz 1935.

özelliğine götürür. Propaganda tarafından vurgulanan zulümlerin, insanların kendilerinden zayıf olanlara uygulamak istediği zulümlerin mutlaka aynısı olacağını varsaymak belki fazla rasyonel bir yaklaşımdır, yine de zulmetme dürtüsünün çok önemli bir rol oynadığı su götürmezdir. Ne var ki burada mazoşist unsur da en az sadist unsur kadar gelişkindir. Faşist harekete katılma potansiyeli sergileyenler, düşmanlarının yıkımı kadar kendi yıkımlarını da arzulayabilirler zira yıkım, en derinlerde yatan, en fazla baskılanmış arzularının yerini doldurur. Faşistlerin sürekli kendilerini feda etmekten bahsetmeleri, ayrıca (Rauschning'in anlatısına göre) Hitler'in bir *Ragnarök** savaşı kaybederse Tanrıların Alacakaranlığı'nın geleceği iddiasına benzer söylemleri bu varsayımı doğrular. Burada muhtemelen faşistlerin, girişimlerinde eninde sonunda başarısız olacaklarının bilinçsizce farkında olmaları devreye girmektedir. Buldukları çözümün gerçekte çözüm olmadığını, uzun vadede yenilgiye mahkûm olduğunu fark ederler. Dikkatle gözlem yapan herkes savaş patlak vermeden önce Nazi Almanyası'nda bu hissin varlığını fark edebilir. Ümitsizliğe düşen insan, bir çıkış bulabilmek için gerekirse gözünü karartır. Yok oluş, vaat edilmiş binyıllık egemenliğin; benlik ile diğerleri, fakir ile zengin, güçlü ile güçsüz arasındaki farkın; açıkça tanımlanmamış koca bir birlik içinde eriyip gideceği günlerin ikamesidir. Kitlelere hakiki bir dayanışmaya dair hiçbir ümit sunulmadığında, onlar da çaresizce bu negatif ikameye tutunurlar.[34]

Thomas'ın, insanların kendisini lider olarak benimsemelerine yönelik çağrısı dehşet vericidir. Takipçilere inanmaları söylenir fakat

* İskandinav mitolojisinde dünyanın, insanların ve tanrıların sonunu getirecek büyük savaş. (ç.n.)

34 Almanya'daki genel yıkım eğilimi, ülkenin dünya yarışındaki durumuyla ilgili bazı geleneklerinden ötürü özellikle belirgindir. Bu ümitsizlik hissi Hitler rejiminde de hiç yatışmamıştır. Diğer yandan genel yıkıcılık yöneliminin Amerikan sahnesinde mevcut olmadığını söylemek de mümkün değildir. Burada Orson Welles'in "Marslı İstilası" vakasını ve korkunç bir doğa felaketini ballandıra ballandıra aktaran San Francisco filminin başarısını akla getirmek yeterlidir. Söz konusu yıkıcılık en başta medeniyete yöneliktir. Ancak bundan sonra Siyahlar ve Yahudiler gibi gruplara yöneltilmiştir. (Krş. Cantril, Hadley, *The Invasion from Mars,* Princeton University Press, Princeton, 1940.)

Tanrı'ya mı yoksa Thomas'a mı inanmaları istendiği açıkça belirtilmez. Buna rağmen, inanmayanlar her halükarda cezalandırılacaktır:

> Unutmayın ki inançlı olursanız başarabilirsiniz. Sizce de buna değmez mi? Ben size bunu yapmanız gerektiğini söylüyorum. Tanrı'nın bu dünyadaki Oğlu İsa'yı, içinize nüfuz etmiş büyük günahların ceremesine karşı Kurtarıcınız olarak kabul etmelisiniz. İnanmazsanız kaybolursunuz, kayıp bir erkek veya kayıp bir kadın olursunuz. Hem de sadece bu hayatta değil, bizleri bekleyen sonraki hayatta da kaybolursunuz. Son zamanlarda Tanrı'ya dua ediyorum ki bana kayıp ruh (!) mefhumunun hakikaten ne demek olduğunu öğretsin, bu sabah onun ne demek olduğunu bildiğimden şüpheliyim, bu sabah sizin de onun ne demek olduğunu bildiğinizden şüpheliyim çünkü eğer bu sözlerime gereğince inanıyor olsaydım, size temin ederim ki gece gündüz Tanrı'ya yakarıyor olurdum.[35]

Kayıp bir ruh olmanın hakikaten nasıl bir şey olduğunu öğrenmek için dua etmesi, Thomas'ın bu dehşetten aldığı doyumu istemsizce de olsa ortaya koyar. Kayıp ruhun kurtarılması için dua etmek yerine, mümkün olduğunca etkili bir "kayıp" tablosu çizmek istemektedir. Thomas'ın düşüncelerindeki çağrışımların akışı, bu tabloyu, dinleyicilerini dehşete düşüren bir araca dönüştürür. Thomas onlardan Tanrı'ya gece gündüz yakarmalarını ister. Dinleyicilerin duydukları korku kadar, kayıp ruh imgeleminden aldıkları mazoşistçe hazdan ötürü de kendisini takip etmeye hazır olmalarını bekler. Dinleyicilerin yüreklerine korku salmayı amaçlayan bu girişimin inanç mefhumuyla bağlantılı olması tesadüfi değildir. İnsanlar inanmaları, yani düşünmeyi bırakmaları için dehşete düşürülür. Buna karşın dehşete düştüklerinde sağlıklı düşünemeyen insanlar can havliyle paniğe kapılıp yalnızca şuursuzca tepkiler verebilirler; bu tutum, kendisine güvenildiği takdirde onlar adına düşünüp eyleme geçmeyi vaat eden bir lidere kendilerini adamaları için son derece elverişli bir ortam yaratır. Thomas bunu sağlayabilmek için ebediyette cezalandırılma riski ile dünyevi hoşnutsuzlukların yarattığı tehdidi hünerle birbirine karıştırıp metafizik kurtuluşu Hıristiyan Amerikan Haçlı Cephesi'yle eşleştirir:

35 25 Mayıs 1935.

> Sokakları arşınlayan erkeklere sesleniyorum; unutmayın ki dostlarım gün gelecek, Tanrı etten ve kemikten bedeniniz içinde yaşarken yaptıklarınızın hesabını soracak size. Sizler Amerikalı mısınız dostlarım? Hıristiyan mısınız? Öyleyseniz Amerika'nın yüz yüze olduğu duruma müdahil olursunuz, eğer değilseniz korkaksınız demektir.[36]

Presbiteryen bir vaiz insanları toplama kamplarıyla tehdit edemeyeceğinden, Thomas aynı etkiyi ebediyet mefhumuyla oynayarak yaratır. Dolayısıyla modern çağda dehşet yaratarak baskı kurma yöntemlerinin çoğu, tarihteki en eski dehşet kaynağından faydalanır.

"An Meselesi" Aygıtı

Thomas'ın dehşet aygıtının vurgulanması gereken bir başka yönü daha vardır. Thomas bir felaketin an meselesi olduğunu, son derece vahim bir duruma düştüklerini ve krizin doruğa ulaştığını, dolayısıyla derhal bir değişimin gerçekleşmesi gerektiğini doğrudan veya dolaylı olarak ileri sürer. "Bu ulusun dört bir yanında aklı başındaki erkek ve kadınlar ayaklanmakta hiç gecikmeyeceklerdir zira onlar durumun bu haliyle devam edemeyeceğini biliyorlar."[37] Thomas'ın propagandasında her an son andır.

Bu ifade, ilk bakışta, çok yaygın olarak kullanılan bir pazarlama örüntüsünü akla getirir: "Teklifimiz yalnızca birkaç gün için geçerlidir." İnsanlar bir an önce eyleme geçip daha fazla vakit kaybetmeden harekete katılmaları konusunda uyarılırlar. Bu tavrın ardında, basbayağı insanların hemen yapmadıkları şeyleri unuttuğu düşüncesi yatar. Özellikle de çağrışımlarıyla insanlara en çok rahatsızlık veren dehşet uyaranlarının, psikolojik olarak kısa sürede bastırılması daha olasıdır. Korkutmaya dayalı propaganda sadece "o anda" işler.

Ne var ki bu, söz konusu olgunun sadece görünen yüzüdür. Eli kulağındaki bir felakete, özellikle de dünya çapında bir yıkıma atıfta bulunma yöntemi, sanayi toplumundan çok daha eskiye dayanır. Kökleri Hıristiyan geleneğindeki kıyamet unsuruna kadar uzanır. Dini uyanışı savunan tüm mezhepçiler gibi Thomas da Kutsal Kitap'ta sözü geçen

36 26 Mayıs 1935.
37 14 Temmuz 1935.

kıyamet savaşına sıkça değinir ve bu savaşı büyük bir hünerle kendi grubunun faaliyetleriyle iç içe geçirir.

Oldubitti tekniğinin tüm propaganda aygıtlarıyla bariz biçimde çelişse de, Thomas sık sık kendi örgütünü ani bir krizle karşı karşıyaymış ve acilen parasal desteğe ihtiyaç duyuyormuş gibi gösterir, hatta zaman zaman kırk sekiz saat dayanacak kadar bile gücünün kalmadığını söyleyecek kadar ileri gider. Konuşmalarında değindiği her konuyu, acilen eyleme geçilmesini gerektiren hayati bir durummuş gibi sunar. Ulusu "son dakikada" kurtarmaya yönelik hararetli çağrıları ile görece daha zayıf vurguyla ara sıra yakındığı, –çoğunlukla tutucu Hıristiyan inancının zayıflaması veya üniversitelerde ateist öğretilerin yaygınlaşması gibi– eli kulağındaki felaketler arasında hatırı sayılır bir fark vardır. Kıyamet günüyle ilgili tenkitlerin önemsiz şikâyetlerle harmanlanışına tipik bir örnek şudur:

> Ruhban sınıfındaki güç ve inanç yoksunluğu, kiliselerdeki dünyevilik eğilimi ve üye kayıpları, üstüne bir de şimdilerde devasa dokunaçlarıyla üniversitelere sızan sahte mesih* ruhu, son olarak da ülkemizin ve devletimizin zayıflatılması; bunların hepsi o vahim krizin nihayet bizi de vurduğuna işaret ediyor.[38]

"Vahim kriz" adeta "büyülü sözcük" haline gelmiştir ve böyle bir krizin varlığı ne pahasına olursa olsun vurgulanır, hatta kilise üyeliklerinin azalması gibi gülünç ifadeler dahi kullanılır. Thomas takipçilerinin kendi kısıtlı deneyimleri çerçevesinde düşünebildiklerini ve ilgilerinin kilise meselelerine odaklı olduğunu varsayar. Boş bir kilise imgesi, takipçilerini Amerikan ulusunun her an çökme tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna inandırmaya yetecektir.

Kriz düşüncesine neden bu denli akıldışı bir vurgu yapıldığına şöyle bir açıklama getirilebilir: Tüm faşistler gibi Thomas da, kötü koşullarda, hatta sefalet içinde yaşayan takipçilerle muhatap olmaktadır. Bu insanlar, nesnel olarak bakıldığında içinde bulundukları durum sebebiyle radikal devrimcilere dönüşebilirler. Faşistlerin en temel gö-

* Yeni Ahit'te, İsa peygamberin dünyaya ikinci gelişinde dünyayı hâkimiyetine almış olacağı öne sürülen İsa düşmanı. (ç.n.)

38 14 Temmuz 1935.

revlerinden biri buna engel olmak ve ortaya çıkan devrimci akımları kendi zihniyetlerine yönlendirip kendi çıkarlarına alet etmektir. Faşist ajitatör bunu başarabilmek için devrim kavramını adeta çalar. Devrim kavramının yerine, yine felaket ve vahim olay fikri konur. Bu fikir radikal bir değişime işaret etse de onu belirli bir toplumsal bağlamla ilişkilendirmez. Kimse kıyametten ötesini sorgulamaz. Üstelik felaket insanların özgür iradesiyle oluşmaz, onların başına gelen bir şeydir. Dolayısıyla kendiliğinden tepki verme güçleri ellerinden alınan insanlar, dünya çapındaki çok önemli tarihsel süreçlerin kendi iradeleri dışında belirlenmesine yalnızca seyirci kalabilirler, enerjileri de örgüte bağlılıkları ve lidere duydukları sevgiye adanır.

Psikanaliz kimi noktalarda, nevrotik iktidarsızlık hissinin sık sık *zaman* unsuruna yönelik özel bir tutumla dışavurulduğuna dikkat çeker. Kişi kendi iradesiyle harekete geçemedikçe, soyut bir zaman mefhumundan medet ummaya başlar: "Bu daha fazla böyle gidemez." "An meselesi" aygıtı bu eğilimden beslenir. Zaman, yaklaşan değişimin garantörü haline gelir, böylece "takipçi" kendi sorumluluklarından kurtulmuş olur. "O anda ne gerekiyorsa" onu yapmaktan başka seçeneği yoktur. Mevcut meseleyi an meselesi haline getiren –"Komünizm gelmiyor, o çoktan burada"– bu aygıt, "oldubitti" tekniğiyle bağlantılıdır.

Elbette Thomas'ın konuşmalarında felaket istenen bir şey olarak değil, bir tehlike olarak tarif edilir. Ancak bu sadece bir akılcılaştırmadır. Felaket fikrine yapılan ve dinleyicilerin bu fikre tümden kapalı olmayacakları kabulünü taşıyan duygusal vurgunun yanı sıra, bu tehlikeye yönelik uyarının kolayca felaketin reklamına dönüştürülmesi söz konusudur. Vahim durumlarda vahim çözümlere başvurmak gerekir: "Eli kulağındaki komünizm tehlike"sine verilecek karşılık, komünistlerin, radikallerin ortadan kaldırılması ve "şeytani güçlerin" yok edilmesi, diğer bir deyişle pogromdur. Soyut olmasına rağmen şiddet ve vahşet çağrışımlarıyla dolu olan "bir şeylerin değişmesi gerektiği" fikri, "an meselesi" aygıtının kaçınılmaz sonucudur. Faşistlerin uyarısını yaptıkları "an meselesi", esasında kendi hedefledikleri ayaklanmadır. Gerçekte pek çok şeyi düzeltebilecek akılcı politikaların yerini, tamamıyla olumsuz cezai eylemler alır.

> Sanırım yapacağınız şeylerin bir kısmını biliyorum çünkü bedenlerinizde taşıdığınız malzemeyi tanıyorum, inanıyorum ki sizler hakikati arayacaksınız. Nasıl eyleme geçeceğinizi çok iyi biliyorum. Köklü bayrağınıza olan sevginizden ötürü bütün öfke ve hiddetinizle ayağa kalkacak, ulusumuzu dibe çeken güçlere şöyle diyeceksiniz: Buraya kadar geldiniz ama bir adım daha atamayacaksınız. Bunu yapacağınıza inanıyorum.[39]

İlginçtir ki Thomas'ın eli kulağındaki felaket tehdidine karşı kopardığı "uyanış"[40] yaygarası, "ileriye" değil "geriye" yönelik olarak düşünülür. ABD'nin uyanışı, çok eskide kalmış bir şeyin yeniden canlandırılması olarak aktarılır. Dahası bu uyanış kendi kaderini tayin etmeye dair bilinçli bir eylem olarak değil, baba otoritesine boyun eğmek olarak anlaşılır. Esasında böyle bir uyanıştan beklenebileceklerin tam tersidir: "Uyan Amerika, yeniden dizlerinin üstüne çök, Tanrı'nın senden istediği gibi, yüzünü yeniden atalarına dön."[41] Thomas burada farkında olmadan faşist ve antisemitist entelektüellerin en sevdiği kavramlardan biri olan o hükümsüz "muhafazakâr devrim"* kavramlarına yanaşır.

"Çete" (Feme**) Aygıtı

Daha önce söz ettiğimiz gibi, "ima" tekniği katı kurallarla yönetilen, dışa kapalı, şiddet eğilimli, hizipleşmiş küçük grup fikriyle –yani bir düzenbazlıkla– ilişkilidir. Bu ilişki, faşizmin dehşet propagandasında güçlü bir şekilde hissedilir. Siyasetle ilişkisi olmayan sıradan örgütlü suç çetelerinin yaptığı gibi, dehşete düşürme tekniği muhalifler kadar, belki daha bile fazlasıyla, takipçileri hedef alır. Bu teknik Nazi döneminde "Feme" adı altında uygulanmış ve harekette çok büyük rol oynamıştır. En tehlikeli güçlerin içeriden faaliyet gösteren güçler olduğu iddia edilir. Faşistler ister istemez çevrelerinin hainlerle dolu

39 4 Haziran 1935.

40 Krş. "yorulmazlık" aygıtı.

41 13 Temmuz 1935.

* Almanya'da 1918-1933 arası Weimar Cumhuriyeti döneminde yaygınlaşan, antidemokratik otoriter milliyetçiliği yücelten yeni-muhafazakârlık akımı. Muhafazakarlık ile devrim mefhumunun çeliştiği düşünülerek eleştirilmiştir. (ç.n.)

** İsmini Almanya'da orta çağda faaliyet göstermeye başlayan, düzen sağlama iddiasıyla kurulmuş yasa dışı gizli örgütlerden alan, Nazi partisinin kendi içindeki hainlere karşı tetikçilik yapan gizli birim. (ç.n.)

olduğunu hisseder, dolayısıyla sürekli bu insanları yok etmeye yönelik tehditler savururlar.

Thomas da ima yoluyla "haçlı"larını her zaman birbirlerine karşı tetikte olmaya çağırır:

> Dostlarım, ben dünyadan hiçbir zaman korkmamışımdır. Şeytan'ın saldırısı beni asla korkutmamıştır. Ben dünyayı nereye koymam gerektiğini bilirim. Karşı tarafta olanları nereye koymam gerektiğini bilirim fakat dostlarım sizi temin ederim, kendi aranızdakilere karşı uyanık olmalısınız. Kiliseye giren birileri Şeytan'a teslim olup, kilisenin içinden kimseler aracılığıyla Tanrı'nın işini bozmaya çalışacaktır. İçeriden gelen saldırılar haricinde yıllardır hiçbir saldırıya maruz kalmadım. Siz erkekler ve kadınlar da buna her zaman şahit olacaksınız. İçeriden gelecek saldırılara karşı tetikte olun, Şeytan'ın kıskançlık veya başka duygularla dolduruşa getireceği, çok yakınınızdaki birilerinden gelecektir bu saldırılar.[42]

Çoğunlukla faşistlerin bu tür uyarılar yapmakta haklı nedenleri olur. Düzenbazlıklar düzenbazları çeker; suçlular her türlü çeteye eklemlenmeye yatkındır ve çeşitli nedenlerle, her an bir çeteden çıkıp, beklentilerini daha fazla karşılayabilecek başka bir örgüte geçebilirler. Dahası her tür faşist komplonun yapısında olan gizlilik, boşboğazlığı ve ihaneti besler. İçeridekilerin yüreklerine salınan dehşet ancak çok sıkı bir disiplin uygulanırsa ve hiçbir ihlale göz yumulmazsa mutlak olduğu izlenimini uyandırabilen faşist otoriteyi güçlendirir. Bunun başarılması için en ufak bir sapmaya dahi hainlik damgası yapıştırılması ve hainlere insafsızca zulmedilmesi gerekir.

Ancak burada da karşımıza yine daha derinlerde yatan bir mesele çıkar. "Birlik" hilesinin bütünleyicisi olan "çete" aygıtı, dışa kapalı ve baskıcı bir örgütteki aykırı unsurları birleştirmekte kullanılan bir yöntemdir. Örgütün dışa kapalılığı ancak toplum bekçiliğiyle (*vigilantism*), yani birbirlerine karşı sürekli güvensizlik duyması sağlanan üyelerin birbirini gözetlemesiyle sağlanabilir. Faşist ajitatörün kendi takipçilerine yönelttiği "Feme" tehdidi, totaliter devletlerde gerçekleşen durumun, toplumdaki bütün bireylerin birbirinden tamamen soyutlanıp atomize edilmesinin habercisidir. Baskıcı bir birliğin oluşturulması, hükümet veya partinin doğrudan kontrolü altında ger-

42 13 Temmuz 1935.

çekleşmeyen ve profesyonellik dışı bütün faaliyetlerin bastırılmasıyla sonuçlanır. Yekpare bir grup oluşturabilmeleri için, komplocuların düşüncelerinin birbirinden büsbütün soyutlanması gerekir. Faşistlerin düzenbazlığı, esasında övünerek kendilerine atfettikleri o halk topluluğu yapısının, yani "*Volksgemeinschaft*"ın* gülünç bir taklididir. Faşist örgütün üyeleri, en deneyimli rakiplerden bile daha kıskanç ve kuşkucudur; hepsi de her an birbirini "ortadan kaldırmaya" rakiplerinden daha hazırlıklıdır. Bunu gözler önüne sermek, "insani ilgi" hilesine verilebilecek en iyi cevaptır.

Ne var ki "çete" aygıtının en kötücül yönü, suç örgütlerinin ve faşizmin en içsel özelliklerinden biriyle ilintilidir. Her iki örgütlenme türü de *çıkışı olmayan yapılar* olarak tanımlanabilir. Önceki başlıklarda da değinilen bireyin kendini topluluğa feda etmesi, örgüte katılan herkesin, hiçbir niteliksel ayrım yapmaksızın ve çekince gözetmeksizin ruhu ve bedeniyle kendini topluluğa tamamen teslim etmesi anlamına gelir. Geri dönülmezlik önkabulü, yeminler, kana dayalı simgeleştirmeler, topluluğa kabul ritüelleri gibi uygulamalarla ortaya konur. Baskıcı topluluklarda özgürlük özleminin başlıca dışavurumu "ayrılma" isteğidir. Faşistlerin gözünde bundan daha iğrenç bir arzu olamaz. Fikrini değiştirip "yeniden grubun dışına çıkmak" isteyen kişi, hangi nedenlerle bu talepte bulunduğuna veya talebinde haklı olup olmadığına bakılmaksızın baş düşman ilan edilir. Dolayısıyla bu tür bir fikir değişikliği hainlik olarak değerlendirilir ve şiddetle cezalandırılır. "Feme" mefhumunun psikolojik etkisi de örgütsel etkisi kadar önemlidir: Örgüte giren herkes, çıkmanın imkânsız olduğunu baştan kabul eder; örgüte katılma kararına bu yolla yüklenen geri dönülmezlik niteliği de sadece üye ile örgüt arasında duygusal bir bağ oluşturmaya yarar. Ancak bu etki asla salt korkuyla sınırlı değildir. İnsanlar içinden çıkamadıkları şeyleri sevme eğilimi gösterirler – kendilerini hapishane duvarlarıyla bile özdeşleştirebilirler. Faşistlerin "Feme"ye yaptıkları vurgu da daima bu eğilimden beslenir.

* Birinci Dünya Savaşı sırasında halkı birleştirmek için kullanılan *Volksgemeinschaft* fikri Nazizmin ideolojik temellerini oluşturan kavramlardan biridir. Hitler, ulus çıkarlarının her şeyden üstün tutulduğu, toplumun ırk temelinde ayrıştırıldığı ve katı bir hiyerarşinin uygulandığı ulusal topluluk idealini güçlü bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. (ç.n.)

"Çete" aygıtının en bariz örneği, 30 Temmuz 1934'te, muhtemelen bir kısmı komplocu dahi olmayan çok sayıda Nazi'nin propaganda etkisi yaratacak şekilde vurularak öldürülmesidir. Thomas'ın zihniyeti, en sonunda kendi örgütünün üyelerini acımasızca dehşete düşürmeye varan ve belki de istemsizce sergilenen bir tutumun izlerini taşır. Dehşet hissinin en nihayetinde doğrudan "grubun kendisi"ne yönlendirilmesi, karşı propaganda tarafından vurgulanmalıdır.

"Pratiğe Bakalım"

Bismarckçı gelenekten feyz alan Hitler sık sık *Realpolitik*'ten bahsetmiştir. Onun için bunun tek anlamı güçlü olanın üstünlüğüdür. Ne var ki bu kavram Makyavelist kinizmin meşrulaştırılmasından daha derin anlamlar da taşır. Faşistler mütemadiyen idealizmden, kahramanlıktan ve fedakârlık ruhundan bahsetseler de dünyayı kötülükten arındırmak gibi bir arzuları olmadığını takipçilerine sürekli hatırlatırlar. Baskıcılığın ortadan kalkmasını değil, dizginleri kendi gruplarının devralmasını isterler. Her türden "Ütopya" fikrini hor gören faşistler yalnızca dünyanın kötü olduğunu kabul etmekle kalmaz, özünde her zaman bu kadar kötü kalması gerektiğine inanır ve başka türlü olabileceği düşüncesini, cezalandırılması gereken bir suç olarak görürler. Bu aygıt Hobbes'tan beri tüm gerici kuramcıların işine yaramış ve modern çağın bütün görkemli ideolojilerini gölge gibi izlemiştir. Ancak Thomas'ın konuşmalarında büsbütün bozulmuş haliyle de olsa tekrar tekrar ortaya çıkar ve söz konusu düşüncenin nihai anlamına ışık tutar. Thomas bir yandan kendi takipçilerini bile ikna edemeyecek denli modası geçmiş bir tutuculuğun eseri olan ulvi idealler vaaz ederken bir yandan da en yavan *realpolitik* meselelerine ve politika uygulamalarına tutkulu bir ilgi gösterir. Kendi grubunun planlamasında ve örgütlenmesinde sergilediği akılcılık, dini öğretilerinin tartışmasız akıldışılığıyla taban tabana zıttır. Thomas'ın sağduyulu "pratik" söylemleri ile resmi ideolojisi arasındaki uçurum, savunduğu ideallerin zayıflığını ve temeldeki sahteliğini bilinçaltı düzeyde de olsa ortaya koyar. İdeallerin temel işlevi Thomas'ın iktidar hırsını ve idari manipülasyonlarını üstünkörü gizlemek, ayrıca rakiplerini ahlaken değer-

sizleştirerek damgalamaktır. Oysa gündelik yaşama yönelik ayakları yere basan söylemleri, dinleyicilere liderlerinin kendileri kadar sağduyulu bir insan olduğunu gösterdiği gibi, esas meselenin örgütlenme, rekabet gücü ve dünyevi başarı olduğunu da anlatır. Söylemlerindeki tumturaklı ifadeler ile ayakları yere basan yaklaşım arasındaki bariz çelişkinin, Thomas'ın bilinçli bir tercihi mi olduğunu yoksa gerçekten de alt-orta sınıfı temsil etmesinden mi kaynaklandığını söylemek zordur. Her halükârda bu çelişki onun konuşmalarının etkisini azaltmak yerine güçlendiren bir destekleyici kuvvet oluşturur. Thomas'ın zaman zaman kullanmayı tercih ettiği deyimiyle "işler" ile idealler ne kadar az iç içe geçerse, dinleyiciler de ideallerin ayrı bir yerde durduğunu fakat Thomas'ın işini ciddiye alan bir lider olduğunu o kadar belirgin şekilde ayırt edebilirler.

Thomas'ın konuşmalarındaki çelişkili unsurların birbiriyle ilişkisini en iyi gözler önüne serebilen kişi yine kendisidir: "Burada pratik davranmaya çalışıyoruz. Rabbimizin öğretisini, Tanrı'nın kutsal ruh aracılığıyla bize bahşettiği bütün o şevk, aşk ve kuvvetle vaaz etmeye çalışıyoruz."[43]

Pratik davranma fikri her şeyden önce parayla ilintilidir; hem Thomas'ın elde etmeye çalıştığı hem de onun takipçilerinin sahip olduğu parayla. Yüce Tanrı ile matbaadan gelen faturalar hiçbir ayrım gözetilmeksizin iç içe geçirilir:

> Rabb'imiz kudretlidir. Onu onurlandırırsak, o da bizim her türlü ihtiyacımızı giderecektir. Bugün ödememiz gereken faturalar var – bu radyonun masrafları, matbaa giderleri, ofis personelinin ücretleri ve telefon faturası gibi. Sizlere sesleniyorum, bir an önce bize yardım etmeye koyulun. Sizden kendim yapmadığım hiçbir şeyi talep etmiyorum. Ailem elindeki her doları bu harekete bağışlamaya çalışıyor çünkü bizler bu hareketin ABD'nin dört bir yanına yayıldığını görmek istiyoruz. Biliyorum ki her kesimden pek çok insan bizi dinliyor, dua ediyor ve Tanrı'ya şükrediyor."[44]

Thomas, Tanrı'nın her ihtiyacı karşılayışına, pratikle daha da ilgili bir yorum getirir: Onun gözünde Tanrı bir nevi yatırım danışmanıdır.

43 9 Haziran 1935.
44 27 Mayıs 1935.

> Artık günaha girmeyi bırakın. Pek çok insan elindekinden avucundakinden oldu. Hisselerini, bonolarını ve diğer yatırımlarını kaybettiler. Bugün size şunu söylemek isterim; sadece Tanrı'ya danışıp ona kulak vererek yatırım yapan hiçbir erkek veya kadın yatırımını kaybetmemiştir. Tanrı'nın huzuruna çıkıp durumunuzu O'na danışırsanız, bir dolar bile kaybetmezsiniz fakat bunu yapmasanız anında başarısızlığa uğrarsınız.[45]

Bu imayla bir kez daha hafif bir şantaj yapılmaktadır. Tanrı'ya sadakat göstermek, "Tanrı adına ödenecek vergilere sadık kalmak"[46] anlamına da gelir ve söz konusu vergiler, Thomas tarafından her daim büyük bir açık fikirlilikle "bu hareket"e yapılacak bağışlar olarak yorumlanır.

Vatanperverlik ideali de din ideali kadar kötüye kullanılır. ABD'yi kurtarma çağrıları hisselerin değer kaybetmesinden duyulan korkuyla iç içe geçirilir. Thomas, sahte mesihle savaşın gündelik yaşamla ilgili bir savaş olduğuna, yani insanların özel mülklerini korumak adına verilen bir savaş olduğuna özellikle işaret eder zira "o şeytani güçler" sıradan insanların mallarına göz dikmiştir.

> Ah dostlarım, sahte mesih gelmeden, Tanrı'nın küçük çocukları kurtlar sofrasında lime lime edilmeden bu çocuklara kucak açmamıza yardım eder misiniz? Bakın, ben bir bütün olarak kefaretimi ödüyorum, neden endişeleneyim ki? Dinleyin dostlarım, sahte mesih Amerika'yı ele geçirince ki sizler, ben ve bizim gibi milyonlarca kişi bu güçleri kısa bir süre daha zaptedemezsek bunun gerçekleşmesi an meselesidir; işte o zaman hisseleriniz hiçbir işe yaramayacak, evinizin hiçbir değeri kalmayacaktır. Sevgili erkek kardeşlerim, sevgili kız kardeşlerim, şimdi harekete geçmezsek asla harekete geçemeyiz. Dostlarım, yüce Hıristiyan Amerikalıların bu hareketinin dışında kalmayı göze alamazsınız. Tanrı'nın bu mesajının, sırf siz destek vermediğiniz için bu radyodan duyurulamamasını göze alamazsınız.[47]

Pratiğe (parasal çerçevede) bakma ruhu, Kutsal Kitap anlatılarına dahi uygulanmış, hatta hiç olmayacak biçimde, Mecdelli Meryem'in İsa için yaptığı fedakârlık öyküsüyle bile bağdaştırılmıştır:

> Bugün olduğu gibi, o gün de saf yağ elde etme işinden para kazanan insanlar vardı, bu yağların bir damlası bile bir odayı saatlerce dağılmayan bir kokuya boğardı. Meryem olacakları anlamıştı. Gereken hazırlığı yapacak

45 5 Haziran 1935.
46 A.g.e.
47 5 Temmuz 1935.

> karakterde bir kadındı. Her kuruşunu biriktirdi. Şimdi, nereden bakarsanız bakın o gün dahi epeyce özverili bir iştir o kadar parayı biriktirmek... neredeyse 300 şilin civarı para, bir şilin şu anda 17 sent ediyor, 300'le 17'yi çarparsanız 51 dolar yapar. Bir de o zamanın alım gücünü düşünün, bugünün belki yüz mislidir; işte, böyle bir parayı biriktirmenin Meryem için ne kadar maliyetli olduğuna dair genel bir fikir edinebiliriz. Meryem pekâlâ bütün varını yoğunu feda etmiş olabilir. Benim kanım bu yönde. Malını mülkünü satmış olmalı, belki de evini bile elinden çıkararak...[48]

Bu pasajda pek çok anlam gizlidir. Her şeyden önce Kutsal Kitap öykülerinin eski tefsir tekniğiyle dinleyicilerin daha iyi anlayabileceği gündelik yaşam diline aktarılması vardır – kuruş hesabı bu mantıkla yapılır. Ancak bu, meselenin yalnızca görünen yüzüdür. Esasen aktarılmak istenen, Kutsal Kitap'ta anlatılan en yüce eylemlerin bile gerçekte gündelik yaşama yönelik "pratik" meseleler olduğu, bu eylemlerin parasal şekilde ifade edilebileceği ve dinsel coşkunluk hissi de dahil olmak üzere her şeyin parayla ölçülebileceğidir; dolayısıyla en dünyevi kavramlar dahi yüce addedilen kavramların ölçütü haline getirilmektedir. Meryem'in fedakârlığı yerlere göklere sığdırılamıyor gibi görünse de, aslında dolarla ve satın alma gücüyle ifade edilerek daha derin bir psikolojik düzeyde itibarsızlaştırılmış ve bayağılaştırılmış olur; haçlıların da dinin değil, dolar ile satın alma gücünün önemli olduğunu ve dinin herhangi bir anlam ifade edebilmesi için bunlara karşılık gelmesi gerektiğini anlaması sağlanır. Thomas'ın tekniğinde, dinleyicilerinde bu basit aygıt kadar büyük ses getirebilen pek az aygıt olduğu rahatlıkla düşünülebilir. Nitekim bu başlıkta alıntılanan söylemleri gelişigüzel seçilmiş birkaç örnektir ancak onun bütün konuşmaları bilinçli olarak pratiğe yönelik sıradan ve basmakalıp söylemlerle bezelidir.

Bu aygıta gereğinden fazla anlam atfettiğimiz düşünülebilir. "Pratiğe bakalım" aygıtı, Amerikalıların, ideallerin doğrudan "uygulamaya yönelik" ifadelere aktarılmaması halinde temas edilemeyen geleneksel pratiklik hissine hitap etme çabasından ibaretmiş gibi algılanabilir. Hatta ABD'de dinin Amerikan halkına benimsetilebilmesi için onu son derece pragmatik bir şeye dönüştüren Kurtuluş Ordusu ya da Hı-

48 12 Temmuz 1935.

ristiyan Bilim Tarikatı gibi mezhep ve kuruluşların vaizlik geleneğine bile dikkat çekilebilir. Bu iddia kabul edilecek olsa dahi, ideallerle ilişkili meselelerde "pragmatizm" hilesinin yeni bir anlam kazandığını yadsımak mümkün değildir. Bu hile eskiden insanları dine döndürmek ve bir ölçüde sahici bir uyanışa sevk etme aracı olarak kullanılmış olabilir. Bugünse faşist propaganda dine döndürme ve uyanış faaliyetlerini sadece kitleleri daha pratik bir varoluşa itmek amacıyla kullanmaktadır; insanların sahip oldukları her tür kuramsal düşünceyi bir yana bırakıp takımlara ve örgütlere dahil olarak, kendi rasyonel düşüncelerine değil topluluk çıkarlarına uygun biçimde eyleme geçmelerini hedefler. Soyutlama kabiliyetinin noksanlığı yani her kavramı, çoğunlukla esas anlamı bozarak, akla ilk gelen uygulama biçimi üzerinden "açıklama"ya yönelik köklü dürtü, modern koşullarda zayıflamak yerine muhtemelen daha da kuvvetlenmekte ve propaganda amaçlarını desteklemek için kaldıraç olarak kullanılmaktadır. Düşünmeden, doğrudan pratik ölçütler veya tutumlarla ilişkilendirilen idealler, ideal olmaktan çıkar ve bir sonraki uygulama adımını güzellemeye yarayan süslemelere indirgenirler. Ne var ki tüm faşist propaganda faaliyetleri gibi Thomas'ın propagandası da esasında bunu hedefler. Vicdan, tüm cazibesini örgütün apaçık çıkar odaklı eylemlerine teslim eden bir ideolojiye dönüşür. İdeallerin gündelik yaşama dair pratik kavramlara dönüştürülerek itibarsızlaştırılmasıyla takipçilere şu mesaj verilir: Esas mesele ideal değil, hatta kasten muğlak bırakılan "temsil ettiği" şey de değil, son kertede örgütün kendisi, yani en uygun politikaya nihai olarak karar veren iktidar aygıtı ve otoritedir.

Üçüncü Bölüm

Din Aracı

Giriş Notları

Thomas'ın düzenbazlığı dindir. Konuşmalarına özgün rengini veren, rakiplerinden ayrışmasını sağlayan unsuru din katar. Vaiz kimliğiyle belirli bir grubun belirli çıkarlarını savunan bir uzman görüntüsü sergileyebilir. Propagandasının temelinde yatan fikir, başta Protestan köktencileri olmak üzere, bağnaz denebilecek ölçüde tutucu dini eğilimler sergileyen insanlara seslenerek onların bağnazlığını siyasi partizanlığa ve itaatkârlığa dönüştürmektir. Thomas'ın teolojik manipülasyonlarını dikkate değer kılan da onun az çok eskimiş dini öğretileri değil, işte bu dönüşümdür. Din Almanya'daki faşist propagandada çok sınırlı bir rol oynamıştır; faşizmin hem faal Protestanlara hem de Katoliklere belirgin bir karşı duruş sergilediği herkesçe bilinen (ve muhtemelen gereğinden fazla önemsenmiş) bir gerçektir. Her halükârda Nazi geleneği Hıristiyanlığı pek çok açıdan karşısına alan monist bir "özgür düşünce" geleneğine bağlıdır. Alman emperyalizminin genişlemesinin yanında, doğanın dizginsiz ve pervasız güçlerine inanma yönelimi, Alman ve Amerikan mizansenleri arasındaki keskin ayrımın zeminini oluşturur. Amerikan faşist propagandası belirli dini hareketlerle çok güçlü benzerlikler gösterir; farklı tarikatları temsil eden vaizlerin ABD'deki faşist propaganda hareketlerinde büyük rol üstlenmesi de bunun kanıtıdır.[1]

1 Örneğin [Gerald B.] Winrod, Coughlin, Jeffers ve Hubbard gibi isimler.

Thomas'ın teolojisinin özgün niteliklerini araştırmak, onun kullandığı psikolojik tekniklerin arka planına açıklık getirme olanağı sunması açısından faydalıdır. Şu ana dek tartışılan pek çok "aygıt", dinsel uyaranların, dinleyicileri etkilemesi beklenen şekilde laikleştirilmesinden oluşmaktadır. Örneğin, "oldubitti" tekniği, Protestan öğretisindeki takdiri ilahi öğretisini hatırlatır; "an meselesi" aygıtı, birtakım mezheplerin kıyamet odaklı düşünce biçimini; "şeytani güçler" ile "Tanrı'nın güçleri" arasındaki dogmatik ikilik, Hıristiyan düalizmini; mütevazı halkın yüceltilmesi, İsa'nın Dağdaki Vaazını* andırır. Bu çağrışımsal arka plan ve beraberinde gelen otoritenin ağırlığı olmasaydı, Thomas'ın propaganda düzeneği muhtemelen yarı yarıya dahi etkili olamazdı. Dolayısıyla Thomas ve benzerlerinin propagandasında rol oynayan teolojik unsurları ayrıntılı olarak ele almak son derece elzemdir.

Faşist propaganda, Hıristiyanlığın saiklerini "laikleştirerek" bunların pek çoğunu tam tersine çevirir. Burada ilgilendiğimiz esas süreç budur. Thomas'ın propagandasında kullandığı dinsel uyaranlar ile onun kendi nihai hedefleri arasındaki çelişkileri gözler önüne sermeye çalışacağız. Thomas'ın gerçek hedefleri, birazdan göstereceğimiz gibi, din karşıtıdır. Kurnaz kitle psikoloğu Thomas, neden dinden bahsettiğinin farkındadır: Dinleyici kitlesinin dini duygularını dikkate almak zorundadır. Şayet Thomas'ın özel olarak hitap ettiği kitleye onun gerçek amaçları ile inandığını öne sürdüğü Hıristiyan ideallerinin çeliştiği açıkça gösterilse, bu kitlenin dini duyguları ters yönde ifade bulabilirdi; tıpkı Nazilerin niyetlerini açık etmesinden sonra Almanya'da olanlar gibi.

Bunlara bir niteliği daha eklemek gerekir. Dini faşist emellere alet etmek ve nefret propagandasına dönüştürmek, Thomas'ı çekici kılan alameti farikası olsa da kesinlikle benzeri görülmemiş bir olgu değildir. Günümüz toplumunda faaliyet gösteren sayısız ruhani hareket, totaliter nitelikli rejimlerin kuruluşuna işaret eder. İster dine ister özgür düşünceye, ister milliyetçiliğe ister pasifizme, ister elitist teorilere ya da halk ideolojilerine dayansın, faşizme meyleden her tür ideoloji-

* İsa Peygamber'in vaftiz olduktan sonra verdiği vaaz. (ç.n.)

nin, çelişkileri pek sorun etmeyen totaliter akım tarafından yutulacağı konusunda şüpheye fazla yer yoktur. Faşizmin mantığı bir "felsefeyi" dayatmaya değil, her şeye gücü yeten bir iktidar sistemi kurmaya dayanır. Dolayısıyla din aracının dogmatik içeriğine gereğinden fazla önem atfedilmemelidir. Yine de faşist öğretiden hayli farklı olduğu açıkça görülebilen böylesi somut bir aracın, totaliter amaçlara uyarlanabilecek biçimde nasıl dönüştürülebildiğini incelemekte fayda vardır. Faşizmin başarı yakalayabilmesi için, yaşamın birbirinden farklı ve birbiriyle uyumsuz her alanına sızması gerekir. Faşist propaganda Almanya'da hem gençlik hareketini hem yaşlı ev sahiplerini, hem iflas etmiş köylüleri hem de aşırı büyümüş sanayi holdinglerini, hem işlerini kaybetmiş maceraperest subayları hem de rutine kapılmış kamu görevlilerini etkileyebilmiştir. Totalitarizmin manyetik çekim gücünü tam olarak anlamak için tüm bu unsurları somut ve gerçek halleriyle anlamak gerekir.

Thomas'ın propagandasında kullandığı din aracını ele almanın başka bir sebebinden daha söz etmek gerekir. Bizim düşüncemize göre modern antisemitizm olgusunun Hıristiyanlıktaki kökleri göründüğünden çok daha derinlere uzanır. Son derece akılcı, insafsız, kinik ve planlı faşistler olan günümüzün tipik antisemitistlerinin, genelde iktidar dışında hiçbir şeye inanmadıkları gibi, İsa'ya da pek inanmadıkları doğrudur. Ne var ki hemen her yerde faşizme öncülük eden antisemitist düşüncelerin böyle kuvvetli bir çekim yaratabilmesinin nedeni, Hıristiyan medeniyetinden bağımsız olanlar kadar bu medeniyete ait olan güçlü kaynaklardan da beslenmeleridir. İsa'nın katilleri, Ferisiler, tapınaktaki sarraflar, Tanrı'yı inkâr edip vaftiz olmayı reddederek kurtuluş şansını yitiren Yahudi gibi imgelerin rolü ne kadar vurgulansa azdır. Nihai olarak antisemitizmi doğuran teolojik nedenleri ve bu nedenlerin tarihsel ve toplumsal konumunu incelemeyi başka bir çalışmaya bırakacağız.[2] Bu çalışmada söz konusu saiklerin "uygulamaya koyulmuş" hallerini göstermeye gayret edeceğiz. Thomas'ın teolojik

2 Krş. Horkheimer, Max ve Adorno, Theodor W., "Elemente des Antisemitismus," *Dialektik der Aufklärung* [Aydınlanmanın Diyalektiği], Querido Verlag, Amsterdam, 1947, b.a., s. 199-244 [*Gesammelte Schriften in zwanzig Bänden*, c. 3, s. 192 ve sonrası]

hilelerini incelemek, antisemitist ajitatörlerin –kısmen bilinçsizce de olsa– canlandırdığı belirgin tarihsel hatıraları gözler önüne serme imkânı sunabilir. Bu hatıralara karşı alınacak uzun vadeli önlemler, bariz propaganda faaliyetlerine karşı alınan önlemlerden aşağı kalmamalıdır. Antisemitist nitelikli teolojik imgelem mirasının açıkça bilinç seviyesine çıkarılması ve etkisiz hale getirilmesi için bir yeniden-eğitim programı uygulanmalıdır. Bu önyargıların ve onların inatla sürdürülmesini sağlayan psikolojik mekanizmaların etkisi ancak idrak ve çürütme yoluyla ortadan kaldırılabilir.

"Sabuklama"* Aygıtı

Thomas'ın konuşmalarında din aracının en çok hissedildiği alan, konuşmaların teolojik içeriğinden bağımsız ve propaganda açısından akla gelebilecek her tür teolojik içerikten muhtemelen çok daha etkili olan psikolojik atmosferdir. Vıcık vıcık bir duygusallık ile sahte bir ciddiyetin harmanlandığı bariz bir yapmacıklık taşıyan bu hava, genellikle Thomas'ın dudaklarından dökülen her kelimeye nüfuz eder. Bu yapmacıklık elbette Thomas'ın vaaz tarzına da atfedilebilir. Ancak unutmamak gerekir ki, dine son zamanlara kadar nadiren –ve ancak çok genel bir çerçevede– atıfta bulunan Hitler de konuşmalarında benzer bir yapmacıklık sergilemiştir. "Kutsallık" halesi dini meselelerden ayrıştırılmıştır. Bu hale özellikle, atalar ve "hareketin ölüleri" gibi animizm çağrışımlı, gelişigüzel seçilen kavramların başına giydirilmiştir. Bu aktarım, genel bir duygusallık tonuyla ifade edilir. Faşist ajitatörlerin bariz bir ikiyüzlülük ve sahtelik barındıran bu duygusallıkla başarı yakalayabilmesi, akılcı düşünebilen herkes için anlaşılması hayli güç bir olgudur. Sıradan insanların içtenliği saptamakta becerikli olduğu, dolayısıyla kuzu kılığına girmiş kurdu akla getiren tonlarda yapılan konuşmalardan rahatsız olması beklenir. Oysa bu varsayım doğru değildir. Halk sanatına aşina olanlar bilirler ki özellikle folk şarkıcıları ve oyuncuları, duyguları abartma ve seslerini "yüksek perdeden" kullanmaya fazlasıyla meyillidir. Bunun nedeni kısmen de olsa, insanların

* İngilizce esası *speaking in tongues*; bazı Hıristiyan tarikatlarında dini duyguların coşkunluğu içinde Tanrı'dan ilham alınarak anlamı bilinmeyen kelimelerle konuşmaya verilen isim. (ç.n.)

abartıya davet çıkaran "güçlü uyaranlar" arzulamasıdır. Ancak çok derinlerde yatan bir neden daha mevcuttur; bu da insanlardaki "rol yapma" özlemidir. Tiyatro oyuncularının aslında iyi "numara yapan", kılık değiştirebilen ve başkalarını taklit edebilen kişiler olarak görülmesini sağlayan da işte bu özlemdir. İnsanlar "hakikat"in sunulmasını değil, "gösteri" yapılmasını isterler. *Yüksek perde* kullanımından hakiki bir haz almalarının nedeni, muhtemelen bunları bir "gösteri"nin parçası, bir modelin taklidi olarak görmeleridir – modelin ne olduğunu bilip bilmemelerinin onlar için bir önemi yoktur. Bu durumu projemizin başka bölümlerinde tartışılan "baskılanmış mimesis" kompleksiyle açıklamak mümkün olabilir.[3] Thomas'ın konuşmalarında hayli belirgin olan yüksek perde tekniği bazen Thomas'ın yazılı metinlerinde dahi tespit edilebilmektedir. *Kapuzinerpredigt** tonunun kullanıldığı aşağıdaki gibi pasajlar bunların en tipik örneklerindendir:

> Yüce ulusumuzu, yıllar içinde yaşadıklarını, şimdiki durumunu, geleceğini ve şu an geçirmekte olduğu dönüşümü düşünüyorum. Onun geçmişi ile bugününü karşılaştırıyorum, sonra kadınlığı, memleketi, kiliseyi düşünüyorum. Ulusumun nereden geldiğini, nerelere gidebileceğini düşünürken gözlerimden yaşlar süzülüyor.[4]

Thomas'ın yazılarındaki sayfalar dolusu saçmalıklar, kısmen de olsa, dinleyicilerdeki bu "gösteri" hissinin hayata geçirilmesine bağlanabilir; Hitler'in sansürsüz konuşmaları için de aynısının geçerli olduğunu eklemek gerekir. Burada da kişisel yetersizlikler, halkın talepleriyle hayret verici bir eşleşme içindedir. Thomas gibi zihinsel denetim mekanizmalarından büsbütün yoksun olan, isterik yapılı bir hatibin mantıklı ve anlamlı ifadeleri bir araya getirebilmesi gerçekten de mümkün olmayabilir. Ne var ki dinleyicilerin arzusunu tatmin edenin, kimi pazarlamacılara ve sirk çığırtkanlarına atfedilegelen tam da bu çekincesizce, hiç düşünmeden konuşabilme becerisidir. Bastırılarak psikolojik anlamda "dilsiz" hale getirilmiş kimselerin, konuşabilen insanlara duyduğu çelişkili hayranlık burada devreye girer. Yahudiler

3 Krş. Horkheimer, Max ve Adorno, Theodor W., *Dialektik der Aufklärung*, b.a.

* Ortaçağda Katolik Fransisken tarikatının bir kolu olarak ortaya çıkan Kapusenlere atfedilen ağdalı vaaz üslubu. (ç.n.)

4 27 Haziran 1935.

laf cambazlığıyla suçlandığı halde, antisemitist ajitatörler ile dinleyicileri bu beceriye özlem duyarlar ve antisemitist ajitatörlerin de bir anlamda "Yahudiler gibi konuşabilmesi"ni beklerler. Gevezelik etme becerisi gizemli bir hitap meziyetinin göstergesi olarak algılanır. Dolayısıyla bütün faşist konuşmalarda karşılaşılan saçmalıklar, propaganda için engel teşkil etmekten ziyade başlı başına uyaran işlevi görür. Aynı zamanda programın özel amaçlarına dikkat çekmek yerine "dinamiği"ne vurgu yapmaya da yarar. Kontrolsüz retoriğin dinamiği, gerçekte olup biten olayların dinamiğinin yansıması olarak algılanır.

"Sabuklama" aygıtındaki acıklı coşkunluk ve anlamsız konuşmalar, ileride başka açılardan da tartışacağımız Evanjelizme ve dini uyanışçılığa kuvvetle işaret eder. Thomas konuşmalarında, ister yapay ister hakiki halleriyle olsun, bu geleneklerden beslenir ve genel dini duygusallık tavrını da onlardan alır:

> Ah biraderlerim, yüce Tanrı'yı arayalım, onun ihsanını kazanmaya çalışalım. Bunu yaparsak ulusumuz kurtulur. Bunu yaparsak kilisemiz Tanrı'nın ulu eliyle uyanışını gerçekleştirebilir ve böylece insanlar her an Tanrı'nın kutsiyetini görebilir.[5]

Thomas ihtişamlı uyanış günlerinin, kendi siyasi "haçlı seferi"nin etkisiyle geleceğini umut eder:

> Komünizmin gelip yurdumuzu kuşatmasında şaşılacak bir şey var mı? Bayrakları göndere çekmesi gerekenler nerede? Geçmişin becerikli liderleri nerede? Neden artık o ihtişamlı Evanjelist uyanışları yaşamıyoruz? Alexander Moody, Billy Sunday gibi vaizlerin günlerini düşününce insan merak ediyor, Amerika'daki o Evanjelizm ateşine ne oldu acaba?[6]

Dini uyanışçılık üzerine yazılmış, Billy Sunday'in hayli aydınlatıcı biyografisi[7] gibi araştırma metinleri ayrıntılı olarak incelenirse, özellikle "şeytanla mücadele"yi kamusal bir gösteri türü olarak kullanan ve vaiz ile cemaati arasındaki mimesis ilişkisini kurmaya çalışanlar başta olmak üzere, modern faşist propagandacıların başvurduğu pek çok psikolojik aygıt hakkında bilgi edinilebilir.

5 10 Temmuz 1935.

6 2 Temmuz 1935.

7 Ellis, William Thomas, *Billy Sunday: The Man and His Message,* The John C. Winston Company, Philadelphia, 1936.

"Ayrıştırma" Aygıtı (*Zersetzung*)

Dinsel içeriklerin, dünyevi nitelikli siyasi amaçlara uyarlanmaları için "nötrleştirilme"leri gerekir. Antisemitizm gibi aşırı gerici toplumsal akımlar dini bağnazlıkla ne kadar iç içe geçmiş olursa olsun, dinsel içerikleri "dünyevileştirecek" birtakım değişikliklerin yapılması şarttır. Modern faşist ajitatörler, dinsel saikleri, eski din geleneklerinden bugüne aktarılan münferit parçalardan ibaret görür, bütün tutarlı inanç sistemlerinin parçalandığını varsayarlar. Geleneksel din öğretilerinin enkazını tarayarak, kendi amaçlarına uyabilecek bölümleri seçip geri kalanını bir kenara atarlar. Söylemleri bağnaz olsa da dine son derece pragmatik yaklaşırlar. Belirgin bir dini duruş sergilemezler – bu açıklarını kapatmak için kendilerini dogmatik anlaşmazlıkların üzerinde konumlandırmaya ve din birliğini savunmaya çalışırlar. Teolojilerinin tutarlı olan tek yönü her zaman liberalizm karşıtı olmalarıdır. Dini liberalizm karşıtlığı, açıkça savunmaya cesaret edemedikleri siyasal liberalizm karşıtlığını gizleyen bir maskedir; keza dini otorite de gelecekte tesis edilecek siyasi otoritarizmin psikolojik bir ikamesidir. Ne var ki Thomas genel liberalizm karşıtlığı çerçevesinde Hıristiyan tutuculuğundan, özellikle Güneyli köktenciliğinden yararlanmakta, aynı zamanda Evanjelizme ve dini uyanışçılığa da sırtını yaslamaktadır. Bu iki akımın pek çok benzer yanının olması Thomas'ın dini tutumunu daha da güçlendirir zira her ikisi de bu ülkedeki aydınlanmış din yaklaşımının ("modernizm"in) tersine "pozitif" niteliklidir. Ancak Thomas dini öğretiler arasında hiç ayrım yapmamakta ve bunları nötrleştirmekte öyle ileri gider ki, yararlandığı dini akımların bariz çelişkilerine en ufak bir itirazda dahi bulunmaz. Kimi zaman kendisine Kilise muhafızı süsü vererek kimi mezheplerle ilişkiliymiş gibi görünür ve "haçlılar"ını harekete geçirmek için savaş naraları atar: Kilise tehlikededir. Ancak zaman zaman da din konusunda aşırı öznelci bir tavır takınarak mezhepler döneminin geride kaldığını ilan edecek kadar ileri gider – gelecekte totaliter bir devletin dini "birleşme"yi gerçekleştireceği hesabını yaptığı aşikârdır. Kökten dincilikten geriye otoriter iddialardan başka pek bir şey kalmaz, mezhepçilikten geriyeyse sadece yerleşik kurumlara, yani devlete ve Kilise'ye karşı bes-

lenen isyankâr nefret kalır, bu tutum da faşist örgütlenmenin önünü açar. Bu nötrleştirme, Thomas'ın Protestanlığı manipüle etme çabasının çerçevesini oluşturur.

Genel olarak bir şeyleri "desteklemek" yerine onlara "karşı durma" tavrını açığa çıkarma ilkesiyle hareket eden Thomas'ta, mezhepçilik motifi baskın çıkmaktadır. Ne var ki bu ülkede mezhepler başlı başına geleneksel birer güç olduğundan ve mezhepçi görünüm bütün dini yaklaşımların temelini oluşturduğundan, Thomas'ın mezhepçiliği de gelenekçi, tutucu iddialar taşıyabilmiştir. Thomas'ın bel bağladığı dini otorite kalıntılarının ve canlılığını koruyan dini duyguların esasen ABD'de dinin "mezhepçi" niteliğinden kaynaklandığı pekâlâ söylenebilir; Almanya'da ise, ABD'nin tersine, yerleşik kiliseler hemen hemen devlet kurumu niteliğindeydi. Amerikan mezhepleri bireylerin kişisel inançlarına, duygularına ve geleneksel hassasiyetlerine bir ölçüde daha yakın olduğundan, Almanya'daki din kurumuna kıyasla birey üzerinde daha güçlü etki yaratabilmiştir. ABD'de hâkim olan yaklaşım, insanların verili bir dine uyum sağlaması değil, kendi istedikleri dini seçmeleri yönündeydi. Bu yaklaşım mezhepler arasındaki dogmatik farkların çok önemsizleştiği günümüzde dahi bireylerin, dini davranış örüntüleriyle çok daha yakından ilişkilenmesine imkân tanır. En azından Protestan Kilisesi'nin yüzyıllardır bir tür "toplumsal işlev"e indirgendiği Almanya'ya kıyasla, Amerikan mezhepleri örgütlenme bağlamında aile üzerinde çok daha etkilidir ve geleneklere çok daha fazla hitap ederler. Her ne kadar şeklen laikleşmiş olsa da bireylerdeki bu mezhepçi öz faşist ajitatörlerce dikkate alınmak zorundadır. Bir ajitatörün doğrudan bu öze saldırması mümkün değildir, dolayısıyla onu kendi amaçlarına yönlendirmeye çalışması gerekir. Ne var ki bu iş o kadar da zor değildir. Nispeten radikal mezheplerden bazıları, kendi bünyelerinde birtakım baskıcılık, hatta –kıyamet günü söylemleriyle– yıkıcılık emareleri dahi göstermiştir. Bu nedenle, Avrupa'daki büyük mezheplerin yanına yaklaşamadıkları ölçüde hakiki bir faşist yönelim sergilerler. Dahası bütün faşist hareketlerin çekirdek yapıları, hoşgörüsüzlüğün, dışlayıcılığın ve tikelciliğin bütün emarelerini taşıdığından bir nevi mezhep niteliği taşır. Bu ülkedeki faşist propaganda, siyasi yapılar ile mezhepler arasındaki bu köklü benzerliklerinden beslenmektedir.

Kimi "tutucu" uyaranların gücü de paradoksal bir şekilde yine bu genel "mezhepçi" gelenekten kaynaklanmaktadır. Örneğin faşist propagandanın sürekli ürettiği "ümitsiz" durumların Hıristiyanlıkta karşılığı vardır. Thomas bunu, akılcılık ruhu yüzünden Hıristiyanlığın dağılma tehdidiyle karşı karşıya olduğundan yakınarak dile getirir. Thomas'ın köktenciliğe yakınlığını gözler önüne seren de işte bu negatif unsur, yani bu sözde çürüme tehlikesi vurgusudur. Thomas'a göre, ulusun bir nevi küçük ölçekli bir temsili olan Kilise büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır. Şeytanın komünizmle elde etmeye çok yaklaştığı zafer, köklü tarikatlarda baş gösteren "ilerici ruh" ve "şeytani güçler"in entrikaları, Kilise'nin dağılmasına neden olacaktır. Bu durum faşizan bir "birleşme" ihtiyacı yaratmaktadır.

> Komünistlerin resmi raporlarına göre, sadece son üç yıl içinde, on altı ile otuz yaş arasında toplamda dört-beş milyon genç insan partiye üye olmuştur. Bu ulusun yetiştirdiği genç insanları, Hıristiyan kurumlarla, bu ulusun kilisesiyle, anayasasıyla çatışmaya sokmaktalar. … Bugün inanç özgürlüğü her yanı kuşatmıştır; öyle ki, Hıristiyanlığın paramparça olmasına yalnızca birkaç yıl kalmıştır.[8]

Kiliselerdeki "özgürlük" tavrına yönelik, kesin bir mezhep karşıtlığını çağrıştıran bu eleştiri, Thomas'ın başka durumlarda anayasal özgürlükleri destekleyen beyanlarının ardındaki niyeti apaçık ortaya koymaktadır.

Thomas'ın geleneksel inançları çürüteceğini öne sürdüğü dini modernizmle mücadelesinin belirgin bir özelliği vardır. Bu mücadele, ilerleme mefhumuna ve biyolojik materyalizme karşıdır. Her ne kadar Thomas'ın yaptığı türden propaganda faaliyetleri köktenci kurumlarca eleştirilmiş olsa da, onun Baptist köktencilerle yakınlık kurmaya çalıştığı açıktır.

> Burada, Kaliforniya'daki Baptist kiliselerinden birinde olağanüstü işler çıkaran bir vaizden gelen bir mektupta şöyle yazıyor: "Beni fazlasıyla etkileyen iki şey var; biri burun buruna olduğumuz tehlike, ikincisiyse sizin sergilediğiniz Hıristiyan duruş. Modernizmi ve komünizmi yenmek için sizinle omuz omuza mücadele edeceğim." Bu denli olağanüstü bir Hıristiyan vaiz programımızı desteklediği için Tanrı'ya şükrediyorum.[9]

8 3 Temmuz 1935.

9 25 Mayıs 1935.

Thomas'ın köktenciliğe duyduğu yakınlığın temel nedeni, köktenciliğin, ona göre yıkıcı modernizmin doruğu olan evrim teorisine savaş açmış olmasıdır.

> Bana kulak verin; bir zamanlar Kutsal Kitap'ın Tanrı kelamı olduğuna inanırdık, bugünse çocuklarımıza dünyanın ve canlıların evrimini öğretiyoruz. Sizin de bildiğiniz gibi, geçmişte bazı eğitimciler William Jennings Bryan'la alay etmiştir fakat size söylüyorum, Bryan Tanrı'nın elçisiydi. William Jennings Bryan bir Hıristiyan'dı. … O Darwinizmi eleştirmişti. Nietzsche'ciliği eleştirmişti. Ulusumuzun kuyusunu kazanları görüp hepsini eleştirdi. … Dostlarım, William Jennings Bryan maymunlardan geldiğimizi, evrimin bir sonucundan ibaret olduğumuzu, köklerimizin antropoitlere dayandığını anlatan evrim öğretilerine bir son verilmezse, bütün bunların bu ulusa yayılmasına izin verilirse, ulusumuz bütün kurumlarıyla birlikte bir-iki nesil sonra tarihe karışacağını görebilmişti.[10]

Burada dikkate değer nokta, Thomas'ın Darwinizmi yanlış olduğu için değil, ahlaken kötü etki yarattığını düşündüğü için –yani safi pragmatik nedenlerle– eleştirmesidir. Savunuculuğunu yaptığı dini tutuculuğu sadece disiplin sağlama aracı olarak görür. Ancak bu yaklaşım tuhaf çelişkilere yol açar. Daha sonra da gösterileceği gibi, Thomas deprem türü doğa olaylarına teolojik anlamlar yükleyerek, animizmden istemsizce yararlanmış olur. Ne var ki insanların doğayla akrabalığından bahsedildiğinde hemen öfkelenir. Neo-pagan barbarları, soylarının maymunlara dayanması olasılığı kadar çileden çıkaran başka bir fikir yoktur. Karşı propaganda faşizm felsefesinin örtük içeriğini çözümlerken, faşistlerin doğayla kurdukları bu çarpık ilişkiyi büyük bir özenle ortaya koymalıdır. Faşistler, deprem örneğindeki gibi, tahakküm ve dehşeti temsil ettiği sürece doğaya bayılırlar. Disiplinsizlik ve çocuksuluk gibi niteliklerle paralellik gösteren, diğer bir deyişle yukarıda tartıştığımız "pratiklik" özelliğini taşımayan doğa mefhumundansa nefret ederler. Kana susamış etobur canavara bayılır, oyuncu ve zararsız hayvanlardan tiksinirler. En güçlünün hayatta kalmasına, yani doğal seçilime inanır, atalarının maymunlara benzetilmesinden hiç hoşlanmazlar. Bu tutarsızlık, faşist tutumun tamamına has göstergelerden biridir.

10 26 Mayıs 1935.

"Ak Koyun Kara Koyun" Aygıtı

Thomas'ın otoriter tutuculuktan kopardığı bir başka lokma da günahkârların şiddetle suçlanması ve günahkâr ile haksever arasındaki ayrımın kati surette belirlenmiş olması fikridir. Mezhepçiler, her zaman, zındıklar haricindeki günahkârların kurtuluşuna kafa yorma eğilimindedir; bu kurtuluş ya dine dönme yoluyla ya da günahı kurtuluşun önkoşulu olarak gören mistik anlayışla gerçekleşir. Yerleşik ve tutucu din öğretileri ise bunun tersine, kurumsallaşmış dine bütün benliğini adamayı kabul etmeyen günahkârlarla ilgilenmez. Günahkârın suçu kesinleşmiştir. Bu yönelim bir zamanlar kilisenin örgütleme gücüyle ilişkilendirilirdi. Thomas da kendi hareketinin örgütlenme sürecinde bunu aklının bir kenarında tutmuştur. Thomas'ın "asla yanılmayan yargıç" rolünü üstlenme tercihi, konuşmalarında daima Yeni Ahit'i kaynak alan teolojik kavramların yapısından ziyade, kavram seçiminde kendini göstermektedir. Hayırseverlik fikri de dahil olmak üzere Hıristiyan öğretisinin tüm uzlaşmacı özellikleri neredeyse büsbütün yok sayılır. Şeytan, ebedi azap, aklın değersizleştirilmesi, Hıristiyanlığın başta Yahudilik olmak üzere diğer dinleri reddetmesi gibi olumsuz unsurlar sürekli vurgulanır. Thomas, Kutsal Kitap alıntıları yaparken özellikle Yuhanna'dan faydalanır; bunun nedeni kısmen Yuhanna'nın kıyamet gününe vurgu yapan mistik tonu, kısmen de diğer üç İncil'e kıyasla antisemitist manevralara daha uygun olmasıdır.

Bu seçicilik teolojik açıdan "ak koyun kara koyun" aygıtını destekler. Faşist propagandayı çözümleyen pek çok çalışmada vurgulanan bu aygıt, daha önce de bahsettiğimiz Coughlin incelemesinde "isim takma" ve "kartları hileli dağıtma" başlıkları altında ele alınır.[11] Hitler, *Kavgam*'da bir propagandanın etkili olabilmesi için, rakiplerin baş düşman olarak gösterilmesi ve asalet taşıyan, takdire şayan her şeyin de propagandacının kendi grubuyla ilişkilendirilmesi gerektiğini belirtir. Thomas dini düalizmle iç içe geçirdiği bu aygıta kendine özgü bir hava katar. Tanrı'nın Krallığı ile Şeytan'ın dünyası arasındaki aşkın mücadelenin, günümüz siyasal güçleri arasında sürdürüldüğünü varsayar. Herhangi bir ara sürece veya diyalektiğe alan tanımaz. Bu

11 Lee ve Lee, *The Fine Art of Propaganda*, s. 26-46; 95-104.

sayede rakipler, herhangi bir tartışmaya gerek duyulmadan, baştan "suçlu" bulunmuş olur. "Neye inanmalıyım? İsa'nın şeytanların hakkından geldiğine inanmalıyım."[12] Bu ikilik doğrudan siyaset sahnesine yansıtılır. Thomas'a göre mesele Yeni Ahit'te çoktan karara bağlanmıştır. "Ey halkım, artık savaş başlamıştır. Tanrı'nın ve Amerikancılığın güçleri bir tarafta, karanlık ve Komünist güçler diğer taraftadır."[13]

> Şeytan aramıza karışmış, insanları ve kurumları tarihte eşi görülmemiş biçimde etkilemektedir. Bugün ne yana bakarsanız bakın karabulutların yaklaştığını görürsünüz. Bugün ne yana bakarsanız bakın kehanetlerde anlatılan sahte mesihi görürsünüz. Şu an, şu saatte Rusya'nın karanlık topraklarında milyonlarca erkek ve kadın sahte mesih zihniyetinin denetimi altında yaşamaktadır. Dostlarım, Tanrı bunları bize açıkça anlatmıştır.[14]

Teolojik düalizm Thomas'ın içinde olduğu siyasi mücadeleye, mutlak güçler arasındaki savaşın saygınlığını katar. Thomas, Tanrı'nın adını diline pelesenk etmek dışında, ne komünistlerin şeytan olduğuna ne de kendisinin Tanrı'nın safında yer aldığına dair herhangi bir kanıt gösterir. Tek dayanağı grubunun içindekiler ile dışındakiler arasındaki farktır. Thomas'ın gruba "kabul ettiği" insanlar iyi, diğerleri Şeytan'ın evlatlarıdır. Tartışmalar bu mekanizmayı ancak zayıflatabilir. Thomas'ın söylemlerinde kullandığı "şeytani güçler" gibi karalayıcı ifadelerin hepsi teolojik düalizmin dilinden alınmıştır. Thomas'ın haçlı seferi için topladığı her kuruş kıyamet savaşında kullanılacak "cephane"ye dönüştürülür.

"Ak koyun kara koyun" aygıtının özel bir yönünden daha bahsetmek gerekir. Hıristiyanlığın kavramlarına tutunan Thomas, Tanrı'nın güçlerinden bahsederken elbette fiziksel kuvvete değil, maneviyata ve ahlak güzelliğine atıfta bulunur. Ne var ki yalnızca takipçilerine hitap ettiği konuşmalarında kendisine destek sunan "koca oğlan"lardan bahsetmekten kendini alamaz. Ancak burada, şu alıntıda örneği görülebilecek bir çarpıtma söz konusudur: "Yuhanna'nın kıskançlığından yararlanmaya çalışıyorlardı fakat o büyük bir adamdı; fiziksel değil, ruhsal açıdan büyük bir adamdı."[15] Olağandışı derecede ufak tefek, ünlü

12 1 Haziran 1935.
13 12 Haziran 1935.
14 28 Haziran 1935.
15 23 Mayıs 1935.

bir Alman Yahudi düşmanı olan Streicher de nasyonal sosyalizmin yüceliğine dair fikirlerini aynı ifadelerle dile getirmiştir. Bu ve benzeri ifadelerde fiziksel yetersizlikten ileri gelen bir aşağılık duygusunun – *Organminderwertigkeit*'ın– izlerini fark edebilmek için Adlerci psikolojiye başvurmaya gerek yoktur. Thomas hayli iriyarı bir adamdır fakat dinleyicilerini, bu psikolojik unsuru manipüle edecek kadar iyi tanır.

"Kişisel Deneyim" Aygıtı

İkinci bölümde tartışılan müphem "muhafazakâr devrim" fikri, Thomas'ın attığı cüretkâr teolojik adımlarda epeyce somut olarak kendini göstermektedir. Daha önce gördüğümüz gibi, manipüle edilmiş dini tutuculuk, muhafazakâr otoriter unsura tekabül eder. Bu sözde devrimci unsur, Thomas'ın mezhepçiliğe ve dini uyanışçılığa yöneliminde ifade bulur.

ABD'deki mezhepleri doğuran konformizm karşıtlığı tavır, onları "Kilise" ve "devlet" gibi merkezileşmiş kurumlara muhalif bir konuma getirmiştir. Bu, faşist ideolojiyle hayli uyumlu bir durumdur. Açıktan isyankâr ve mezheplerdeki gibi radikal tavırlar ile otoriter, çileci ve baskıcı eğilimlerin birleşmesi, faşist zihniyetteki benzer bir yapıyla paralellik gösterir. Özellikle Nasyonal Sosyalizm, "devlet karşıtlığı" tavrını benimsemiş ve ulus, halk, "parti" gibi kavramları öne çıkarmıştır. Devlet, belirli iktidar mevkilerinin elde edilmesine yarayacak bir araçtan ibarettir. Dolayısıyla baskı altına alınacak insanları koruyabilecek tüm "nesnellik" boyutundan arındırılır.[16] Bu devlet karşıtı tavır, Amerikan faşizmi tarafından benimsenmiş ve Amerikalı gericilerin Yeni Düzen'e* duyduğu husumetten de beslenerek "hükümet karşıtlığı"na dönüştürülmüştür. Eskiden gelen merkeziyetçilik karşıtı mezhepçi zihniyet, bu mücadele için işe yarar bir silah sunar. Ancak

16 Krş. Neumann, Franz, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism,* Oxford University Press, New York, 1942, b.a. Örn.: "Yeni (Nazi) teorisinde, siyasi kararlar devlet tekelinde değildir. Schmitt devletin siyasal unsur üzerindeki belirleyiciliğini yitirdiği ve tersine, artık siyasal unsur –yani parti– tarafından belirlendiği sonucuna varır." (s. 66). Neuman Alman siyasi sistemine "devlet" denilemeyeceğini iddia edecek kadar ileri gider. (s. 467-470)

* (İng.) *New Deal*; ABD'de Büyük Buhran sonrasında ekonomiyi düzeltmek amacıyla Başkan Franklin D. Roosevelt Yönetimi tarafından 1933-1939 arasında yürütülen kalkınma planı. (ed.n.)

faşistler amaçlarına ulaşırlarsa, gerçekte ortaya çıkacak sonuç otoritenin muazzam bir şekilde güçlenmesi olacaktır – bu durum bütün Amerikalı tikelcilere anlatılmalıdır.

Nazilerin büyük, köklü kiliselere gösterdiği husumet de bu genel tavrı yansıtır. Thomas'ın konuşmalarında ise bu husumet, kendi "öznelci", uyanışçı, "dinamik" kavramlarını yücelterek Presbiteryen, Metodist ve Espiskopaller gibi kurumsallaşmış büyük mezheplere yönelttiği suçlamalarında ortaya çıkar. Tıpkı Nazilerin devlete karşı "hareket"i savunması gibi, Thomas da kurumsallaşmış dine karşı, sarsılmaz inancı savunduğunu ileri sürer.[17] Bu uyaran, toplumumuzdaki bütün sözümona "nesnel" ve gayrişahsi kurumlara yönelik derin hoşnutsuzluğa hitap eder. Kitleler bu kurumların nesnelliğini halihazırda sorunlu görmektedir. "Bürokratizm"e karşı sürdürülen mevcut mücadele, kurumlara karşı yürütülecek mücadelenin bir örneğidir. Amaç kurumsallaşma tehlikesi altındaymış gibi görünen toplumsal adaleti tesis etmek değil, hukuksal ve kurumsal düzen sayesinde kontrol altında tutulan ve güce susamış dikta gruplarının çıkarlarına alet edilmek üzere serbest bırakılacak şiddet yönelimli içgüdülerin önünü açmaktır. Keşiş tarikatlarının ve mezheplerinin ilk başlarda sapkın hareketler olarak değerlendirildiği; Hıristiyanlık çerçevesine ancak sonradan eklemlenebildiği sık sık ifade edilmiştir. Dışarıdan ne kadar çileci ve koyu Hıristiyanlarmış gibi görünseler de tüm mezheplerin özünde "doğa dini" niteliğinde, Hıristiyanlaşmamış ve uygarlaşmamış gizli bir paganizm akımı olduğu varsayımı belki de temelsiz değildir. Her halükârda Thomas, dini uyanışçılık geleneğini devralmış ve onu kurumsallık karşıtlığının bütün yıkıcı ve doğalcı yönlerini ön plana çıkaracak şekilde dönüştürmüştür. Hıristiyanlığını abartırken, bir yandan da kurumsallaşmış yerleşik dine muhalefet ederek aslında Hıristiyanlıkla bağlantılı olmayan içgüdülere seslenir. Dolayısıyla Thomas'ın din düzenbazlığını, gerçekte dini tasfiye etmeye yönelik bir adım olarak yorumlamak yanlış olmaz zira bütün totaliter rejimler kaçınılmaz olarak bu yola girerler. Bu nedenle Thomas'ın dini temalara yönelik manipülasyonunu, eğitimsiz insanları ağına düşürmek için kullandığı, eskiden kalma bir aygıttan ibaret görmemek gerekir. Basit görünen

17 Krş. "Hareket" hilesi. [İkinci Bölüm, s. 42]

teolojisinin ardında, politikaları ve ideolojileri "Tanrı, vatan ve memleket" adına açıkça bütünleştiren gelişkin bir doktrin vardır.

Nesnelleştirilmiş bütün doktrinlere karşı çıkmak için kişisel deneyimi öne çıkarmak, faşistlerin siyasi emellerine ve nihayetinde de din karşıtı hedeflerine ulaşmak üzere dini öznelciliği manipüle etme taktiğinin temelini oluşturur. Kıyamet günü vurgularının da buna yardımcı olduğu söylenebilir. Thomas'ın konuşmalarından alıntılanan bazı bölümler onun bu unsurları nasıl kullandığına açıklık getirebilir:

> Dikkatinizi çekerim ki İsa Mesih'in söyledikleri ... Eski Ahit'ten alınma sözler değildir ... herhangi bir yazarın sözleri de değildir; bunlar onun kendi sözleridir. Bakın, ben bunun doğru olduğunu biliyorum dostlarım. Birkaç nedenden ötürü biliyorum. İsa Mesih dediğimiz bu capcanlı kişilikle en az yirmi yıl önce yaşadığım kişisel bir deneyimden biliyorum. Evet, biliyorum. Size bunları kişisel deneyimim üzerinden anlatıyorum. İsa'nın burada söylediği şeye inanıyorum, yani onun sözüne güveniyorum; eğer onu doğru anlıyorsam hemen burada ve şimdi ebedi yaşama sahip olduğumu söylüyor. Bunu biliyorum çünkü yaşamım o gün bir anda değişti. Fani bedenimle sevdiğim her şeyden bir anda nefret ettim. Diğer bir deyişle, bütün yaşamımla ve kalbimle tam bir dönüşüme uğradım.[18]

Burada İsa'nın kişiliğine yapılan vurgu ve bireyin sonuç olarak yaşadığı "dönüşüm"ün Kutsal Kitap'la bariz şekilde ters düşürülmesi önemlidir. Eski Ahit üstü kapalı olarak, kurumsallaşmış, cansız bir din olmakla itham edilmektedir. Bu, Hıristiyan geleneğinde Agnostiklerden beri tekrar tekrar ortaya çıkan bir tavırdır. Dahası doğrudan ve kişisel dini deneyimin çekici kılınması, tutarlı dini doktrinlerin temsil ettiği akılcı denetimin zayıflaması anlamına gelmektedir. Thomas, dış aktörlerin müdahalesini engellemek için Tanrı'yla çok yakın ve aracısız bir ilişkisi olduğunu ısrarla vurgular: "Tanrı hiçbir insanın size öğretmenlik etmemesi gerektiğini açıkça belirtir çünkü sizin öğretmeniniz Kutsal Ruh'tur. Ben kendi yaşamımda doğrudan Tanrı'nın izinden gitmekte direttim."[19] Mezhepçi dindarlığın Kilise'yi, dolayısıyla en nihayetinde de her türlü örgütlü ve nesnel dini hedef alan bir saldırıya nasıl dönüştürülebileceğini anlamak hiç de zor değildir. "Doğrudan Tanrı'nın izinden gitme" arzusu, bireyin en gelişigüzel kararlarını haklı çıkarmak için

18 7 Haziran 1935.

19 18 Haziran 1935.

suistimal edilmeye elverişlidir – tıpkı Hitler'in Rusya seferinde yaptığı ölümcül hatayı "içine doğan bir fikre" atfetmesi gibi. Thomas'ın kişisel dini deneyimlerine yaptığı vurgular da antisemitist imalarla iç içe geçer:

> Dün sabah size söylediğim gibi, sinagog üyeliği o dönemde belirli sosyal haklara sahip olmakla denkti. Sinagog üyesi değilseniz bir hiçtiniz. Toplumdan tümden dışlanıyordunuz. Ne kiliselerle alakalı bir hakkınız, ne herhangi bir dini hakkınız, ne de medeni haklarınız vardı, manevi haklarınızsa son derece sınırlıydı. İnsanları nasıl dışladıklarını anlamıyor musunuz? O günlerde insanların hayatlarını ve yüreklerini tekellerine almışlardı. Tanrı'nın kudretinin ve öğretisinin birileri tarafından bile bile tekel altına alınması bu dünyanın şahit olduğu en şeytani olaydır.[20]

Bireylerin dünya çapında bir felaketin kapıda olduğuna ve "Kilise'nin son günleri"nin yaklaştığına inanması, kurumsallaşmış dinden ziyade, kişisel iman kavramını güçlendirir. "An meselesi" aygıtının uyanışçı teolojik dayanağı budur. Karar anı gelip çattığında insanlar bağlı oldukları kiliseyi değil, Tanrı'yı ve onunla olan kişisel ilişkisini düşünmelidir. Daha önce de değinildiği gibi, Thomas bu doğrultuda en boş batıl inançlara dahi başvurmaktan çekinmemektedir – bu onun savunduğu dini uyanışçılığın, mitolojik bir doğa dinine doğru gerilemesinin çarpıcı bir göstergesidir.

> Kehanetler gerçekleşti. … Son zamanlarda Güney Kaliforniya'da yaşadığımız depremler yüzünden paniğe kapılmanızı istemiyorum (depremlerin çağlayanlardan kaynaklandığını açıklıyor). Eskiden bu depremlerin Güney Kaliforniya'ya has olduğunu sanırdık oysa bugün görüyoruz ki depremlerin yaygınlığı ve yoğunluğu muazzam boyutlardadır. […] 1901 yılından bu yana, sadece depremler yüzünden bir milyonu aşkın insan yaşamını yitirmiştir.[21]

Thomas'ın dehşet tekniği ile dini "uyanışçılığı" arasındaki bağlantı buradan rahatlıkla anlaşılabilir. Bu uyanışçılığın iki ana unsuru olan öznelcilik ve binyılcılık,* bireyin direncini "zayıflatma" etkisi gösterir. İnsanları Kilise öğretileri yerine "kişisel deneyim"e yönlendirmek, pratikte onları duygularına teslim olmaya teşvik etmektir.[22] Dünyanın

20 2 Temmuz 1935.

21 13 Haziran 1935.

* Dünyanın kıyamet gününden önceki son bin yıllık sürece gireceği ve İsa Mesih'in yeniden yeryüzüne inip dünyaya hükmedeceği inancı. (ç.n.)

22 Krş. "Duyguları salıverme" aygıtı [Birinci Bölüm, s. 15]

sonunun yaklaşması fikrinden korkan bireyin, ruhunu kurtarabilmek için eleştirel düşünceye pek başvurmadan kendisine söylenen her şeyi yapmaya hazır hale gelmesi beklenir. Dolayısıyla başta inanç özgürlüğünün ifadesi olarak görülen uyanışçı tavırlar, faşizmin körü körüne itaat idealinin hizmetine sokulmuş olur.

"Kurum Karşıtlığı" Hilesi

Thomas'ın propagandasında dini öznelciliğin faşist partizanlığa dönüştürülmesi siyaset üzerinden gerçekleşmez zira Thomas, ABD'de son derece köklü olan Anayasal Haklar gibi meselelere dokunmaya yeltenmeyecek kadar tedbirlidir. Bunun yerine kendi dar ve yarı-profesyonel alanına, yani kilise ilişkilerine odaklanır. Kilise sorunlarına yönelik, asla açık açık ifade etmediği ve daima biraz karmaşık görünen tavrı, onun gizliden gizliye Amerikan ulusunda ortaya çıkarmak istediği tavrın dolaylı bir modelini oluşturur.

Dinleyicileriyle kilise sorunlarını tartışarak onlara totaliter nitelikli inanç değerlerini aktarır. Bunları daha güçlü siyasi kavramlara çevirme işini dinleyicilere bırakır. Yerleşik mezheplere yönelttiği uyanışçı karşı çıkışları, Thomas'ın "modeli"ni bütünüyle dini görünen bir zemin üzerine oturtmasını sağlayan teolojik araçtır.

Burada "birlik" hilesi hâkim olur. Thomas mezhepçilik adı altında "partizanlık" ve "bölünmüşlük" eleştirisi yapar:

> İnanıyorum ki mezhepler dönemi artık geçmişte kalmıştır. Demek istediğim, bundan böyle mezhepleşme yönünde herhangi bir ilerleme olmayacaktır. Baptistlerden, Kongregasyonculardan, Presbiteryenlerden bahsediyorum fakat bana kulak verin, bugün canlılık kazanan Hıristiyanlık muazzam bir ilerleme kaydetmektedir, bu da esasen radyo sayesinde gerçekleşmektedir.[23]

"Canlılık" ile "mezhepçilik" arasında kurulan tezat, bu canlanmayı radyoya, yani modern çağda kamusal iletişim araçlarının tekelleşmesiyle derinden bağlantılı olan merkeziyetçi bir teknik aygıta mal etmek kadar tipik bir tavırdır. "Yeniden canlanma" söylemiyle anlatılmak istenen, mevcut mezheplerin tam da kurumsallaşma yüzünden canlılıklarını yitirdiği; diğer bir deyişle kitlelerin Protestanlığın temelindeki akıldışı din öğretilerine olan inancını kaybettiğidir.

23 25 Nisan 1935.

> Dostlarım sizler de farkındasınız ki doğaüstü bir istencin varlığını reddeden örgütlü din, doğaüstü olanı her daim hedef alacaktır; dolayısıyla elinizde Tanrı'nın doğaüstü niteliğini inkâr eden ölü bir din kalmıştır, bunu yapabildikleri içindir ki sizin ve benim Rabb'imize öldüresiye zulmetmişlerdir.[24]

Thomas'ın dinleyicilerinin bu dini ifadeleri iki partili sistem ve onunla gelen ulusun "yüceliği" düşüncesi üzerinden yorumlamaları hiç de zor değildir.

Thomas'ın bu tür karman çorman feveranların ardından atması beklenen mantıksal adım, sürekli gündeme getirip durduğu anarşi senaryolarına karşı çok katı kanuni yaptırımlar uygulanmasını savunmaktır. Ancak bunun tam tersi gerçekleşir zira Thomas'ın propagandasında faşizme özgü bir şaşırtmaca vardır. Kanunsuzluk, yolsuzluk ve anarşiye lanetler yağdırırken kendisi "kanun karşıtı" bir tavır sergilemekle kalmaz, doğrudan doğruya kanuna saldırır. Elbette bu uygulama, merkezi demokratik yönetimlerin en ufak bir güçlenme alameti sergilediği her durumda faşistlerin başvurduğu ünlü "yalancı çoban" aygıtıyla paralellik taşır. Hükümetin diktatörlüğünden dem vuran söylemleri, düpedüz kendi diktatörlüklerini hayata geçirebilmek için başvurdukları bahanelerdir. Thomas'ın kanuna yönelik tavrı son derece ikircikliidir; "kanuna dayanmayan" bir egemenlik kurmasına imkân tanıyacak psikolojik zemini hazırlayabilmek için aynı anda hem halihazırdaki kanunsuzluktan hem de mevcut kanunlardan şikâyet eder.

> Ülkemizde Tanrı'yı ve onun hakkaniyetli kanunlarını unuttuğumuz için kötü şeyler oluyor. Tanrı'nın ahlak kurallarını ve yargı egemenliğini ayaklar altına aldık, bunların yerine de insan yapımı bir dizi düzenleme getirdik. Dostlarım bugün kanun kıtlığı çekmiyoruz; bu ülkenin tarihinde insanların davranışlarını düzenlemek için hiç bu kadar görkemli bir kanunlaştırma dönemi yaşanmamıştır. Tahminlere göre insanların hükümetleri, toplamda otuz iki milyon yasa çıkarmıştır. 1924'te ABD'deki hükümetin ve federal yönetimlerin kanunnamelerine on bin yeni yasa eklenmiştir, 1928'de on üç bin, 1930'da on dört bin yeni yasa çıkarılmıştır ve hukukun üstünlüğünün ürünü olan Yeni Düzen'le son iki yılda bu sayılar misliyle artmıştır. Ancak kanunun en görkemli çağı, aynı zamanda en görkemli kanunsuzluk çağıdır. Sabıka kayıtları suç oranında sarsıcı bir artış olduğunu gösteriyor. İşlenen suçların bu ulusa doğrudan maliyeti yıllık on beş milyar dolara ulaştı.[25]

24 29 Haziran 1935.
25 21 Nisan 1935.

Bu ağır eleştiride ortaya atılan veriler düpedüz hayal ürünüdür. "İnsanların hükümetleri" (her ne demekse) tarafından otuz iki milyon kanun çıkarıldığına dair hesabın hiçbir dayanağı olmadığı gibi, ABD'deki suçların astronomik maliyetine dair de en ufak bir kanıt bulunmamaktadır. Hayal ürünü veriler üretmek bir Nazi alışkanlığıdır. Ortaya atılan rakamların kesinliği, arkalarında yatan yalanlara karşı gelişebilecek direnci bastırır. Bütün faşistlerce kullanılan bu tekniğe "yanılgının kesinliği" aygıtı adı verilebilir. Keza [George Allison] Phelps de bu ülkeye giriş yapan mültecilerin sayısına dair hayal ürünü veriler sunmuştur. Verilerin büyüklüğü, kolaylıkla konuşmacıya aktarılabilecek genel bir görkem havası yaratan bir psikolojik uyaran işlevi görür.

Thomas'ın mantık yerine içgüdüleri vurgulaması, kanun ve kurallara karşı anlık tepkiler verme vurgusuyla kol kola gider. Böylelikle her tür hukuki düzen tarafından azınlıklara sağlanan korumaya karşı "eyleme geçme" ruhunu teşvik etmiş olur. Thomas'ın kanun ve kurum karşıtı zihniyeti, dolaylı olarak da olsa, kadınları yüceltme biçiminde fazlasıyla belirgindir. Buna dair pek çok örnekten bir tanesi şudur: Thomas Marta'yı överken onun göreneklere uymayan, pratiğe odaklı bir aziz olduğuna işaret edip, üstü kapalı şekilde görenekleri karalamış olur. Bu yolla yücelttiği tavır, en üst anlamında gerçekten görenekçilikten daha değerli olabilirse de Thomas'ın söylemleri çerçevesinde yıkıcı bir etkiye sahiptir. Thomas'a göre göreneklere bağlı kalmamak, son tahlilde kanunları yıkmaya hazır olmak demektir.

> Bu yüzden Marta, İsa'nın geleceğini duyunca gidip onu karşılamıştır. Bir kadının bir erkeği karşılaması göreneklere aykırıdır fakat Marta, ruhu ve kalbi şad olsun, göreneklere uymayan bir insandı. O, sevgisini ve adanmışlığını göstermesine izin vermeyen saçma bir göreneğe uymayı reddetmişti.[26]

Thomas görünürde yuvayı ve aileyi savunup, iddialara göre "kürtajı yasallaştırmak" isteyen kişilere ateş püskürür. Ne var ki bu gibi beyanlarında, Nazilerin resmi söylemlerde kutsal ve kadim kurumları savunan fakat *Volkgennossen** nüfusunu arttırmaya yaradığı sürece

26 9 Temmuz 1935.

* (Alm.) Halk yoldaşları. Hitler'in yalnızca Alman kanı taşıyan vatandaşlardan oluşacak halk tahayyülüne verilen isim. (ç.n.)

cinsel serbestliği teşvik eden cinsellik ahlakına çok yakın durmaktadır. Thomas'ın kanun ve göreneklere saldırısı özgürlüğü hedeflemez; onun amacı bireyi bağımsız hukuki veya ahlaki standartlara kavuşturmak değil, gücü elinde tutan ve nesnel düzenlemeleri kolayca ortadan kaldırabilecek kimselere doğrudan tabi kılmaktır. Thomas, emirlere itaat etme fikrini örtbas etmek için Marta'nın sevgisini yüceltir. Oysa böyle bir itaat gerçekte ancak nefret doğurabilir.

"Ferisi Karşıtlığı" Aygıtı

Dini uyanışçı öznelcilik, "ruh"u yüceltir. Ne var ki bu yüceltme fazla ciddiye alınmamalıdır. Thomas'ın yerleşik kiliselere aralıklarla yaptığı saldırılarla yakından ilişkili bir çarpıtma, ruhu yüceltme vurgusunu hayli yumuşatır: Thomas, Ferisileri* dinin kurumsallaşmasının ve "bilgi"ye inancın vücut bulmuş hali olmakla itham eder. Ferisilerin kınanması, kanuna ve kurumlara duyduğu nefretin yönünü değiştirerek onu akla, aydınlara ve Thomas'ın dolaylı olarak Ferisilerle ilişkilendirdiği Yahudilere yöneltir. Thomas "ruh" kavramıyla neyi kastettiğini somut olarak açıklamaktan titizlikle kaçınsa da herhangi bir zihinsel yetkinlikten değil, bir şeyler yapmaya dair genel bir heyecan ve hevesten bahsettiği açıktır. Kutsal Kitap'ta İsa'nın mağrur Ferisilere karşı verdiği mücadelenin anlatımında zayıf ruhlu insanların daha makbul sayılmasını Thomas, kendi çıkarlarına yontar. Bu yönde aşağılamalar içeren sayısız konuşması vardır:

> Dostlarım, bu çağ İsa'nın öğretilerini reddetmiştir. Bakınız, örgütlü Kilise de İsa'nın öğretilerini reddetmiştir. Ötedeki İsrail hiyerarşisinin öğretilerini benimseyen Kilise, akla dönüş yapmıştır. Ancak bilip bilmeniz gereken tek şey, insanın Tanrı'yı aramakla bulamayacağıdır. Az gelişmiş minik zihinleriniz Tanrı'nın düzenini idrak etmeye yetmez.[27]

Veya:

> Dikkatinizi çekmek isterim ki İsa, ruhu bozuk erkek ve kadınlara kendi kişiliğini ve hakikatini asla göstermemiştir; şimdi benimle birlikte bunu bir

* M.Ö. 2. yy'da İsrailoğulları içinden çıkmış, sözlü gelenek ile kanuni ilkelere bağlılıkları ve bilgiye önem vermeleriyle tanınan dini ve siyasi hareket. (ç.n.)

27 20 Haziran 1935.

> anlığına düşünür müsünüz? İsa muazzam hakikatleri kimlere açıklamıştı? … İsa kendisini o kadına gösterdi çünkü o kadın İsa'nın dünyaya anlattığı hikâyelere inanacak kadar saftı.[28]

Hıristiyan zihniyetine göre hakikatin herkesi kucaklaması, ezilenlere dahi ulaşması gerekir. Thomas bu düşünceyi çarpıtarak "hikâyelere inanacak kadar saf" insanlara seslenir zira onlar, yalanlara direnç gösterme becerisi en düşük olanlardır. Söz konusu çarpıtma elbette bütün Hıristiyanlık tarihi boyunca kullanılmıştır fakat faşizmin Hıristiyan inancını kendi pragmatik amaçlarına uyarladığı bugünlere dek hiç bu kadar açıkça ve kinik bir yaklaşımla dışa vurulmamıştır.

Bu açıdan Thomas, adaşı Martin Luther'a olan yakınlığının farkındadır; ona, Aziz Augustinus gibi "mütevazı bir adam" olduğu için övgüler yağdırırken bir yandan da Luther'ın karşısındakiler "entelektüel bir liderler grubu"[29] olsaydı, onların takdirini asla kazanmayacağını belirtir. Entelektüelliğin karalanması, Augustinus ve Luther geleneklerinden türetilmiş bir tavırdır ve Kalvinizmle bağdaşmamaktadır. Thomas'ın Kalvin'den değil Luther'dan yana tavır alması hiç de tesadüfi değildir.

Ferisiler, yerleşik dinin temsilcileri olarak entelektüel birikim ile statüyü birleştirdikleri için, Thomas'ın akıl düşmanlığına hedef olmaya özellikle uygundur. Dahası İsa'ya husumet beslemeleri yüzünden Thomas'ın onları sahte mesihin öncü birliği olarak göstermesi de kolay olmuştur. Akla karşı duyulan kin, burada uyaran olarak kullanılmaktadır. Çile çeken ve maruz kaldıkları durumu kendi başlarına düzeltmeye yetecek gücü ve istenci olmayan insanlar, genellikle içinde bulundukları durumun sorumlusu olan kişilerden ziyade, bu durumun vahametine dikkat çekenlerden, yani entelektüellerden nefret etme eğilimi sergilerler. Entelektüellerin, gerçekte herhangi bir hükmetme gücüne sahip olmadıkları halde ağır işçilik yapmak zorunda kalmaması da bu düşmanlığı pekiştirir. Dolayısıyla itaat hissi yaratmaksızın kıskançlık duygularını tetiklemiş olurlar. Thomas'ın dinleyici kitlesinin entelektüellik karşıtlığından etkilenme olasılığı özellikle

28 3 Temmuz 1935.
29 31 Mayıs 1935.

yüksektir. Dağdaki Vaaz, kendi zihniyetlerinin güdük bırakılmasına içerledikleri halde bu zihniyete sarılıp onu yücelten insanlar için bir ideolojiye dönüştürülür.

Bu hınç duygusu yabancılara yönlendirilir ve böylelikle antisemitizmin zemini hazırlanmış olur. Zira Yahudiler Hıristiyanlığı kabul etmeseler de teolojik olarak ona yakındırlar.

> Sizler bilirsiniz ki İsa iyi bir insandır, kendi zamanının hahambaşılarından biridir, muhteşem bir liderdir; yine de onun insan bedeni içinde bir Tanrı olduğunu kabul etmezsiniz. Onun yalan söyleyemeyeceğini unutmamalısınız. Bilmelisiniz ki sunulan kanıtlar Kutsal Kitabın bütünlüğünü ayakta tutacak ya da yıkacaktır ("herkes Baba'ya hürmet ettiği gibi Oğul'a da hürmet edecektir") Dostlarım, Tanrı'ya, O'nun Oğlu İsa Mesih'in aracılığı olmadan ulaşamazsınız. Bir kısmınıza bunun aksi öğretildiği için bunu kabullenmekte zorlandığınızı biliyorum. İsa Mesih'in aracılığı olmadan bu dünyada hiçbir erkeğin ve kadının kurtuluşu mümkün olamaz, Oğul'a hürmet etmeden Baba'ya hürmet edemezsiniz.[30]

Hıristiyanlık ile Yahudilik arasındaki temel fark Oğul'un kabulüyle ilgili olduğundan, bu konuşma üstü kapalı olarak Yahudilere yöneltilmiştir. "Ulak" aygıtı da bu teolojik öğretiyle güçlendirilir. Elbette söz konusu farkın vurgulanması başlı başına antisemitist bir eylem sayılamaz. Ancak Thomas'ın Eski Ahit ile Yeni Ahit arasındaki ilişkiye dair çok nadiren olumlu atıflarda bulunduğu göz önüne alındığında, antisemitist bir eylem haline gelir. İsa'nın ilahi kanunları –yani Eski Ahit'i– ortadan kaldırmak değil, uygulamak için geldiği düşüncesi, Thomas'ın önemsiz göstermeye çalıştığı bir düşüncedir. Ona göre Yeni Ahit daha ziyade Eski Ahit'in inkârıdır ki Thomas bu açıdan kesinlikle köktenci değildir:

> Yeni Ahit'e ve yaşayan Tanrı'nın sözüne göre, Nasıralı İsa'nın gerildiği çarmıhın üstünde ve Aramatyalı Yusuf'un mezarından başardığı işler ile aktardığı vahiyler olmasaydı, insan ruhunun ölümsüzlüğünden bahsedilemezdi.[31]

Thomas Eski Ahit'i kabul etmek yerine, Hıristiyanlığa "yakın" duran fakat bu inancı resmen kabul etmemiş insanlara sorumluluk yükle-

30 6 Haziran 1935.
31 7 Haziran 1935.

yerek onu dolaylı yoldan karalar. Böylece çıkarım yoluyla Yahudileri karalamış olur.

> Şeytan, Tanrı'nın evlatlarına hep onların yakınlarından yararlanarak ulaşmaya çalışır. Şeytan yaşayan Tanrı'nın eserine doğrudan saldırmanın fayda etmeyeceğini bilir ve ulaşmak istediği erkeğe veya kadına yaklaşacağı zaman onlara yakın birilerini kullanır. Yehuda'nın başına gelen de budur. Hatırlayın ki Matta'nın dördüncü bölümünde "İsa, Şeytanı yenmiştir," denir. Luka'ya bakacak olursanız, Son Akşam Yemeği'nde şeytan Yahuda İskariyot'un içine nüfuz etmiştir. Demiştir ki, İsa Mesih'e doğrudan ulaşamam, o halde onun öldürülmesini yakınındaki birilerinden istemeliyim.[32]

Bu sözler, özellikle de Yehuda, Yahuda ve Yahudi kelimelerinin çağrışımsal ilişkisi, "Ferisi karşıtlığı" aygıtının Yahudileri İsa-katiliyle özdeşleştirme yönelimine işaret eder.

Din Kandırmacasının İşleyişi

Bizim temel savımıza göre din, nüfusun belirli bir bölümünü tuzağa düşürmek için kullanılmanın yanı sıra, siyasi bir manipülasyon aygıtına da dönüştürülmektedir. Thomas bir konuşmasında şu iddiada bulunur: "Bugün Şeytan, Hıristiyanları etkisi altına alamamaktadır zira o, Golgota'da* kendine has bir Waterloo hezimetine uğramıştır."[33] Dini kurtuluşu dünyevi bir olayla kıyaslayarak ikinci plana atan bu ifade biçimi, Thomas'ın dine karşı takındığı tavrın tipik bir temsilidir. Golgota'da olanları ebedi bir Waterloo hikâyesine çevirerek kendi dinini dünyevi "savaşlar"a, siyasal şiddete dair bir metaforlar sistemine indirgediği söylenebilir. Thomas'ın, özünde Hıristiyanlık ruhuyla ters düşen fikirleri yaymak adına Kutsal Kitap'ı yorumlarken kullandığı belagat sanatı, çoğunlukla karikatürleştirme düzeyine varır. Thomas'ın Kutsal Kitap hikâyelerini ele alırken sergilediği katıksız kinizm, tek derdinin dinin prestij ve otorite kalıntılarından yararlanmak olduğunu gösterir. Dinin gerçek özüyle hiçbir şekilde ilgilenmemektedir.

32 13 Temmuz 1935.

* Kafatası Tepesi olarak da geçen Golgota, İsa'nın çarmıha gerildiği ve ruhunun cennete yükseldiğine inanılan bölgedir. Waterloo Fransa İmparatoru Napolyon'un mutlak yenilgisiyle sonuçlanan savaştır. (ç.n.)

33 24 Mayıs 1935.

Dini düşünceleri ve söylemleri siyasal amaçlara tabi kılmanın, o dini düşünceleri derinden etkileyeceği aşikârdır. Golgota'da olanlar Waterloo muharebesine benzetildiğinde, çarmıha gerilmenin bir kefaret eylemi olarak görülmesini sağlayan benzersizlik niteliğini de yitirir. Dogmatik bağlamdaki diğer etkileri bir yana bırakılsa dahi, sırf metaforun kendisi bile her Hıristiyanda saygısızlık çağrışımı yaratacaktır. Faşist propagandanın etkilemeye çalıştığı Hıristiyanlara, faşistlerin dogmalara yönelik manipülasyonlarının esasında dine küfür niteliği taşıdığını göstermek son derece önemlidir.

Söz konusu küfür unsuru, Thomas'ın değindiği Kutsal Kitap hikâyelerinin içeriğine dikkat edildiğinde daha da açıkça görülebilmektedir. Örneğin Kutsal Kitap'ta geçen "halkı besleme" mefhumu, doğaüstü anlamından saptırılır ve dünyevi meselelere yönelik insafsız ve pişkin bir tavrın ifadesi haline getirilir.

> Yüce İsa Mesih'in amacı karın doyurmak değildir. O, insanları doyurmuş olmak için beslemez. "Sözlerinizle ve eylemlerinizle yaptığınız her şeyi Tanrı'nın yüceliği adına yapın." Biliyorsunuz ki dostlarım, sizler ve ben çok vahim bir hata yapıyoruz, insanlara ihtiyaç duymadıkları şeyleri vererek onlara iyilikten ziyade kötülük ediyoruz. İster yiyecek olsun ister karşılıksız para, insanların kendi kendilerine elde edebilecekleri bir şey olduktan sonra, onlara ne verdiğimizin bir önemi yoktur. Böyle yaptığınızda o insanları yaşamın lütuflarından mahrum bırakmış olursunuz. İnsanları çalışmanın hazzından mahrum bırakmış olursunuz. Nasıl olursa olsun, bir şekilde içinde bulunduğumuz duruma son vermek zorundayız. Şayet bunu yapmazsak, ülkemizdeki milyonlarca insanı fakirleştirmeye devam etmiş olacağız.[34]

İsa'nın yaşam veren ekmek olduğu fikri de aynı şekilde çarpıtılarak, ruhu besleyen diğer kaynakları, yani genel anlamda bağımsız düşünceyi ve özelde de devrimci fikirleri karalamak için kullanılır. Ancak Thomas her ne kadar aydınlanmayı eleştirse de teknolojiye dil uzatmaya hiçbir zaman cesaret edemez zira teknoloji onun propaganda tekniğinin hem önkoşulu hem de hayati unsurlarından biridir.

> Ah, bugün Amerika'ya bunu hatırlatabilmemizi ne kadar isterdim. Pek çok insan oradan oraya koşturup duruyor, şarlatanların elinde oyuncak oluyor fakat hiçbir yere varamıyor. Yaşamın hakiki ekmeği burada. Ruhlarınızın

34 12 Haziran 1935.

> bunu bildiğine eminim. Dünyanın dört bir yanında hakikati arayan, İsa Mesih'in ötesinde yaşamın hakiki amaçlarını bulmaya çalışan ne çok insan var. Siz siz olun, Tanrı'ya hizmet edin. O olmadan yüce hakikatlere ulaşamazsınız. Tanrı'dan dilerim ki bu yüce hakikati anlayabilelim. Siz de bu terbiyenin yeniden kazanılmasını istemez miydiniz? Çok şükür ki kadir bir Tanrı'mız var. Çok şükür ki matbaalarımız, gazetelerimiz var. Bugün siz de Tanrı'ya şükredin ve cesaretlenin çünkü Tanrı'mız hâlâ tahtındadır ve inanıyorum ki ateşlediğimiz kurşunun sesi dünyanın dört bir yanında yankı bulacaktır.[35]

Bu karman çorman cümleler, zıvanadan çıkmış bir bağnazın çapraşık zihniyetini gayet iyi yansıtmaktadır. Thomas aynı anda hem "eski günlerin güzelliği"ni hem de kendisine konuşma imkânı tanıyan radyoyu savunur.

Thomas'a göre inanç, yalnızca dünyayı değiştirmenin alternatifi değil, aynı zamanda her türlü değişimle mücadelenin reçetesidir. Üstelik Thomas değişimin her çeşidine otomatik olarak komünizm yaftası yapıştırmaktadır.

> Görmüyor musunuz ki Tanrı'nın kutsiyetini yüceltmezsek, yaşadığımız bu dünyada Tanrı'nın adaletini herkese duyurmazsak, cennet ve cehennemi, kan dökülmeden günahların bağışlanmayacağını ilan etmezsek günahların bağışlanması söz konusu olmayacaktır. Dünyada sadece İsa ve Tanrı'nın egemen olduğunu, devrimin eninde sonunda ülkemizi de ele geçireceğini görmüyor musunuz?[36]

Hıristiyan öğretilerin siyasi şiddet sloganlarına dönüştürülmesine bundan daha açık bir örnek yoktur. Ayinde İsa'nın "kanını akıtma" mefhumu, siyasi ayaklanma çıkarma hesabı yapılarak doğrudan doğruya genel anlamda "kan dökme" biçiminde yorumlanır. Gerçekten kan dökmek gerektiği savunulur çünkü dünyayı güya İsa'nın kanının dökülmesi kurtarmıştır. Cinayete ayin kutsallığı atfedilir. Dolayısıyla "*Judenblut muß fließen*" [Yahudilerin kanı dökülmelidir] sloganı, faşist propagandada İsa'nın kurban edilişinin nihai hatırlatıcısıdır. İsa'nın çarmıha gerilmesi, pogromun sembolüne dönüştürülür. Bu absürt dönüşümün geleneksel Hıristiyan imgeleminde sanılandan daha önemli bir rol oynadığına inanmak için güçlü nedenler vardır.

35 13 Haziran 1935.

36 13 Temmuz 1935.

"Atalarımızın İnancı" Aygıtı

"Atalarımızın inancı" mefhumu, Thomas'ın teolojisi ile siyaseti arasındaki en etkili bağdır. Bu düşüncenin özü itibarıyla Hıristiyanlıkla ters düştüğü söylenebilir. Hıristiyanlık geleneksel bir kabul değil, bir hakikat arayışıdır, dolayısıyla Hıristiyanlığa sırf atalarının inancı olduğu için inanan bir insanın inançlı sayılması mümkün değildir. Ayrıca bu vurgu atalara tapınmanın ve mitolojik bir doğa dininin de izlerini taşır ki bunlar da Hıristiyanlığın özüyle çelişmektedir. Ne var ki Hıristiyanlıktaki bu "doğalcı" unsura, Protestanlığın bütününde de rastlamak mümkündür (Katoliklerin yaşayan Kilise kavramının yerini alır). Kierkegaard gibi en öznelci Lüteryen düşünürler dahi bu düşünceden faydalanmıştır. Ataerkil otorite, Hıristiyan dogmasının hakikiliğine inancını yitirmiş insanları kontrol altında tutmakta daima işe yarar. Bu aygıt, dinle ilişkisi olmayan dünyevi yöntemlerle ve son tahlilde ataerkil aile yapısının denetim mekanizmaları aracılığıyla Hıristiyanlığı dayatır. Aynı zamanda kulağa hayli saygın, mütevazı ve dindar gelen bir aygıttır. Thomas'ın tutuculuğunun omurgasını oluşturan bu yöntem, kolaylıkla saldırgan bir yerlicilik olarak anlaşılabilecek bir yorumlamanın önünü açar.

> Dünyanın dört bir yanında milyonlarca erkek ve kadının ruhlarını birleştiren o Kitap, babalarımızın ve annelerimizin sevdiği, hürmet ettiği ve özen gösterdiği o kadim Kitap'ı bizler de bugünün nesli olarak titizlikle okuyoruz ve bu ikindi vakti onun kutsal sayfalarını karıştırırken bize geçmişe dair hatıralar ve geleceğe dair umutlar sunarak, bizi bunca yıldır babalarımızın ve annelerimizin intikal ettiği cennete hazırlıyor.[37]

Bir sonraki aşama, Thomas'ın muğlak bir biçimde ABD halkını "Hıristiyan bir ulus" olarak tanımlaması, bunu yaparken de güya içinde böyle bir tanım geçen bir Yüksek Mahkeme kararına atıfta bulunmasıdır. Thomas'ın bu sözleri, Yahudilerin Amerikan toplumundan dışlanmasına yönelik güçlü bir ima barındırır.

> Dinleyin, Amerika Hıristiyan bir ulus olarak doğmuştur. Bizim bu ulusumuzda ilerlemeye dair kaydedilen ne kadar aşama varsa, hepsi Amerikancılığın

37 23 Haziran 1935.

> sonucudur ve Amerika'dan bahsettiğinizde Hıristiyanlıktan bahsetmek zorundasınız zira bu ikisi birbirine eştir.[38]

Burada da Thomas "doğru insanlara" çağrı yapmaktadır – bunların, Almanya'da Nazizme ön ayak olan insanlarla aynı özellikleri paylaştığı son derece açıktır.

> Bu ikindi vakti siz öğretmenlere sesleniyor, Amerika'nın geleceğini elinizde tuttuğunuzu hatırlamanızı istiyorum. "Ağaç yaşken eğilir." Öğretmenlerimizin yaşamın yüce ilkesini öğretmesine ihtiyacımız var. Tanrı'nın yüce hakikatini herkese duyurmalıyız. Atalarının çizdiği sınırların hâlâ geçerli olduğunu kürsülerindeyken unutmayan hâkimlere ihtiyacımız var.[39]

Bu öğretmen ve hâkimlerden, katı davranmalarının beklendiğini vurgulamaya gerek bile yoktur. Thomas'ın kullandığı gelenekçi uyaran öyle güçlüdür ki, mezheplerden ve göreneklerden nefret ettiğini iddia etse bile "Tanrı'ya ibadet etmenin tek yolu O'nun ibadethanesine gitmektir,"[40] demekten kendini alamaz. Protestan "evrensel rahiplik"* (*Allgemeines Priestertum*) doktriniyle değil Katolik öğretisiyle uyumlu olan bu ifade, Thomas'ın kendi dünyevi otoritarizmini savunmak için Hıristiyanlığı basit bir analoji olarak kullandığını gösteren örneklerden bir diğeridir.

"Atalar"a tapınma ile "Hıristiyan" Amerika savlarının bir adım ötesi, mağrur bir vatanseverliktir: "Bizler Tanrı'mıza muhtacız, bu ülkeye inanan, Kutsal Kitap'a, aile ile bayrağa inanan insanlara ve bize miras bırakılan özgürlükçü kurumlara muhtacız."[41] Thomas'ın nihayetinde askeri bir düzen ve otoriter bir örgütlenme kurma arzusu, taraftarlarının söylediği bir "ilahi"de açıkça görülmektedir.

> Bizimle yan yana,
> Omuz omuza,
> Kılıç kılıca savaşan,

38 26 Mayıs 1935.

39 2 Haziran 1935.

40 6 Temmuz 1935.

* Protestanlığın bu temel ilkesine göre, vaftiz edilmiş bütün inananlar, ruhban sınıfının aracılığına ihtiyaç duymaksızın Tanrı'nın gözünde ruhani bir rahiplik mertebesindedir. (ç.n.)

41 16 Haziran 1935.

O eski tugayın subayları nerede şimdi?
Öylesine istekli, öylesine korkusuz,
Öylesine şen, öylesine samimi,
Düşüp de ölene dek bizimle savaşan
O eski tugayın subayları nerede şimdi?
Ve nerede o bildiğimiz topraklar?
Her an omuz omuza,
Her an kılıç kılıca,
Marşlar eşliğinde ilerlerdi
Eski tugayın subayları.
Adları daim olsun her neredeyseler;
Ebediyen seveceğimiz yoldaşlarımız onlar.[42]

Bu askeri sembolizm ilk bakışta dini idealleri tarif etmek için kullanılıyor gibi görünür ancak Thomas için din de aslında faşizmin sembolü olarak işlev görmektedir. Hıristiyan Amerikan Haçlı Cephesi hem dini uyanışçılık hem de tutucu bir Hıristiyanlık vaat etmektedir. Propaganda çerçevesinde bu ikisinin ortak paydası ise faşist örgütlenmedir.

42 7 Temmuz 1935.

Dördüncü Bölüm

İdeolojik Tuzak

Giriş Notları

Daha önce de belirtildiği gibi, Thomas'ın konuşmalarındaki somut siyasi içerik, uyguladığı yönteme kıyasla çok daha önemsiz bir role sahiptir. Dinleyicilerine faşist mantıkla uyguladığı psikolojik "yumuşatma", ne tutarlı bir siyasi programa dönüşür ne de mevcut toplumsal ve siyasal koşullara yönelik tutarlı bir eleştiri sunar. Sergilediği tavır büsbütün teoriden uzaktır. Bunun nedeni, kısmen dinleyicilerinin zihinsel becerilerini hor görmesi, kısmen "pratik olma" çabası, belki kısmen de aslında onun da aklında kesin bir program olmayışıdır. Günümüzdeki pek çok faşist ajitatör gibi, Thomas da siyasi ve toplumsal meselelere kafa yormak yerine başarı ve ün kazanmış modern otoritarizm modellerini canla başla taklit etme güdüsüyle hareket etmektedir. Bu ateorik tavır, Mussolini rejiminin ilk günlerinden itibaren gözlemlenebilir ve en derinlerde bizatihi otoritarizm örüntüsünü dayanak alması muhtemeldir. Güç peşinde koşan, dizginlenmemiş politikacıların da gösterdiği üzere, hakikate ve hakikatin teorilerle ifade edilmesine duyulan o kinik ve göreci küçümseme, bu tavrı açıklamaya tek başına yetmez. Burada esas mesele, içeriğine bağlı olmaksızın, teorinin kendisidir; en gelişigüzel varsayımlardan hareket edilse dahi, neden-sonuç ilişkisi

çerçevesinde tutarlı ve istikrarlı düşünme biçiminin başlı başına bir ağırlığa sahip olması, bir "nesnellik" taşımasıdır. Bu nesnellik teoriyi faşistlerin gözünde sorunlu bir araç hale getirir zira düşünme eylemi doğası gereği koşulsuzca araç haline gelmeyi reddeder. Bu anlamıyla, bağımsız mantıksal süreçlerle ilişkili olan teori, faşistlerin darbe vurmak istediği insanlara bir nevi güvence sunar – deyim yerindeyse onlara seslerini duyurabilme imkânı tanır. Bu nedenle teori esasen faşistler için tabudur. Faşistin hakimiyet alanı birbiriyle ilişkisi olmayan, anlaşılmaz, kopuk olgulardan, daha doğrusu bu olguların imgelerinden oluşur. Olgular ne denli kopuk olarak sunulur, ajitatörün ve dinleyicilerin bütün ilgisi propagandanın en çok işine gelen seçili konulara ne denli odaklanabilirse faşistler için o denli iyidir. Böylelikle aynı anda fakat ateroik bir tavırla hem Yahudi bankerlere hem de Yahudi radikallere başarıyla saldırabilme imkânı bulurlar. Kavramlar arasındaki bağlantıları teorik olarak açıklamaya çalışırlarsa işleri epey güçleşir; hiç ikna edici olmayan kurgulara başvurmak zorunda kalabilirler ki bu, faşist propagandada hayli sık rastlanan bir hadisedir. Ne var ki Thomas, etkisi zaman içinde kanıtlanmış, hayli popüler birkaç temaya bağlı kalarak söz konusu tehlikeden mümkün olduğunca kaçınmaya çalışır. Bu hem Thomas'ın hem de benzeri diğer ajitatörlerin neden bu denli az sayıda motif üzerinde durduğunu kısmen açıklayabilir. Ancak bu da birtakım özel önlemler gerektirir; örneğin, birbirleriyle ilişkisi olmayan münferit düşünceleri çürütmek için onları "ilişkilendirmek", tehlike unsurları üzerinde duran argümanlar sunmak veya bilakis faşist argümanlarda değinilmeyen olguları ve yapıları ön plana çıkarmak gibi. Ne yaparsa yapsın, Thomas'ın tek amacı ihtilaflı siyasi konulara dair belirli "sinir uçları"na dokunmaktır; hayli hassasiyet taşıyan bu meseleleri manipüle ederek dinleyicilerinde hızla duygusal tepkiler yaratmayı umar. Gündeme getireceği siyasi konuları seçerken psikolojik açıdan en önemli olanları, yani etki yaratma gücü en fazla olanları tercih eder. Bunlar da komünizm, yönetim ve özellikle de yönetimin benimsediği işsizlik politikaları, Yahudiler ve bazı dış politika unsurlarıdır.

Komünizm İmgelemi

Faşist propagandanın temel dayanaklarından birinin komünizm ve radikalizm tehdidine saldırmak olduğu tekrar tekrar dile getirilmiştir. Bu minvaldeki saldırılar Hitler örneğinde çok etkili olmuştur. Doğal olarak Thomas'ın konuşmalarında da "kızıl düşmanlığı" teçhizatının tamamına rastlamak mümkündür. Örneğin karalama aygıtını kullanarak kendi düşüncelerine katılmayan herkesi komünist olmakla suçlar. Bu aygıtı başarıya ulaştıran temel etken "radikal" teriminin kullanımıdır; gerçekte ilerici çizgide duran herkese vurulabilecek bu damga, yıkıcı bir devrimcilik çağrışımı da taşıdığından Thomas'ın propagandasında çok faydalı olmuştur.

Bütün faşistlerce kullanılan komünizm karşıtı argümanların tümü tek bir yöne işaret eder; komünizm tehdidi kapıdadır ve geleneksel mülkiyet, aile ve din kurumları acilen savunulmalıdır. Ne var ki burada çok önemli bir nokta dikkat çeker. Thomas hiçbir zaman komünizmi gerçek haliyle ele almamaktadır. Ne diyalektik materyalizm doktrinlerine herhangi bir eleştiri getirir –ki bunlara dair hiçbir fikri olmadığı her halinden bellidir– ne de Komünist Parti'nin politikalarını ya da Rusya'da gerçekte hüküm süren koşulları eleştirir. Mevcut koşullarda sınıfsız bir toplumun mümkün olup olmadığı veya Rusya'da halkın durumunda herhangi bir gelişme kaydedilip edilmediği gibi asıl tartışma konularına asla temas etmez. Marksist teoriyle somutlaşmış idealleri hiçbir zaman mercek altına almaz. Bunun yerine komünizmi "öcü" haline getiren imgeler yaratarak, eli kulağında bir yıkımın tasviriyle halkı dehşete düşürmeyi seçer. Materyalizm gibi konuları muğlak bir şekilde genellemek dışında, Marksist sisteme hiçbir eleştiri getirmez. Bunun yerine, "Siyon Liderlerinin Protokolleri"* gibi son derece gerçekdışı vahşet hikâyelerini anlatır. Thomas'ın yeldeğirmenlerine karşı savaştığı, deyim yerindeyse önce bir paranoya sistemi kurup sonra ona saldırdığı söylenebilir. Bu mekanizma faşizmde imgelerin temsil edebileceği gerçekleri değil, doğrudan imgeleri eleştirme yöneliminin köklü bir yeri olduğuna işaret ettiği için ayrı bir önem

* Yahudilerin dünyayı ele geçirmeyi planladıklarını iddia eden antisemitist nitelikli düzmece belgeler. (ç.n.)

taşır. Faşizmin düşmanları, iki nedenden ötürü büyük ölçüde hayal ürünüdür. Bir yandan komünistler ve Yahudiler gibi gruplar gerçekte genellikle yeterince nefret uyandıracak nitelikte değildir. Thomas komünist teorinin gerçek içeriğini dinleyicileriyle tartışacak olsa, dinleyicilerinin teoriye ilgi duymaya başlamaları muhtemeldir. Diğer yandan Thomas kasten ya da istemsizce, dinleyicilerin "paranoyakça" tavırlar sergilediğini, yani öcü hikâyelerinin doğru çıkmasını arzulamalarına neden olan bir zulüm manisine kapıldıklarını da hesaba katmaktadır. Takipçilerini ancak onların bu iştahını gidererek kontrol edebileceğini bilen Thomas, kullanacağı imgeleri onların psikolojik arzularına uyacak şekilde tasarlar. Söz konusu imgeler genel çerçevede, komünizmi bir komplo olarak tasvir edecek şekilde tasarlanır. Bu tasarım, Thomas'ın kendi düzenbazlığının taşıdığı komplo niteliğini de ayna gibi yansıtmaktadır.

Bu boyutu özellikle vurgulamamızın nedeni, bunun yalnızca bir kızıl düşmanlığı örüntüsü değil, daha bile büyük ölçüde bir antisemitizm örüntüsü olmasıdır. *Der Stürmer* gazetesinde yayımlanan anlaşılmaz ve mide bulandırıcı karikatürler, faşist yaklaşımın bütününü betimler niteliktedir. Psikolojik saldırı, Yahudilerin gerçek hallerine değil, daha ziyade gözlemlerin, arkaik imge kalıntılarının ve psikolojik dürtülerin izdüşümlerinin harmanlanmasıyla oluşturulan kurgusal bir Yahudi tablosuna yöneliktir. Eski zamanlarda insanları öldürmek için onları tasvir eden resimler yok edilirdi. Bugünse neredeyse bunun tam tersinin yapıldığı, Yahudi imgesine zarar vermek için bizzat Yahudilerin yok edildiği söylenebilir. Dolayısıyla faşistlerin yarattığı bu "Yahudi" kavramının fetiş niteliğini ortaya koymak, en nihayetinde bir fetişe yöneltilmiş olan eleştirileri Yahudileri savunarak bertaraf etmeye çalışmaktan daha anlamlıdır. Bu fetişin öğelerini ve bunların gerçeklerden görece kopuk olduğunu göstermek, psikolojik işlevini irdelemek gibi adımlar bu imgeyi yok etmekte daha etkili olacaktır. Antisemitizmin temeli, Yahudilerin gerçek özelliklerinden ziyade antisemitistlerin kendi zihniyetine dayandığından, Yahudilerin gerçek durumu üzerine savunma yapmak büyük oranda etkisiz kalacaktır.[1]

1 Hitler'in yükselişte olduğu günlerde Almanya'da hayli popüler olan bir espri bu düşünceyi gayet iyi ifade eder: – "Suç Yahudilerde."– "Hayır, bisikletçilerde." –"Bisik-

Komünizm, şu örnekteki gibi sözlerle sinsi bir komploya dönüştürülür:

> Bilmem sizler farkında mısınız ama Stalin, Joseph Stalin, geçen sene, bakın daha geçen sene diyorum, ABD'nin yok edilmesine yönelik bir plan yayınlamıştır. Bu bilgi bütün komünist yıkım örgütçüleriyle ve sekreterliklerle paylaşılmıştır.[2] Bunları bir okuyun. Sonra da son zamanlarda bu ulusun dört bir yanında neler olup bittiğini, günden güne şiddetlenen olayların ne anlama geldiğini bir kez daha değerlendirin. Bazı kongre üyelerinin eylemlerine dikkat edin. Bazı senatörlerin eylemlerine dikkat edin. Bu ülkedeki belli birtakım liderlerin eylemlerine dikkat edin. Ardından nasıl bir vahametle karşı karşıya olduğumuza kendiniz karar verin. Bakalım Şeytan neler söylüyor: Önümüzdeki birkaç dakika içinde size bunların ne olduğunu mümkün olduğunca göstermeye çalışacağım. (Bu bölümün, Thomas'ın az sonra ifşa edeceklerinin çok heyecan verici olacağını dinleyicilerine işaret ettiği bir ısınma konuşması olduğu açıktır.) O (Stalin) din konusunda şunları söylüyor: "Felsefe ve mistisizmi kullanarak, liberal kültler yaratarak ve ateizmin yaygınlaştırarak Hıristiyan öğretisini bütünüyle ortadan kaldırmak zorundayız."[3]

Düpedüz saçmalıktan ibaret olan bu sözler, önceki hayali suçlamalarla uyumludur. Thomas, Marksist teoriyle mücadele etmek için de basit bir yöntem benimser:

> Dinleyin dostlarım, çocuklarımıza insanın ruhu olmadığını, Karl Marx'ın Manifestosu gibi doktrinleri öğretirsek, sonunda ne olmasını bekleyebiliriz? Dünyada komünizmin nihai öğretisine zemin hazırlayan bu olmuştur dostlarım, bizler ülkemizde cehennemi boylamak üzereyiz. Bu korkunç öğretinin ülkemize nüfuz etmesine izin verdik. Tüm evleri (!), okulları kuşattı. Dünyadaki yaşamın ve insanların her nasılsa organik bir evrimle ortaya çıktığı, insanın ruhu olmadığı hipotezinin müfredatımızın temeli haline gelmesine izin verdik … Ya acilen bu öğretiden cayarız ya da kayboluruz. Komünizmin temel taşı bu öğretidir.[4]

---

letçilerin konuyla ne alakası var?"– "Peki Yahudilerin konuyla ne alakası var?" Hiç "zekice" olmasa da çok önemli bir noktaya parmak basan bu esprinin hedefi, karşı propaganda tarafından dikkatle irdelenmelidir.

2 Burada bahsi geçen "örgütleyiciler ve sekreterlikler", belli ki Thomas'ın kendi bürokrasi fantezisinin yansımasıdır. Aslında sürekli bir örgütlenme isteği taşıyan ve sayısız sekreterliğe sahip olma hayali kuran, bizzat Thomas'tır.

3 16 Haziran 1935.

4 10 Haziran 1935.

Komünist öğretilerden bahsedilirken sınıf mücadelesi veya kapitalist ekonomi gibi kavramlara hiç değinilmemesi önemlidir. Bunun yerine, Marksist teoride hiçbir zaman belirleyici rol oynamamış biyoloji teorilerine veya Marx'la ilgili büsbütün hayal ürünü yakıştırmalara vurgu yapılır.

"Komünistler ve Bankerler" Aygıtı

Thomas'ın korkutma hikâyelerinin en önemlisi, finansal krizlere ve iflaslara yol açacak kumpaslarla ilgilidir. Komünistlerin mülkiyete ilişkin tutumlarını tartışırken, toplumsallaştırma kavramını hiç gündeme getirmeden, insanların bütün malvarlıklarını kaybetmelerine neden olacak bir manipülasyon yapıldığından bahsetmekle yetinir. "Komünist komplosu" ile "banker komplosu" arasında özdeşlik kurmak, bütün faşistlerce benimsenen ve öncelikli olarak antisemitizmi yaymaya yarayan bir araçtır.

> Bu adamlar birkaç yıl önce bir araya geldi. İzin verirseniz yapılan plan ve programı size sunayım. Bakın ne söylemişler: "Mücadele alanı açtığımız farklı eyaletlerde şu anda ayaklanmalar yaşanıyor, çok yakında dört bir yanda kargaşa ve iflaslar baş gösterecek." Bu 1929'un hemen öncesinde söylenmişti; uluslar birer birer çökerken bu şeyin Amerika'ya yaklaştığını fark ettiğimiz dönemlerdi. Dostlarım, ulusların art arda çöküşüne şahit olduk. Tüm dünyada sermayenin çalkantıya girdiğine şahit olduk, dostlarım. Şimdi de aynı şeylerin bizim Amerikamız'ın başına geldiğini görüyoruz. "Çok yakında dört bir yanda kargaşa ve iflaslar baş gösterecek." Bakın ne söylüyorlar: "Kendimizi boyunduruk altına alınmış işçilerin kurtarıcısıymışız gibi göstereceğiz ve işçileri, kardeşlik kisvesi altında her daim yardım eli uzattığımız sosyalist, anarşist ve komünist ordumuza katılmaya davet edeceğiz." (Thomas bu tür ifadelere alıntı süsü verse de hiçbir zaman kesin bir kaynak sunmamaktadır. Büyük ihtimalle bunlar, faşist gazetelerden ve kitaplardan alıntılanmış ifadelerdir zira komünist yetkililerin "sosyalistleri, anarşistleri ve komünistleri" bir tutması kadar saçma bir şey düşünülemez.) Bu insanların bizim ulusumuza yaptığı tam da bu değil mi? Bankaların art arda iflas etmesinin sebebi bu değil mi, dostlarım; tahminlere göre ABD'de binlerce banka iflasın eşiğine gelmiş.[5]

5 30 Haziran 1935.

Marksist teori krizin, kapitalist üretim sistemine içkin kanunlar yüzünden ortaya çıktığını söyler. Faşizm ise krizi komünistlerin yaptığı manipülasyona atfederek buna karşılık verir. Ne var ki bu şeytani planın nasıl işe yarayabileceğine veya ABD'de kapitalist sistem yürürlükteyken komünistlerin ekonomik düzenini nasıl kontrol edebileceğine dair herhangi bir açıklama sunma zahmetine girmez. Açıkça ifade edilmese de dinleyicilerin zihninde oluşabilecek tek açıklama, bir grup kapitalistin, yani finansçıların, komünistlerle işbirliği yaptığıdır. Bu aygıtın birkaç faydası vardır. Birincisi, dinleyicilerin nezdinde komünizmi karalamaya ve artık kapsayıcı bir toplumsal sistem olmaktan çıkarıp, aksine, düzenbazların haksız kazanç etmek için çevirdiği bir dolaba dönüştürmeye yarar. Diğer taraftan işadamı kimliğiyle bankerlerin temsil etmesi gereken özel mülkiyet ilkesini zedeleme suçunu, kapitalistler arasından seçilmiş özel bir gruba, yani "üretken olmayan sermaye"ye atar. Bu propagandaya maruz kalan herkesin aklına gelmesi gereken en bariz itiraz, hiçbir kapitalist zümrenin, kendisine kazanç sağlayan bir sisteme zarar vermek için komplo kurmayacağı olmalıdır. Ne var ki bu aygıtın absürtlüğü, faşist propagandanın onu tekrar tekrar kullanmasına engel olmamaktadır – örneğin Thomas, sadece kendi kitlesine hitap ettiği içrek söylemlerinden birinde, Bolşevik devriminin uluslararası Yahudi bankerlerce finanse edildiğine dair eski söylentileri ısıtıp yeniden servis etmiştir. Bu formülün son derece güçlü, akıldışı bir psikolojik etkenle desteklendiği ortadadır. Yahudilere kapitalist nitelikleri üzerinden yöneltilen nefretle, Yahudilerin sistemi yıkma tehdidi yaratan radikaller olduklarına dair karalamaları birleştirmenin en kolay yolu şüphesiz ki bu formüldür. Pek çok insan bankerlere güvenmez zira bir zamanlar borsanın işleyişi, özellikle de hisselerdeki ani yükseliş ve düşüşler insanlara hayli anlaşılmaz gelmiştir. Hisse değerlerindeki bu tür dalgalanmalar yüzünden sık sık zarara uğradıklarından, maddi kayıplara yol açan meçhul etkenleri kişileştirme ve komplocu paragöz grupları suçlama eğilimi göstermişlerdir.

Eskiden gerçekten de büyük ölçüde "akıldışı" ve plansız nitelikte olan borsa işlemleri, ekonomik yoğunlaşma çağında bu özelliğini kısmen yitirmiştir. Yine de finansçılara yönelik tavır alışkanlık haline gelmiş ve "finansal sermaye"nin on dokuzuncu yüzyılda sahip ol-

duğu gücü büyük oranda kaybettiği bir devirde tehditkâr bir nitelik kazanmıştır. Modern çağda dahi bu nefretin sürdürülmesinin gerçek nedeninin, bankerlerin artık eskisi gibi güçlü olmadığının ve kolayca ortadan kaldırılabileceklerinin sezilmesi olduğu bile iddia edilebilir. Bankerleri tümgüçlü gösteren imgelem, onların tüm güçlerini yitirdiklerine yönelik hissin oluşmasını da rasyonelleştirir. Komünistlerin komplocu suçlular olarak görülmesi ise, kapitalist sistemin bütününe duydukları husumete dayandırılır. Bu tutum Komünistlerin hedef ve taktiklerinin formülasyonuna belirli kısıtlamalar getirir, dolayısıyla da pek çok kişiye "gizemli" görünmelerine yol açar.

"Üretken olmayan" sermaye, antisemitizmin en güçlü uyaranlarından biri olduğundan, projemizin başka bölümlerinde bu meseleyi daha ayrıntılı olarak irdelememiz gerekecektir. Buradaki tartışmamızı ise iki gözlemle sınırlı tutacağız. Birincisi, finans sermayedarlarının nefret uyandırmasının nedeni, sanayicilerinkine benzer hakiki bir hükmetme güçleri olmadığı halde lüks ve keyif içinde yaşayan kişiler olarak algılanmalarıdır. İkincisi, sistemde "ara basamak" rolü oynayan aracılar –ki "tümgüçlü banker" fikri bu konumun abartılmış bir simgesinden ibarettir– fiiliyatta üretim aşamasında cereyan eden ekonomik süreçlerin bedelini o ekonomik sistemde yaşayan toplumun ödemesini sağlarlar. Aracılar, psikolojik ve ekonomik açıdan günah keçisi işlevi görür ve bu işlev, belirli ekonomik çıkar grupları tarafından büyük bir şevkle diri tutulur. Elbette üretken sermaye ile üretken olmayan sermaye arasındaki bütün ayrımları gözler önüne serecek dört başı mamur bir iktisat eleştirisi yapılmadan bu hipotezleri ispat etmek mümkün değildir. Öne sürülen hipotezler şu noktada ancak bankerleri komünistlerle özdeşleştiren "absürt" yaklaşımın neden böylesine etkili olduğunu ortaya koymaya yarayabilir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Thomas ekonomiyle ilgili ihtilaflı konularda fikir beyan etmez. Buna karşın ayrıntıya girdiği bir nokta vardır. Marksist öğretinin gerçek içeriğini çarpıtarak tam bu noktada tersine çevirir. Gayet iyi bilindiği üzere, Marksizm üretim araçlarının toplumsallaştırılmasını gerektirir fakat küçük çaplı özel mülkiyetin kamulaştırılmasını gerektirmez. Thomas'ın dinleyicileri, kayda değer herhangi bir "üretim aracı"na değil, yalnızca küçük çaplı mülklere sa-

hip olduğundan aslında toplumsallaştırma düşüncesi onları korkutamaz. Bu nedenle sosyalizm onlara, tüm toplumun yaşam standartlarını önemli ölçüde artırmaya yönelik bir girişim olarak değil, yoksul insanları ellerindekinden etmeye yönelik bir girişim olarak sunulmalıdır. Komünistler, soyguncular ve hırsızlarla –hatta genelde faşist ayaklanmaların ardından ortaya çıkan yağmacılarla– özdeşleştirilir.

> Komünistlerin ikinci hedefi özel mülkiyet ve miras olgularını tümden yok etmektir (Thomas'a göre birinci hedef ateizmin dünyaya yayılmasıdır). Bizi kurnazlık ve sahtekârlıkla oyuna getirdiler. Özel mülkiyet ve miras sistemini hepten bertaraf edilmesi gerektiğini söylüyorlar. Her karış arazinin kamulaştırılması demektir bu. Sizin ve benim değer verdiğimiz her şeye el konması demektir.[6]

Sıradan vatandaşı faşizm saflarına katmaya yarayan en etkili argümanlardan biri de herhalde budur.

Thomas'ın kızıl düşmanlığı aygıtlarından son bir tanesine daha değinmek gerekir. Bu aygıt Nazi cephaneliğinden çıkmadır. *Horst Wessel Lied*'ın bir dizesi şöyledir: "*Kam'raden, die Rotfront und Reaktion erschossen.*"* Thomas komünistleri hedef alan tiratlarını genellikle "gericiler"e dair düşmanca beyanlarla süsler fakat bunlar hiçbir zaman kızıl düşmanlığı kadar vurgulu değildir. Bunun bir nedeni, yalnızca komünizmi hedef alırsa propagandanın hitap ettiği yoksul insanların kuşkuya düşebilecek olmasıdır. Bu yüzden, kitlelerin ihtiyaçlarına gereğince cevap veremeyen eski gerici zümrelerin de düşman sayıldığı kanısı yaratılarak asıl amaç maskelenir. Bir diğer nedeni de faşizmde gerici düşmanlığının çok hafif de olsa gerçekçi bir temeli olmasıdır. Faşizm bazı muhafazakâr rakiplerine husumet duyar ve bu gruplarla sık sık ittifak yapmak zorunda kalsa da Almanya'da son derece etkili biçimde gerçekleştirildiği üzere, onları eninde sonunda tasfiye eder. Kızıl düşmanlığının gericilik karşıtlığıyla maskelenmesinin en somut örneklerinden birine, Thomas'ın bir siyasi olay hakkındaki konuşmasında rastlanır:

6 25 Nisan 1935.

* *Horst Wessel Lied*, Nazi Partisi'nin resmi marşı. Alıntılanan dizenin Türkçe karşılığı "Kızıl cephe ve gericiler tarafından vurulmuş yoldaşlar"dır. (ç.n.)

> Mesela okul yönetim kurulu meselesini ele alalım. Bana öyle geliyor ki her halükarda sonunda olan halka olacak. Ortada iki aday ekip var, bunların biri Bay Becker, Bay Dalton, Bayan Clark ve Bayan Roundsville'den oluşan, "emniyet" ekibi; eski gerici gruplardan birkaçı da onları destekliyor. Şimdi size ciddiyetle soruyorum, acaba söz konusu ekibin gücü bu kentte yaşanan okul sorununu çözmeye gerçekten yetecek mi?[7]

Bir başka konuşmasında ise Thomas aynı durumu bu kez daha genel bir şekilde ifade eder: "Bugün sizlerden, gerici güçlerin ve İsa'nın işini bozmaya çalışanların, Tanrı'nın evlatlarının radyosunu kapatamaması için mutlaka dua etmenizi istiyorum."[8] Thomas komünistleri ABD'den defetmek ister fakat bunu yapabilmek ve komünistleri hedef alan şiddet eylemlerinin altyapısını hazırlayabilmek için, en azından onların devrimci kavram ve tutumlarını devralmak da ister. Gericileri eleştirmesinin nedeni, yasa dışı yöntemlere –yani çete şiddetine ve "kendiliğinden gelişen eylem"e– başvurmak istemesidir. Bir yandan, faşist ajitatörün hitap ettiği kitleler, efendileri ve istismarcıları olarak görmeye alıştıkları eski yönetici sınıfına şüpheyle yaklaşır. Diğer yandan eski yönetici sınıfı –çıkarları her ne kadar faşist hareketin çıkarlarıyla bağlantılı olsa da– faşist yönetim biçimi olan doğrudan baskı gaddarlığına başvurabilecek yapıda olmadığı izlenimini verir. Kültürel gelenekler, toplumsal "statü", hatta züppelik, üst sınıfları otoritarizmin yönetim tutumunu benimsemekten bir dereceye kadar da olsa alıkoyar. Bu nedenle faşistler zaman zaman yönetici sınıfı kibirli ve "halka yabancı" olmakla suçlar. Bu yüzeysel mesele bir yana, eski "elitler" ile yenileri –yani kayda değer mülk sahipleri ile dehşet aygıtlarını kullanarak bu mülkleri "koruyan" ve büyük ölçüde denetim altında tutanlar– arasında belirgin çekişmeler de vardır. Bu açıdan, gericiler, yani eski yönetici sınıfı, otoriter düzene ciddi bir tehlike oluşturmadan kitlelerin radikal eğilimlerini üstlerine çekerek faşizmin propaganda amaçlarına gayet iyi hizmet ederler. Bu bağlamda şuna da dikkat çekmek gerekir ki "gericilere" karşı yürütülen propaganda, "Yahudi banker" düşmanlığının aksine, daha genel düzeyde tutulur ve fazlasıyla kritik durumlar haricinde nadiren gerçek çatışmalara yol

7 29 Nisan 1935.

8 24 Mayıs 1935.

açar. Bu konuda ihtiyatlı davranan Thomas, beyanlarında sadece "eski gerici gruplar"ı hedef almaya dikkat ederek, kendisinin önerdiği daha güncel tavrı kabul edebilmeleri için onlara açık kapı bırakır.

Yönetim ve Başkan Düşmanlığı

Faşist grupların elinde hükümet düşmanlığı için kullanabilecekleri hayli fazla malzeme vardır. Temsili hükümetler, her zaman "dolaylı", halka yabancı, mesafeli ve kurumsallaşmış yapılar gibi gösterilebilir.[9] Hükümetin merkeziyetçi niteliği de abartılarak, özellikle merkezden uzak kesimlerdeki bireyler başta olmak üzere, halkın zararına işliyormuş gibi sunulabilir. Ayrıca merkezi bir demokratik hükümetin akılcı ve anayasal hukukun incelikleriyle baş etmesi gereken durumlarda hemen "bürokrasi" öcüsü hortlatılabilir. Dahası bu tür hükümetleri savurganlık veya yolsuzlukla suçlamak da her zaman mümkündür. Her gider, vergi ödemek zorunda olan fakat bu vergilerin kendilerine doğrudan nasıl bir yarar sağladığını anlayamayan sıradan vatandaşa "israf" gibi görünebilir. Vergi mükelleflerinin fazla vergi ödemek zorunda kalmaları ya da kaldıklarını düşünmeleri ve bu nedenle merkezi hükümete kin beslemeleri, psikolojik açıdan faşist propagandanın avantajına çalışır. Vergi ödeyenlerin yaşamlarını güvence altına alamayan görünmez bir devlete vergi ödemek bir adaletsizlik hissi yaratır. Muhtemelen Thomas'ın dinleyicilerinin de aralarında bulunduğu, doğrudan vergi yükümlülükleri çok düşük olan insanlar dahi ekonomik açıdan daha üst kesimleri taklit etme arzusuyla çoğunlukla bu zihniyete ortak olabilirler. "Aşırı vergi yükü altında ezilen mükellef" düşüncesi kendine has bir inanca dönüşme eğilimindedir. Bunun doğurduğu hınç, vergiyi kaçınılmaz kılan toplumsal sisteme değil, o vergiyi toplayan hükümete yöneltilir. Elbette faşizm iktidara geldiğinde insanlar aslında daha da fazla vergi ödemek zorunda kalacaktır fakat bu vergiler en azından ilk zamanlarda etkili bir şekilde, doğrudan ata topraklarına ve ırkın yoldaşlarının menfaatine sunulan bağışlarmış gibi gösterilecektir. Halk mefhumuna dehşet söylemleriyle birlikte başvurulduğunda, geçici bir süreliğine vergi tartışmaları sonlanır. Yol-

9 Bkz. "Kişisel Deneyim" Aygıtı ve devamı, s. 99.

suzluk için de aynı durum geçerlidir. Denetlenmeyen despot grupların iktidarda olduğu ülkelerde, demokratik ülkelere kıyasla daha fazla israf ve yolsuzluk yapıldığına hiç kuşku yoktur. Totaliter ülkelerde yolsuzluk olayları hasır altı edilir ve mesele nadiren gündeme gelir. Demokrasilerde yolsuzluğun açıkça tartışılabilmesi de demokrasinin yolsuzluğu beslediği yanılsamasını yaratır. Açıkça demokrat ve "ilerici" olan Roosevelt Yönetimi, doğal olarak faşistlerin hükümet karşıtı tutumuna çok uygun bir hedeftir ancak faşist muhalefetin sadece Yeni Düzen'i hedef aldığını düşünmemek gerekir. Şimdilerde Wendell Willkie gibi liberal cumhuriyetçiler de benzer saldırılara hedef olmaktadır. Ne var ki Yeni Düzen karşıtı faşist propaganda ekonomiye her türlü devlet müdahalesini çağdaşlığa hakaret gibi gören ABD liberal gelenekten güç alabilmektedir.

Thomas, Başkan'dan nefret etmekte ve dinleyicilerinin de ondan nefret etmesini istemektedir. Gelgelelim onu her zaman "Başkanımız" diye anar ve onun için dua eder, böylece Amerikan demokrasisinin hoşgörü geleneğine itibar ettiğini gösterir. Oysa Başkan'dan istediği tek bir şey vardır: tövbe etmesi. Hıristiyanlıktaki tövbe mefhumu, Başkan'ı karalamaya yarayan kurnazca bir yönteme dönüştürülür:

> Dostlarım, size bir insana hitap ederken sergilenebilecek en büyük ciddiyetle sesleniyorum, sizler tövbe etmedikçe, ABD Başkanı tövbe etmedikçe, Yüksek Mahkeme, Senato üyeleri ve benzerleri tövbe etmedikçe, bu ülkedeki bütün erkek ve kadınlar tövbe etmedikçe asla Tanrı'nın Krallığı'nı göremezsiniz.[10]

Bu sözlerdeki "bütün erkek ve kadınlar" ifadesinin fazla önem taşımadığı, asıl vurgunun, liberalliğine dair hiçbir şüpheye yer bırakmayan Başkan'a yapıldığı farz edilebilir.

Başkan ve onun Yönetimi –ya da en azından birtakım "yüksek mevkiler"– ima yoluyla komünizmle bağdaştırılmaktadır. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki bu aygıt kesinlikle sadece faşist ajitatörlerce değil, neredeyse tüm yönetim düşmanlarınca kullanılmaktadır: "Amerika böyle bir şeye (suni olarak tertiplenmiş bir ekonomik krize) neden göz yumsun ki? Acaba yüksek mevkiler bu tür bir işi teşvik

10 14 Haziran 1935.

etmiş olabilir mi, dostlarım?"[11] Thomas'ın konuşmalarından birinin başlığı, komünizm yaftasını bütünüyle yönetimin üzerine atar: "ABD Ticaret Odası'nın ileri sürdüğü gibi, Başkan'ın çevresindeki pek çok kişinin asıl hedefi komünizm mi?"[12] Thomas, "içrek" konuşmalarından birinde daha da ileri gider ve "Siyon Liderlerinin Protokolleri"nin uydurma olduğu kanıtlandığı halde, Yeni Düzen'in bu metnin ruhunu temsil ettiğini söyler. Güya yönetim bu metinle çizilmiş planların hepsini adım adım uygulamıştır. Nazi ideologlarından Rosenberg* de söz konusu belgelerin sahte olduğu İsveç Mahkemesi'nce açıklandığında, aynı argümanı sunarak metnin "ruhu itibarıyla hakiki" olduğunu öne sürmüştür. Rasyonel tez çürütme çabası, bu protokoller gibi efsaneler veya Thomas'ın yönetim karşıtı imaları gibi örtük eleştiriler karşısında psikolojik açıdan etkisiz kalır. Bu gibi iddialar nesnel düzlemde sürdürülemez hale geldikleri anda olgusal düzeyden "ruhsal/içsel hakikat" düzeyine çekilmek suretiyle ya da yardımcı hipotezlerle dönüştürülürler.

Başkan düşmanlığı ABD'de hiç de yeni bir olgu değildir. Andrew Johnson'ın başkanlık döneminden beri tekrar tekrar baş göstermiştir ve tarihsel bir analiz yapılması halinde, belirli siyasi grupların Başkan'ı suçlamak için daima hazırda beklediği sonucuna varılması muhtemeldir. Ne ironiktir ki Johnson'ı hedef alanlar kendilerini "radikaller" olarak adlandırmıştır. Başkan bir baba figürü olduğu için halkın ona karşı kararsız bir tutum sergilediği tezi bizce fazla genel ve fazlasıyla basittir. Cumhuriyetlerdeki başkan düşmanlığına benzer olgular, Büyük Britanya gibi modern monarşilerde nadiren görülür. Bu alışkanlık daha ziyade, genel olarak demokrasiye ilişkin bazı sorunlardan, özel olarak da Amerikan Anayasası'ndan kaynaklanmaktadır. "Halkın, halk tarafından, halk için yönetimi"nin tek bir bireye başkanlık kadar büyük bir güç vermesi, belli ki pek çok insanın gözünde mantığa aykırıdır. Bu durum, en azından bilinçdışı düzeyde güçlü bir direnç yaratır. Başkanlık yetkisi, ilk bakışta "demokratik olmadığı" ve mo-

11 30 Haziran 1935.

12 14 Temmuz 1935.

* Alfred Rosenberg (1893-1946) Nazi Partisi'nin en önemli ideolog ve teorisyenlerinden biri olarak kabul edilir. (ç.n)

narşizmi andırdığı için rahatsızlık yaratır. Yürütme organının yetki sınırlarını aşıp diktatörlüğe heves ettiğini ileri sürerek kuvvetler ayrılığı sistemini göreve çağırma hevesi de bu nedenle her daim canlıdır. Ne var ki ilkel demokrasinin ya da "halk" demokrasisinin temsil fikrine ve Başkanlık kurumuna gösterilen bu eskiden kalma direnç, günümüzde esasen bambaşka bir ideolojinin yayılmasına hizmet etmektedir. Başkan'dan rahatsızlık duyulmasının gerçek nedeni onun iktidarının "antidemokratik" niteliği değil, daha ziyade otoritesinin "meşru" olmadığı ve günümüzdeki temel güç ilişkilerini yansıtmadığı düşüncesidir. Faşist zihniyet bu nedenle Başkan'ın devrilmesini ister. Mutlak meşruiyete dair eski hatıralar, bir zamanlar Goebbels'in de ifade ettiği bir faşist düşünceye dönüştürülür; iktidar hakkı yalnızca onu kullanabilen kişiye, diğer bir deyişle amansız bir baskı ortamı oluşturmak için ondan istifade edebilen kişiye aittir. Başkan diktatörlüğe heveslenmekle itham edilir, oysa ondan nefret edilmesinin asıl sebebi diktatörce davranmaması ve davranamayacak olması, özünde diktatörlüğe karşı olan bir sistemi ve grupları temsil etmesidir. Son tahlilde, Başkan düşmanları ona hukuki olarak verilmiş iktidarın esasında toplumsal bir güce tam olarak karşılık gelmediğini hissederler – ekonominin belirleyici güçleri şu anda onun erişiminin dışında, öteki cenahın elindedir. Bu nedenle Başkan'ın anayasal hakları, ticaret kültürünün özünü temsil eden büyük sermaye sahiplerinin haklarına kıyasla psikolojik olarak "gayrimeşru" bulunur. Modern çağdaki Başkan düşmanlığı, ekonomik gücün belirli kamplarda yoğunlaşması ile formel demokrasi arasındaki çatışmaların kaydıdır; bu çatışmalar ekonomik gücün yoğunlaşmasıyla doğru orantılı olarak artma eğilimindedir. Özellikle Üçüncü Fransız Cumhuriyeti'nin tarihinde resmi demokratik rejimin yalnızca eski aristokrasi tarafından değil, aynı zamanda en nüfuzlu ekonomik güçler tarafından da temelli bastırılması, modern çağda ABD'deki Başkan düşmanlığıyla büyük bir benzerlik taşır. Bir bakıma, Başkan'a duyulan nefret, faşistlerin onunla ilişkilendirmeyi sevdikleri güçlü finans sermayesine duyulan nefretten çok da farklı değildir.

"Şilteni Topla ve Yürü"* Aygıtı

Başkan düşmanlığı ve Roosevelt yönetiminin ateizm, komünizm ve modernizmi teşvik ettiği yönündeki genel varsayımları dışında, Thomas esasen yalnızca tek bir özel meseleyi, Yeni Düzen'in işsizlik politikalarını belirgin bir üslupla eleştirir. Bu açıdan kesinlikle eski kafalı olan Thomas küçük mülk sahiplerinden medet umar: Phelps gibi daha modern faşistler, işsizleri "hareket"e kazandırmaya çalıştığı halde, Thomas işsizlik sorununun ağırlığını ve bu sorunun yarattığı gerilimlerden faydalanabileceğini idrak edememiştir. Thomas'ın başarıya ulaşamamasının en önemli nedenlerinden biri muhtemelen propagandasının bu yönüdür; diğer yandan, normalde onun yaklaşımını tümden husumetle karşılayacak grupları da bu sayede kendisine çekebilmiştir. İşsizlik sorunundan istifade edecek biçimde propaganda yapmak ile işsizleri gerçekten faşist bir yapı altında "birleştirmek" bambaşka olgulardır. Thomas işsizlere karşı düşmanlığını Hıristiyan söylemlere başvurarak dikkatle gizler. "Kalk, şilteni topla ve yürü," buyruğunu, Kutsal Kitap'ta asla yeri olmayan bir mesleki girişimcilik vurgusuyla yorumlar:

> Tanrı, yürü, der. Bağış dağıta dağıta on binlerce insanın şevkini kırdık. Bu yolla, gerçekten yardıma ihtiyaç duyanlara yardım götürmek dışında Amerika'nın herhangi bir sorununu çözemeyiz. Herhangi bir günde, herhangi bir saatte, herhangi bir anda bağışlanan her bir dolar insanlara belirli bir vakit kazandırıyor, bunu da onlara söylüyoruz ama o vakit dolduğunda Tanrı'nın da izniyle, hâlâ çalışmak istemiyorsanız, karnınızı doyurmak da istemiyorsunuz demektir. Erkekleri ve kadınları çalışmaya sevk etmek neredeyse imkânsız hale geldi. Buna bir son vermemiz şart olmuştur.[13]

Aynı aygıt Almanya'da da başarıyla işlemiştir. Elbette orada da işsizlerin karnının doyurulması gerekiyordu fakat Almanya'daki uygulamada, insanlar bunun karşılığında önceleri lüzumsuz ve faydasız işlerde kısa süreliğine "çalışmak", sonraları ise taarruz savaşını hazırlamak zorunda bırakılıyorlardı. İnsanların en fuzuli işlerde de olsa çalışma-

* Yeni Ahit, Yuhanna 5: 8-16. İsa peygamber yatalak bir hastayı mucizevi bir şekilde iyileştirmek için ona, "Kalk, şilteni topla ve yürü," diye buyurur. (ç.n.)

13 3 Haziran 1935.

dan karınlarını doyurmalarına izin vermemek, psikolojik açıdan son derece etkili olmuştur. Bugünkü durumun paradokslarından biri de işsizlerin, toplumun en talihsiz kesimi olmalarına rağmen, çalışma cefasına katlanmaktan muaf bir grup olarak algılanmaları nedeniyle bir yandan da kıskançlık duygularına hedef olmalarıdır. Bu kıskançlık duygusu bir yandan gerçek iş sahiplerine bir tür doyum sağlarken, bir yandan da işsizleri "çalıştırılacak askerler" olarak doğrudan doğruya hâkim grubun denetimine sokan bir araç işlevi görür. Thomas'ın hükümete duyduğu nefret büyük oranda bundan ileri gelir. Konuşmalarında zaman zaman değindiği, işsizleri çalışmaya zorlama düşüncesi, onun "kan ve toprak"* ideolojisine yakınlığını ortaya koyan sahte bir tarım reformu çağrısı olarak ifade bulur:

> Hükümet üretim araçlarını temin etmeli ve insanlara kırkar dekar –veya ne kadarı mümkünse o kadar– toprak vererek onlara çalışma, alınlarının teriyle[14] ekmeklerini kazanma imkânı sunmalıdır. Şu dakikada, bu ülkede çalışmak istemeyen milyonlarca insan var. Bu ülkede çalışmak istemeyen ve fırsat çıksa da çalışmayı reddedecek milyonlarca insan var.[15]

İşsizler tembel insanlar olarak resmedilir. Thomas da sert bir iradenin ortaya koyulması gerektiğini ileri sürer. Bu insanlara çalışmayı öğretmenin, onları "bütünleştirme"nin, aynı zamanda tembelliklerini de cezalandırmanın ancak faşist bir rejimle mümkün olabileceği ima edilir. İlk bakışta, bu tür kinik ifadelerin kitleleri yabancılaştıracağı ve Thomas'a karşı şiddetli bir muhalefet yaratacağı düşünülebilir. Ancak kimi dinleyicilerde böyle tepkiler doğurmuş olsa dahi bunların önemli bir rol oynayacağını varsaymak fazla rasyonel bir düşünce olur. Thomas bu sert iradeden nasibini alacak dinleyicilerin, paradoksal biçimde ona özlem de duyduğunu göz önünde tutacak kadar kurnazdır. Bu insanların otoriteyi sevmesinin tek nedeni kendileri-

* Almanca karşılığı "*Blut und Boden*" olan kan ve toprak ideolojisi, Nazi Almanyası'nda köylülüğü ırk esasına dayalı milli birliğin temeli olarak yücelterek ülke topraklarını genişletme talebini haklı göstermek için kullanılmıştır. (ç.n.)

14 Luther, Yahudilerin zorunlu işçiliğe tabi tutulmasını savunduğu Yahudi karşıtı kitabında da aynen bu ifadeye yer verir. (Krş. Institute of Social Research, *Studies in Philosophy and Social Science*, Max Horkheimer [haz.], IX, 1941, s. 128.)

15 12 Haziran 1935.

ni güvende hissetmelerini sağlaması değildir; aynı zamanda iktidar sistemiyle öyle bir özdeşim kurarlar ki kendilerini her türlü zorluğu göze almaya hazır hissederler zira bu zorlukları, maruz kaldıkları aşağılanmalar vesilesiyle elde ettikleri gücün ve mertliğin ispatı sayarlar. Alman İmparatorluğu'nda görev yapmış pek çok eski asker, Prusya'nın askeri vesayeti altında son derece gaddarca muamele gördükleri halde, askerlik dönemlerini yaşamlarının en güzel günleri olarak anmıştır. Thomas da işsizlere saldırırken bu tutuma bel bağlar. Bu olguyu ispat etmek mümkün olmasa da, Thomas'ın sözde çalışmak istemedikleri için azarladığı pek çok insanı kendi kitlesine kattığını öğrenmek pek de şaşırtıcı olmazdı. Dahası zayıflara karşı aşırılığa kaçmaya en yatkın takipçiler de muhtemelen yine bu insanlardır.

Yahudiler Geliyor

Thomas'ın radyo propagandasında antisemitizm sadece bir yan unsurdur. Radyo yayıncılığıyla ilgili yasal düzenlemelerinin yanı sıra din aracı da Thomas'ın işini güçleştirir. Bir açıdan, benimsediği dini çizgi insanları Eski Ahit'e saygı göstermeye davet eder ve herhangi bir azınlık grubuna çok açıktan yöneltilecek saldırılarla bağdaşmaz. Gelgelelim Thomas'ın içrek konuşmaları onun –en azından eskiden– şiddetli bir antisemitist olduğunu gösterir. Bu antisemitizm, radyo konuşmalarında da üstü kapalı şekilde ifade bulur. Ses tonlaması ve hitabet biçimi göz önünde bulundurulursa, "bu güçler" derken Yahudileri kastettiği ve dinleyicilerin de bunu bildiğini ima ettiği varsayılabilir. Antisemitist propagandanın Thomas'ın konuşmalarındaki ağırlığı, açıktan antisemitist nitelik taşıyan beyanlarının sayısıyla kıyaslanamayacak derecede fazladır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Thomas antisemitizmi dolaylı yoldan gündeme getirmek için din aracına başvurur. Bu yöntem iki amaca hizmet eder: Yahudileri hedef alan saldırılara teolojik bir otorite havası katmak ve yaptığı nefret propagandasını Hıristiyan sevgisi kisvesiyle gizlemek.

Görünüşe bakılırsa Thomas'ın teolojik Yahudilik karşıtlığı ile faşist antisemitizmi arasındaki bağlantıyı Filistin kurar. Bu mesele kulağa epey zorlama gelmektedir. Yahudilerin yeniden yerleşimi, ilk bakış-

ta antisemitistlerde duygusal bir etki yaratmamış gibi görünür. Ne var ki özellikle bu konunun gündeme getirilmesi tümden önemsiz olmayabilir. Antisemitistlerin en temel dürtülerinden biri, Yahudilerin "orada" olmasından yakınmalarında kendini belli eder. "Defolup gidecekler." "Burada istenmiyorlar." Bu dürtü sadece Yahudilerin (Nazilerce çok sevilen bir kavram olan) "misafir millet" niteliğindeki mevcudiyetine yönelikmiş gibi görünse de, esasında Yahudilerin her halükarda "var" olmasına yöneliktir. Sanki antisemitistler, dünyanın herhangi bir yerinde Yahudilerin olmasına katlanamamaktadır. Onların gözünde Yahudiler her nerede olurlarsa olsunlar tacizci ve davetsiz misafirlerdir: "Centiller" gibi bilet alarak girdikleri sinemalarda, tatil yerlerinde ya da egzotik ülkelerde olmaları fark etmez. Antisemitistler için Yahudilerin sadece varolmaları dahi kendilerini "evde" hissetme olanaklarına yönelik bir tehdittir. Yahudileri sözümona dünyaya egemen olmak istedikleri için eleştirirken, esasında kendileri bu arzuyu beslerler. Yahudiler onların gözünde henüz tüm dünyaya hâkim olamadıklarının göstergesidir. Bu nedenle belirli bir ülkedeki Yahudi yerleşimi ve yayılmasına dair beyanların, antisemitist zihinlerde kesin bir karşılığı olması muhtemeldir. Konuya yönelik açıktan beyanlar, Yahudilerin adı anılmasa dahi antisemitistlerde öfke uyandırabilir. Bu durum, Thomas'ın Filistin'deki Yahudi yerleşiminden –bunu tasvip edip etmediğini açık etmeksizin– bahsederken, burayı kıyamet gününün yaklaştığına dair bir işaret olarak betimleyen karmaşık ifadeler kullanmasının nedenini anlamamıza yardımcı olabilir. Bu, Nazilerin Siyonizme dair çelişkili tutumlarını aynalayan bir tavırdır. Siyonizm, Yahudilerden kurtulma fırsatı vaat ettiği sürece Naziler ona kucak açmıştır. Öte yandan onu tehlikeli görmüş ya da en azından öyle görüyor gibi de davranmışlardır çünkü diğer milletlerin sınırını aşan bir Yahudi milliyetçiliğine ilişkin varsayımlarını da haklı çıkarmıştır. Bu gelgitli tavrın ardında son derece ölümcül bir nefret yükselmektedir. Faşist zihniyete göre, Yahudilerin ne olduğu yerde kalmalarına ne de ayrı bir millet haline gelmelerine izin verilmelidir. İmha edilmelerinden başka olasılık kalmamaktadır. Filistin'deki Yahudi yerleşimi gerçekçi bir yaklaşımla tarif edilse de, kullanılan ifadelerde tehdit edici bir yön vardır. Dinleyiciler, Yahudilerin Filistin'de muazzam bir güç

kazandığı varsayımı karşısında ürpermelidir. Yahudiler müthiş derecede ürkütücü, dolayısıyla da tehlikeli insanlar gibi gösterilir. Aşağıdaki konuşma metnini yorumlarımızla birlikte veriyoruz:

> Yahudiler geri dönüyorlar. Yahudi Telgraf Ajansı'nın haberine göre son zamanlarda Filistin'e yerleşen Yahudi çiftçilerin sayısı, 2000 yıl önceki nüfuslarının bile üstündeymiş. Bugün ekonomik açıdan dünyanın tek parlak noktası burası. Filistin'de ekonomik kriz yok. (Elbette burada Yahudilerin akıllı olduğu ve iyi kazandığı ima edilmektedir). O ulusun doğal kaynakları artık sömürülmekte ve geliştirilmektedir ("O ulus" ifadesi, Thomas'ın en alışılmış aygıtlarından biridir. Bu tercih elbette sadece gramer temelinde açıklanabilecek olsa da psikolojik olarak söz konusu ulusu herkesin bildiğine fakat kimsenin onun adını anmak istemediğine işaret eder). Yakınlarda, Ölüdeniz'de biriktirilen kimyasallarla ilgili bir rapor okudum (komplo aygıtı). Raporu yazan kimya araştırma mühendisinin söylediğine göre bu çok önemli kimyasalların, salt Ölüdeniz'de biriktiği kadarıyla değeri on beş ila yirmi beş milyar dolarmış (Bu bölüm kurnazca muğlak bırakılmıştır. Thomas, Ölüdeniz'den çıkarılabilecek kimyasal kaynakların olası değerinden mi yoksa Yahudilerin zeminde zehirli gazlar sakladığından mı bahsettiğini netleştirmemiştir çünkü eğitimsiz dinleyicilerinin ikincisine inanmasını amaçlamıştır. Elbette bu iddia büsbütün hayal ürünüdür.) Bugün Şeria Nehri üstüne devasa hidroelektrik santralleri inşa ediliyor. (Burada Kutsal Kitap'ta geçen kutsal bir bölgenin ismi, dine küfredercesine, modern bir teknik terimle bir arada kullanılarak şok etkisi yaratılmaktadır.) Üniversiteler kuruluyor. Dostlarım, bu, Centil uluslarının devrinin kapandığını gösteren bir işarettir. Peki neden? Çünkü Centil uluslar şu anda Yahudilerin 2000 yıl önce yaptığını yapıyor, evet, yani Yahudi ulusunun topraklarından sürgün edilmesine ve Tanrı'nın Yahudi ulusunu reddetmesine yol açan şeyi yapıyor. (Centillerin günahlarının sorumluluğu Yahudilerin omuzlarına yüklenir. Cümlede vurgu son bölümde, yani "Tanrı'nın Yahudi ulusunu reddetmesi"ndedir zira dinleyicilerin zihni ancak bunu algılayabilir.) İşte, bu ulus dağıtılmıştır ve 2000 yıldır orada burada dolaşan yersiz yurtsuz bir halk olmuştur. Bu esnada Tanrı da Centil uluslara seslenmiş, otoriteyi onlara vermiştir. Şimdiyse Centil devrinin kapanmasıyla eşzamanlı olarak Yahudiler geri dönüyor, pek çoğu Rabb'imize ve Kurtarıcımız İsa Mesih'e sığınıyor. (Kulağa olumlu gelen bu cümlenin tek işlevi kafa karışıklığını artırmak ve panik atmosferini beslemektir. Dahası, vaftiz olmuş Filistinli Yahudilerin kurtulabileceğini ancak olduğu yerde sayıp kendi dinine bağlı kalan Yahudilerin en alçak insanlar olduğunu ima eder. Bu bölüm nihai olarak Amerika'daki Yahudileri hedef almaktadır.) Gelgelelim Yahudilerin çoğu, imansız kalarak Filistin'e dönüyor. Fakat dostlarım, bir sonraki dünya savaşının ardından çıkacağını

> tahmin ettiğim, Centil dünyasının ordularının katılacağı o eli kulağındaki büyük kıyamet savaşında Yahudiler o topraklarda toplanmış olacak. Dört bir yandan kuşatılıp hezimete uğrayacaklar ve en zor anlarında Tanrı'ya yakaracaklar. Tanrı da göklerden onların çağrısına yanıt verecek ve reddettikleri büyük ağabeyleri İsa Mesih muazzam bir kudretle onları kurtarmaya gelecek.[16]

Diğer bir deyişle, Nazi Thomas'ın hayalini kurduğu büyük pogromun ardından, vaiz Thomas onlara bir kurtulma şansı tanımaktadır. Şaşırtıcıdır ki ikinci bir dünya savaşından sonra Yahudilerin icabına bakılacağı fikrine, Thomas'ın sekiz yıl önceki konuşmalarında rastlanabilir. Bugün (1943) kullanılan en önemli antisemitist sloganlardan biri de budur. Askerler arasında tehlikeli biçimde yaygınlaşan bu düşünce kuşkusuz ki faşist ajitatörlerce bilinçli olarak manipüle edilmiştir ve savaşla ya da Yahudilerin savaş sırasındaki davranışlarıyla pek ilişkili değildir; suni olarak kızıştırılmıştır.

Thomas'ın dolaylı antisemitizm propagandasında kullandığı ana aygıt Kutsal Kitap'ta Yahudilere yüklenen suçlardan söz etmektir. Dinleyicilerinin binlerce yıllık bir hükmü bugüne uyarlamasına bel bağlar:

> Güneyde, Yahudiye eyaletinin güneyinde vaaz veren Hoşea'yla aynı dönemde yaşamış Yeşaya vardı. Bu adamların her ikisi de hemen hemen aynı mesajı veriyordu. Tanrı, peygamberinin dudaklarından dökülen sözlerle bu ulusu uyarmış, yeniden Tanrı'ya iman edip topraklarında adalet ve merhameti tesis etmedikleri takdirde nihayetinde ulusça düşüşe geçmelerine, tutsak edilmelerine ve çevrelerindeki diğer uluslar tarafından yenilgiye uğratılmalarına daima izin vereceğini bildirmiştir.[17]

Thomas bunun ardından bugünkü Amerika'yı, peygamberler çağındaki Yahudiye eyaletine benzetir. Yahudiye sözcüğünün tekrarlanmasıyla yaratılan en önemli etki, Amerika ile Yahudiye arasında sanılandan daha yakın bir ilişki olduğu, "Amerika'daki kriz"in Yehuda'nın oğulları yüzünden çıktığı fikrini dinleyicilere aşılamaktır. Thomas hiçbir şekilde böyle bir cümle kurmamaya dikkat eder, ne var ki söylevin "müzikal" düzenlemesinde davulların "Yahudiler" ve "Yahudiye" sözcükleri

16 16 Haziran 1935.
17 2 Haziran 1935.

üstünde gümbürdetilmesi nihai olarak bu etkiyi yaratır. Antisemitist imalarda kullanılan bu "müzikal" teknik, en açık olarak şu cümlede ayırt edilebilmektedir: "Komünizm, Rabb'imizin sözünü ettiği Şeytan sinagogundan başka bir şey değildir."[18] Komünizmin Şeytan sinagogu olarak tarif edilmesi ilk bakışta yalnızca Kutsal Kitap'tan bir metafor gibi görünebilir fakat Yahudilerin ibadethaneleri Yunanca kökenli "sinagog" kelimesiyle anıldığından bu cümleyle yaratılan çağrışım şudur: Komünizmin sinagoglarla ilişkisi vardır – diğer bir deyişle, Yahudiler ile komünistler birdir.

"Sorun" Aygıtı

Thomas zaman zaman açıktan antisemitist ifadeler kullanarak kendini ifşa eder. Bunların başlıcası, Amerika'da bir "Yahudi sorunu" olduğundaki ısrarıdır. Demokratik bir sistemde böylesi bir "sorun" komedisinin sürdürülmesine izin vermek, antisemitizme ilk zaferini kazandırır. Bu hem fazlasıyla kolay kazanılmış hem de hayli tehlikeli bir zaferdir zira "sorun" kelimesi kulağa yansız ve bilimsel gelir. Oysa bu terim Yahudilerin kavramsal olarak tecrit edilmesine önayak olur ve belirli idari tedbirlere tabi tutulacakları imasını taşır. "Sorun" aygıtı özel bir sahte-nesnellik tekniği gerektirir. Thomas ne zaman açıkça antisemitist ifadelerde bulunsa, aynı anda Yahudi dostu olduğunu da iddia eder. Bu çok önemli yapılandırma şöyle şekil alır:

> Bugün dünyanın bütün uluslarında, bu ulusların yönetimleri ve temsil ettikleri halklar ile Yahudiler arasında muazzam bir çatışma yaşanıyor. Günümüzde dünyada Yahudi sorunu yaşamayan tek bir ulus dahi yoktur. Ben bu gece (!) bir Yahudi dostu olarak konuşuyorum. Ben bu gece İsa Mesih'in öğretisini onlara sunmak isteyen biri olarak konuşuyorum ama çelişkiye düşmekten hiç korkmadan size şunu söylüyorum: Şu dakikada, dünyanın dört bir yanında hiç bitmeyecek bir Yahudi sorunu yaşanıyor. Bu sorun, imansızca geri dönenlerin o yüce topraklarda toplanacağı anın habercisi, öncüsüdür ama gün gelecek İsa Mesih'e kendilerini kurtarması için yakaracaklar ve o gün Mesih gelip kadim halkına sahip çıkacak. … Bu insanlara Mesih'in öğretilerini aktaramamış olmamız, dünyanın

18 21 Haziran 1935.

> Hıristiyanları olarak bizim kabahatimiz değil mi? Ne ektiysek onu biçiyoruz, ne ektiysek onu biçiyoruz.[19]

Riyakârca Hıristiyanları Yahudileri imana getirememekle suçlayan son cümle, bu başarısızlıkları yüzünden Yahudilerin onları cezalandıracağı imasını taşır. Gerçekteyse, bu pişmanlık ifadesinin ardından göz kırpan Yahudi tehlikesi ve komünist bir dünya komplosu, "savunmacı" eylemleri teşvik eden bir fitne işlevi görür. Bu da son cümlenin hemen ardından gelen şu Kutsal Kitap alıntısıyla sağlanır: "Kılıçtan geçirilecekler ve Centillerin çağı gelene dek Kudüs ayaklar altında çiğnenecek."[20] Bu bağlamda alıntının nasıl kullanıldığı gayet açıktır. Yahudiler, Centiller onlara karşı birlik olana dek dünyaya egemen olacaktır. Sıradaki alıntıda savunulan düşünce de neredeyse bir o kadar açıktır; kafa karışıklığı, paniği besleyerek Yahudiler aleyhindeki savları daha da güçlendirir:

> "... Kudüs yeniden Yahudilerin eline geçti, yani orası Yahudilere yeniden tesis edilmiş ulusal Yahudi vatanıdır. Yahudiler artık Tanrı'nın kehanetine karşılık olarak Filistin topraklarındalar. Kudüs'te son 2000 yıldır ilk kez bu kadar fazla Yahudi var. (Bunun Centillere yönelik bir tehdit olarak algılanması beklenir.) 1917 yılı yeryüzümüzün tarihinde önemli bir andı. Şimdi bakın, kulağa tuhaf geliyor ama General Allenby, Kral George adına şehri teslim aldığında ... Tanrı Kudüs'ü Siyonistlerin eline verir vermez, hemen o andan itibaren başka şeyler de oldu. Komünistler, Filistin'den vazgeçilmesinin hemen ardından Moskova'ya girdi. Kilise gerilemeye, enerjisini, canlılığını yitirmeye başladı. Başka neler oldu? Sahte mesih dünyadaki hâkimiyetini güçlendirmek için programını dört bir yana yaydı, dünyamızdaki bütün Hıristiyan hanelerini de bu işe alet etti.[21]

Burada Siyonistlerin, İngilizlerin ve komünistlerin devasa bir kumpasa hep birlikte dahil olduğu anlatılmak istenir. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki Yahudi ve komünist düşmanlığına İngilizleri de dahil eden Phelps gibi diğer faşist ajitatörler de bu bağlantıyı bir saldırı hattı olarak kullanmıştır. Hatta Nazi hükümeti İngilizlere "beyaz Yahudiler" demiştir.

19 13 Haziran 1935.
20 A.g.e.
21 6 Temmuz 1935.

Yahudilerin (Mesih katilleri olarak) şeytanla ilişkilendirilmesi, onları dünya tarihi boyunca şeytani komploların planlayıcısı olarak resmetmeye yarar. Thomas Yahudileri taklitçiler, karaktersiz işgalciler, "*Untermenschen*"* vs. olarak tasvir etmektense bu saldırı hattını kullanmayı yeğler. Bu noktada Alman antisemitizmi ile Amerikan antisemitizmi arasında belirgin bir fark vardır. Karşı propagandanın bunu dikkate alması gerekir. Çoğu yüzyıllardır Almanyalı olan Alman Yahudileri büyük oranda asimile olmuştu. Dolayısıyla antisemitizmin onlara bu asimile olmuş halleri üzerinden saldırması gerekiyordu. Alman antisemitizmi de bu yüzden doğrudan asimilasyon kavramını istismar etmiştir. Yahudilerin, Centillerle kaynaşmaya –ve böylelikle onları içeriden "zehirlemeye"– çalıştığı öne sürülüyordu. Yahudilerin ancak on dokuzuncu yüzyılda büyük çapta göç etmeye başladığı Amerika'da ise asimilasyon hiçbir zaman Almanya'daki kadar ileri gitmemiştir ve Yahudi göçmenler çok daha bariz şekilde ulusal bir azınlık olarak görülmektedir. Dolayısıyla antisemitizmin işi bir anlamda daha kolaydır. Yahudiler farklı olmakla suçlanır. Bu suçlama, Amerikan antisemitizminde Yahudilerin komplocu olduğunu ve belirgin bir ulusal grup olarak siyasi üstünlük elde etmeye çalıştıklarını ileri süren yaygın düşüncede ifade bulur. Ne var ki Thomas'ın antisemitizm cephaneliğinde en azından bir sav –Yahudilerin zayıf olduğu düşüncesi– hiç mi hiç yer bulamaz. Almanya'da muhtemelen en büyük tehlikeyi bu sav yaratmıştır. Yahudilerden hoşlanmamasına rağmen Thomas'ın onlara Kutsal Kitap üzerinden atfettiği ihtişam, hürmetsizlik ve aşağılama suçlamalarına karşı kullandığı bir tür güvenlik önlemidir. Thomas'ın Yahudi karşıtı kampanyasını görece daha tehlikesiz kılan da budur. Yahudilerle hiç ilişkisi olmayan tekniklerinin, hakaretamiz antisemitist ifadelerine kıyasla psikolojik açıdan çok daha etkili antisemitizm silahları olduğunu söylemek yanlış olmayabilir.

Thomas'ın Amerikancı duygulara seslenen yorumları, Nazi ajitatörlerin ataların toprakları ve Alman ırkı mefhumlarına yaptığı vurguyla kıyaslanamaz. Thomas'ın Amerikancılığı zayıf bir yankıdan

* (Alm.) "Alt insan" anlamına gelen bu kelime Nazi propagandasında aşağı ırkları tarif etmek için kullanılmıştır. (ç.n.)

ibarettir. Ilımlı tavrı, büyük ihtimalle dinleyicilerinin ruh hallerine uyum sağlamasından kaynaklanır. İç siyasetteki antikapitalist eğilimleri istismar ettiği gibi, dış siyasette de pasifizmi istismar eder. Yabancı ülkelerle pek fazla savaşa girmemiş ve üstünlüğünü tartışmasız biçimde korumuş bir ülkede militan vatanseverlik çok daha az gelişmiştir. Bu yüzden Thomas'ın Amerikancılığı daha ziyade negatif niteliklidir. Thomas Amerika'nın gücünden ya da dünyada hâkim konumda olma hakkından çok, bu ülkeyi tehdit eden tehlikeleri ve ülkenin zayıflayıp çöküşe geçtiğini vurgular. Dış siyasette bir yandan vatanperverliği yüceltirken, bir yandan da diğer ülkelerin hâkimiyet emellerine teslimiyet sergiler. Böylesi bir milliyetçiliği yeğler. Ne var ki somut olarak değerlendirildiğinde Amerikan ulusunun dış siyaset hedeflerinden ziyade, kendi faşizm idealine örnek teşkil eden Alman milliyetçiliğine daha yakındır.

Thomas'ın savaş sorununa ilişkin ikircikli yaklaşımı da bunu yansıtır; burada elbette Nazi oyununu oynamaktadır. Amerikancılığına rağmen –veya daha ziyade kendi faşist Amerika düşüncesinden ötürü– yatıştırmacı* bir yaklaşım benimser. Ülkeyi saldırgan ulusların pençesine düşürebilmek için Amerikan barışçıllığından faydalanır. Bir şekilde Almanya'nın yeniden silahlanmasını meşrulaştıran ifadelerle sonlanan uzun ve karman çorman bir argüman sunar.

> İleride dünyanın başına gelecekler, şu ana kadar olup bitenlerin yanında solda sıfır kalır. Dünyadaki bütün devlet adamları yarın olacakları düşündükçe tir tir titriyor.
> İngiltere'de ne kadar devlet adamı varsa hepsi Avrupa'da patlayacak savaşın daha fazla ertelenemeyeceğini söylüyor. Fransa, Almanya, ayrıca İtalya, İngiltere ve Rusya, bütün uluslar, hatta Japonya hazırda bekliyor. Tepeden tırnağa silahlanmış durumdalar. Dünyayı cehenneme çevirmeye hazırlar. Bu ulusların bir tanesi dahi bunu istemiyor aslında. Kanımca Avrupa'daki devlet adamlarının hepsi savaştan nefret ediyor. Savaşın ne olduğunu bilen herkes ondan nefret eder. Birileri dünyada herkesin kılıçlarını çektiğini, savaş çıkmasını isteyenler olduğunu söylediğinde ben aklı başında olan

* Diplomaside saldırgan güçlerle çatışmaktan kaçınmak amacıyla ödün verme politikalarının benimsenmesini ifade eden yatıştırma, özelde İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'nin Nazi Almanyası'na ve Faşist İtalya'ya karşı ödün verme politikalarını ifade eder. (ç.n.)

kimsenin savaş istediğine inanmam fakat savaş istemedikleri halde adım adım, milim milim uçuruma, dünya çapında yeni bir baba katli çatışmasına itiliyorlar. Peki neden? Savaşa neden engel olamıyoruz? Bu ülkedeki komünistler Amerika'nın silahsızlanmasını savundukları halde neden Rusya'nın silahlanmasına müsaade ediyorlar? Hayır, ben böyle bir pasifizme hiç itibar etmiyorum; Amerikalı olsun olmasın, aklı başında, gözleri gören, dünyaya apaçık gözlerle bakan, kafası çalışan kimsenin böyle bir şeye itibar etmesi söz konusu olamaz fakat siz esas benim soruma kulak verin; savaşa neden engel olamıyoruz? Nedeni çok basit; çünkü dünya kötülük peşindeki insanların kucağına düştü de ondan. Çünkü dünya, yaşayan Tanrı'nın Oğlu'nu reddetti de ondan. Çünkü dünyanın sistemi Hıristiyanlığa dayalı değil. Dünyanın sistemi insan ırkını öldürüp yok etmek, onu yutup katletmek isteyen şeytani bir düzene dayalı. Bugün dünyanın ulusları hazırlık yapıyor. Bu söylediklerim kulağınıza küpe olsun. Biliyorum ki savaş yeniden başladığında ki başlayacak; bildiğiniz gibi yaklaşık yirmi yılda bir savaş oluyor. … Son çıkan savaş, bizi bekleyen savaşın yanında çocuk oyuncağı kalacak. Stratosferin yüzlerce uçakla dolduğunu, bunları robotların uçurduğunu ve üç kilometre yüksekten bomba attıklarını düşünebiliyor musunuz? Diğer uçakların hiçbir şekilde savunma yapamayacağını, vakti geldiğinde dünyanın büyük şehirlerinden birinin ortasına üç-beş kilometre yüksekten iki muazzam bomba atıldığını hayal edebiliyor musunuz? Dostlarım, bunun ne anlama geldiğini biliyorsunuz. Bu yok oluş demektir. Ölüm demektir. Yıkım demektir. Bir sonraki savaşın nasıl olacağını hayal edebiliyor musunuz? Makineli tüfekler dakikada altı bin mermi atacak. Bunu tahayyül edebiliyor musunuz? Pekâlâ, şimdi beni dinleyin. Aklı başında olan kimse savaş çıksın istemez fakat insan ırkının korku üreten bir yanı vardır. Almanya korkuyor. Almanya bu yüzden silahlanıyor.[22]

Thomas dış siyasette kesinlikle Alman yanlısıdır:

İtalya, Fransa ve İngiltere ile karşı taraftaki Almanya arasında çeşitli manevralar yapıldığını fark etmişsinizdir. Bu ülkeler arasında yavaş yavaş yeni bir program oluşturulduğunu ya da İngiliz ulusunun Alman halkına karşı tutumunun yavaştan değişmeye başladığını görmekten mutluyum. Sanıyorum ki artık üst düzey diplomasi çevreleri, Cengiz Han'ın Asya'dan topladığı güruhlarla Batı dünyasını istila etmesinden bu yana, Batı uygarlığının yüz yüze geldiği en büyük tehlikeye karşı Germen ırkları ile Anglo Sakson ve İskandinav ırklarının omuz omuza verip birlikte mücadele etmesi gerektiğini iyiden iyiye kabul ediyor. Dininden dönmüş kişilerin liderliğindeki kalabalık komünist güruhlar karşısında Batı uygarlığının tek

22 27 Nisan 1935.

> sığınağının Almanya olduğunu, Germen ve Anglosakson dillerini konuşan uluslar birlik olmazsa ne Hıristiyanlığın ne de Hıristiyan medeniyetinin korunabileceğini çok iyi bilen İngiltere, Almanya'ya karşı yumuşuyor gibi görünüyor. Bizim Washington'daki yetkililerimizin de aklı varsa Büyük Britanya, Almanya ve İskandinav uluslarını kardeşlik bilinciyle bir araya getirecek ulusal bir plan oluştururlar.[23]

"Dininden dönmüş kişiler", artık her kimlerse, inançsız sayılırken Naziler öyle veya böyle dindar kabul edilir:

> Alman halkı göklerde bir Tanrı olduğunu ve Tanrı'yı unutan her ulusun mutlak bir yenilgiye uğrayacağını kabul edene dek Tanrı Almanya'nın kan kaybetmesine göz yummak zorundaydı. Dostlarım, Almanya artık dersini aldı ve kendine gelip dinin yayılması, Tanrı'nın sözlerinin yüceltilmesi gerektiğini anlamaya başladı. İngiltere ve Amerika ise mahvolacak.[24]

Görünen o ki otoriteye itaat başlı başına dini bir olgu sayılmaktadır. Buradaki tövbe telkini fark ettirmeden beşinci kol* örgütlerinin öğretilerine doğru kayar. "Zamanın en önemli gereği" düşüncesi bu arka planda ortaya atılır.

Thomas'ın dış siyaset meseleleriyle uğraşırken hayli alışılmamış bir teknik kullandığını da eklemek gerekir. Thomas ulusları özneymiş gibi ele alır. Ahlaki kavramları doğrudan doğruya uluslara atfeder ve ulusal siyasi meseleleri açıklamak için ahlaki ikilikleri kullanır. Gayrişahsi düzeyde düşünme becerisi olmayan dinleyicilere verilmiş bir ödün olan bu aygıt, kâhinlik tınısı taşısa da kötücül çağrışımlar barındırır. Uluslara insanlardan oluşmuş gruplar yerine, tekil özne muamelesi yapıldıkça insanlar da kendi uluslarında çarkın itaatkâr dişlisi konumuna itilir ve Thomas'ın durmadan sözünü ettiği "eli kulağındaki" felakete daha büyük bir çaresizlikle maruz kalır. Böylelikle "birleşme" için yumuşatılmış olurlar.

> Dostlarım, imparatorlukların neden çöktüğünü Kutsal Kitap bize açıkça gösteriyor. Ulusların işleyişini düzenleyen ahlaki bir yasa var çünkü uluslar özünde erkekler ve kadınlardan, insanlardan meydana gelir. İnsan ne

23 14 Nisan 1935.

24 25 Nisan 1935.

* Dış güçlerle işbirliği yaparak bir ülkeyi veya örgütü içeriden yıkmaya çalışan gizli örgütleri ifade eden terim. (ç.n.)

> ekerse onu biçecektir. Keza bir ulus da ne ekerse onu biçecektir. Geçmişin ve bugünün hakikatini araştırmaya giriştiğimizde gözlem alanı gerçekten de geniştir çünkü uluslar tıpkı geçmişte olduğu gibi bugün de ölüyor, dibe batıyor; gördüğümüz her anıt, her kitap, her kemer, her enkaz, tek başına dikilen her sütun, birer vaiz kürsüsüne dönüşüp bize ulusların günahlarını ve hak ettikleri cezaları anlatan muazzam bir vaaz aktarıyor.[25]

Ulusun kişileştirilmesi bir anlamda negatif bir totaliter bütünleşmeyi temsil eder. Thomas'a göre Amerikan ulusu kolektif yapıda koca bir günahkârdır, bu nedenle de ulus topyekûn tövbe etmeli – kısacası faşist bir düzene geçmelidir.

> Tanrı, Amerika'yı özüne dönmeye davet ediyor. Diyor ki, sizinle ihtilaf içindeyim çünkü benim yolumdan, benimle yaptığınız anlaşmadan döndünüz. Benim buyruklarıma uymadınız. Sizler ve ben, dostlarım, koca bir halkın yapıtaşlarıyız. Atalarımız bu ulusla muazzam bir yapı inşa ettiler, yaşayan Tanrı'nın sözlerini hem bireysel yaşantılarının hem de devlet ve ulus yaşamlarının temeli yaptılar, şimdiyse zor günlerle karşı karşıyayız. Öyle günler yaşıyoruz ki dostlarım, atalarımızın çizdiği sınırları yok sayıyoruz. Öyle akıllı olduk ki... Öyle anlayışlı olduk ki… Her şeyi biliyoruz ama ah, dostlarım, bilmediğimiz şeyler de var; yaşayan Tanrı'nın bilgisini yaşamlarımızın dışına itip yitirdiğimizin farkında değiliz. Bugün Amerika mutsuz bir diyardır. Bugün Amerika mutsuz bir halktır. Atlantik'ten Pasifik'e, Kanada'dan Meksika Körfezi'ne, halkımız kötülüklerin hâkimiyetindeki bir kaosa sürüklenmiştir. Nedeni de çok basittir, dostlarım. Tanrımızın bilgeliğini yüreklerimizden ve zihinlerimizden attık. Bugün pek çok fedakârlık yapıyor olsak da bu fedakârlıkları yanlış şeyler uğruna yapıyoruz. Gümüş ve altının Tanrısı uğruna fedakârlık yapıyoruz. Saman ve anızın önünde eğiliyoruz. Bizim Tanrımız tok karınların Tanrısı, bugün pek çok insanımız için böyle bir durum söz konusu. Hazzın Tanrısı, itaatin Tanrısının yerini aldı; İsa Mesih, kiliselerimizden kovuldu. ... Atalarımız kendi yaşamlarının ve çocuklarının yaşamlarının Tanrı'nın hâkimiyetinde olduğu bir dünyaya ulaşmak için yola çıkıp keşfedilmemiş bu okyanusu, bu ovaları, çayırları, dağları buldular. Saman evlerde yaşadılar. Ağaçlardan yapılmış evlerde yaşadılar. Toprağın altında, sığınaklarda yaşadılar.[26]

Thomas'tan beklenebileceği üzere, Amerikalılara diriliş çağrısında bulunduğu bu konuşma, genel yaşam standartlarının düşürülmesine yönelik, neredeyse hiç gizlenmeyen bir arzunun ifade edilmesiyle sonlanır.

25 14 Temmuz 1935.
26 9 Haziran 1935.

Thomas, totaliter düzene geçişle gerçekleşeceğini öngördüğü bu değişimi, Tanrı'nın yumuşama ve yozlaşmaya karşı sunduğu çare olarak gösterip meşrulaştırır.

Sonuç

Thomas'ın propagandasının nihai hedefi, amansız, sadistçe bir baskı aracılığıyla otorite kurmaktır. Bu onun teolojisi ile siyasetine, psikolojisi ile ahlakına hâkim olan odak noktası ve bağlayıcı ilkedir. Gelecekte ve ebediyette maruz kalınacak ağır cezalar, Thomas'ın başvurduğu uyaranların en belirleyicisidir. Tarif ettiği işkence sahneleri gayet detaylıdır. Thomas'ın bu tür betimlemeler üzerinden dinleyicilere özel bir doyum sunmak istediği ortadadır.

> Bir gün onun için ateş yaktılar ve dediler ki, Polikarp, sözlerini geri alıp İsa Mesih'i reddetmezsen, kaçışın yok, yanacaksın. Rivayete göre Polikarp da sağ elini alevlerin içine uzatarak tarihi bir konuşma yaptı. "Seksen yıl boyunca İsa'ya hizmet ettim ve O bana hiçbir zaman kötülük etmedi, ondan hep iyilik gördüm. Şimdi bu ihtiyar halimle onu neden reddedeyim?" İsa Mesih'in Tanrı'nın Oğlu olduğunu reddetmeye razı olmadı. Bu özlü sözlerini tamamlayan Polikarp ateşin içine girip cayır cayır yandı ve aynı dönemde on binlerce Hıristiyan da zindana atıldı. Bize anlatıldığı kadarıyla binlerce erkek, kadın ve çocuk aslanlara yem edildi; yüzlerini Tanrı'ya çevirip en kanlı arenalara gururla çıktılar, dizlerinin üstüne çöküp ruhlarını İsa'ya adadılar; tasmalı aslanlar tepelerine çöküp kemiklerini un ufak etti, etlerini parçaladı. Yine bize anlatılana göre aynı dönemde Hıristiyanlığın icabına bakmak için ateş, su ve akla gelebilecek bütün işkence yöntemleri kullanıldı fakat Hıristiyanların sayısı azalmak bir yana, arttı. Bu insanlar yeraltındaki deliklere sürüldüler; bugün yeraltı mezarlarında onların kalıntılarını buluyoruz … askerlerden, gizli polisten saklanan … casusluk eden gözlerden gizlenen bütün bu erkek ve kadınlar utkulu bir inançla yaşayıp öldüler. Burada dikkatinizi çekmek isterim ki Rabbimiz, İsa Mesih şöyle demiştir: Sıkıntılı günler gelecek, siz ölene kadar inancınıza sadık kalın, ben de sizi yaşamla taçlandıracağım.[27]

Thomas'ın Amerika'nın geleceğine dair uyarılar yaparken çizdiği tablo da çok farklı değildir: "Bu güzel sabahlardan birinde siz erkekler ve kadınlar bir de bakacaksınız ki ne hisseniz ne senediniz ne de evi-

27 21 Haziran 1935.

niz barkınız kalmış; sırtınız duvara dayalı, kalbinize ve kafanıza birer makineli tüfek mermisi isabet edecek."[28] Dinleyicilerin bu görüntüleri düşmanları için hayal ettikleri, dolayısıyla bundan keyif aldıkları pek tabii düşünülebilir. Thomas, Sovyet karşıtı nutuklarından birinde de bu vahşet sahnelerine yönelik ikircikli yaklaşımını neredeyse hiç gizlemeden ortaya koyar: "Belirtmek isterim ki siz erkek ve kadınlar, sizler ve ben, dünya tarihindeki en korkunç dönemde yaşıyoruz. Aynı zamanda da dünya tarihindeki en lütufkâr, en muhteşem döneme şahit oluyoruz."[29] İşte, dehşetengiz olan ile muhteşem olanın böyle bütünleşmesi, kurtuluş kisvesine bürünmüş yok oluşun sarhoşluğu, ajitatörün hayalidir.

28 7 Temmuz 1935.
29 21 Nisan 1935.

Beşinci Bölüm

Antisemitizm ve Faşist Propaganda

Bu makalede yer alan gözlemler, Columbia Üniversitesi Toplumsal Araştırma Enstitüsü bünyesinde gerçekleştirilmiş Antisemitizm Araştırma Projesi[1] dahilindeki üç çalışamaya dayanır. Çalışmalarda, başta Batı Kıyısı ajitatörlerinin yaptığı radyo konuşmalarının stenografik deşifreleri, broşürler ve haftalık yayınlardan oluşan kapsamlı bir dizi antidemokratik ve antisemitist propaganda materyali incelenmiştir. Bu materyaller sık sık ekonomik, siyasi ve sosyolojik sorunlara değinse de esasen psikolojik niteliktedir. Dolayısıyla bu propaganda analizinde propagandanın nesnel içeriğinden ziyade, psikolojik yönü değerlendirilecektir. Makalenin amacı ne uygulanan yöntemleri ayrıntılı olarak incelenmek ne de antidemokratik propaganda üzerine kapsamlı bir psikanalitik teori sunmaktır. Ayrıca psikanalize aşina olanların genellikle halihazırda bildiği olgu ve yorumlar da kapsam dışında bırakılmıştır. Amaç bunlardan ziyade, henüz ön bulgu niteliğinde ve parçalar halinde olsalar da yeni psikanalitik değerlendirmelerin önünü açabilecek bazı bulgulara işaret etmektir.

Çalışmalarda incelenen materyaller, psikolojik bir yaklaşımın varlığını kendiliğinden ortaya koyar. Nesnel değil, psikolojik ölçütlerle tasarlanmışlardır. Amaçları insanları fikir ve argümanlar sunarak değil, *bilinçdışı mekanizmalarını istismar ederek* ikna etmektir. Faşist demagogların hitabet teknikleri kurnazca mantık dışı ve sözde-

1 Yazarlar: T. W. Adorno, Leo Lowenthal, Paul W. Massing.

duygusal olmakla kalmaz; bunun da ötesinde, pozitif nitelikli siyasi programlar, önermeler, hatta somut siyasi düşünceler, hedef kitlelerine sundukları psikolojik uyaranlara kıyasla hayli önemsiz bir rol oynar. Bu demagogların faşist olduğunu ayırt edebilmemizin nedeni de muğlak ve karmaşık konuşma düzlemleri değil, bu psikolojik uyaranlar ve diğer bilgilerdir.

Günümüz Amerikan faşist propagandasında ağırlıklı olarak psikolojik nitelikli yaklaşımın üç belirleyici özelliğini ele alalım:

1. Günümüz Amerikan faşist propagandası esas itibarıyla nesnel olmayan, *kişiselleştirilmiş* bir propagandadır. Ajitatörler vakitlerinin büyük kısmını ya kendileri ya da dinleyicileri hakkında konuşmaya harcarlar. Kendilerini yalnız kurt olarak sunar, sağlam içgüdüleri olan, bencillikten uzak, yorulmak nedir bilmeyen sağlıklı, güvenilir Amerikan vatandaşları olarak tanıtırlar; sürekli kendilerinin ve ailelerinin kişisel yaşamlarına dair gerçek veya uydurma ayrıntılar paylaşırlar. Dahası fakir ama dürüst, aklıselim sahibi ama entelektüel olmayan, yerel Hıristiyan halk olarak tanımladıkları dinleyicilerinin küçük gündelik dertlerine de samimi bir insani ilgi gösterir gibi görünürler. Kendilerini dinleyicileriyle özdeşleştirir, aynı anda hem mütevazı, sıradan bir adam hem de çok yetenekli bir lider olduklarını özellikle vurgularlar. Çoğunlukla kendilerini ileride gelecek liderin naçizane ulağı olarak tanımlarlar – Hitler'in konuşmalarından aşina olduğumuz bir yöntemdir bu. Muhtemelen baba imgesinin yerine kolektif bir egonun geçirilmesiyle yakından ilişkili bir tekniktir.[2] En çok kullanılan kişiselleştirme hilelerinden biri de sürekli küçük çaplı maddi ihtiyaçlardan dem vurarak küçük meblağlarda para dilenmektir. Ajitatörler hiçbir şekilde üstünlük iddiasında bulunmayarak, gelecek liderin de kardeşleri kadar zayıf olduğunu fakat zayıflığını itiraf etme cesaretini göstermekten çekinmediği için sonunda güçlü bir adama dönüşeceğini ima ederler.

2. Bu demagogların hepsi araçları amaca dönüştürürler. "Bu yüce hareket"ten, örgütlerinden, başlatmayı umdukları genel Amerikan

2 Bkz. Horkheimer, M., "Sociological Background of the Psychoanalytic Approach", *Anti-Semitism: A Social Disease*, Ernst Simmel (haz.), International Universities Press, New York, 1946, s. 8-9.

uyanışından bahsedip dursalar da, bu tür bir hareketin nereye varacağına, örgütün ne işe yaradığına veya o gizemli uyanışla ne tür bir somut başarı elde etmeyi beklediklerine nadiren değinirler. Uyanış fikrinin ağdalı bir dille betimlenmesine, Batı Kıyısı'nın en başarılı ajitatörlerinden birinden örnek verilebilir:

> Dostlarım, uyanış ancak tek bir şekilde gerçekleşebilir ve tüm Amerika, tüm kiliseleriyle bu uyanışı gerçekleştirmek zorundadır. Büyük Galler uyanışının hikâyesi de bu kadar basittir. İnsanlar bu dünyada Tanrı'nın kutsiyetine kavuşmaya çaresizce ihtiyaç duymuşlardı ve dua etmeye, kendilerine uyanış (!) ihsan etmesi için Tanrı'ya yakarmaya başlamışlardı, böylelikle erkekler ile kadınlar nereye giderlerse gitsinler orada uyanış gerçekleşmeye başlamıştı.[3]

Eylemin, yani gerçekleşmekte olan bir şeyin yüceltilmesi, bahsi geçen sözde-hareketin amacını görünmez kılar ve aynı zamanda onun yerini alır. Amaç "Tanrı'nın davası uğruna, yuvaları ve yurtları uğruna yaşamlarını feda etmeye gönüllü, yüreğinde Tanrı korkusu taşıyan vatansever Hıristiyan erkek ve kadınların varlığını bütün dünyaya göstermek"tir.

3. Bu propagandadaki bütün ağırlık, araçları pazarlamaya yönelik olduğundan, propaganda başlı başına esas içerik haline gelir. Diğer bir deyişle propaganda bir tür *arzu tatmini* işlevi görür. Propagandanın en önemli örüntülerinden biri budur. İnsanlar topluluğun "içine kabul edilir", sözümona yalnızca topluluğun sahip olduğu bilgilere erişirler; sırları haiz olur, dışarıdakilerden saklanan korkunç gizemleri öğrenmeyi hak eden elit bir kesimdenmiş gibi muamele görürler. Gözetleme arzusu hem teşvik hem de tatmin edilir. Sürekli skandal hikâyeleri anlatılır, özellikle de çoğunluğu uydurma olan seks aşırılıkları ve vahşet hikâyelerine ağırlık verilir; pislik ve zulmün yarattığı infialse bu hikâyelerin dinleyicilere verdiği hazzı, çok hafif ve kasten şeffaf bir şekilde gerekçelendirme çabasından ibarettir. Ara sıra öyle dil sürçmeleri olur ki bu skandal tellallığının başlı başına bir amaç olduğu kolayca anlaşılabilir. Batı Kıyısı'nın malum demagoglarından biri, bir defasında bütün Rus kadınlarının fuhşa sevk etmek üzere

3 Tüm alıntılarda, hiçbir değişiklik yapılmadan stenografik deşifreler kullanılmıştır. [Bütün alıntılar, Martin Luther Thomas'ın konuşmalarındandır.]

Sovyet Hükümetince alınan sahte bir kararı bir sonraki konuşmasında bütün detaylarıyla açıklayacağını vaat etmişti. Konuşmacı bu hikâyeyi duyururken, açıklayacağı gerçekleri duyup da tüyleri ürpermeyecek tek bir hakiki erkeğin dahi olamayacağını söylemişti. Bu "tüyleri ürpertme" aygıtının barındırdığı ikirciklilik ortadadır.

Bu örüntülerin hepsine bir ölçüde rasyonel açıklamalar getirmek mümkündür. Faşist ve antidemokratik amaçlarını açıkça ortaya koymaya cesaret edebilecek pek az Amerikan ajitatör vardır. Almanya'nın aksine Amerika'daki demokratik ideoloji zaman içinde belirli tabular üretmiştir ve bunların ihlali yıkıcı faaliyetlerde bulunanların planlarını tehlikeye sokabilir. Dolayısıyla buradaki demagogların söyleyebilecekleri, hem siyasi sansürle hem de psikolojik taktiklerle ilişkili nedenlerden ötürü çok daha kısıtlıdır. Dahası siyasi amaçların bir ölçüde muğlak bırakılması, faşizme içkin özelliklerden biridir. Bunun nedeni, kısmen, faşizmin doğası gereği teorik olmayışı, kısmen de liderlerin, nihayetinde takipçilerini aldatacakları için ileride uymalarını gerektirebilecek herhangi bir formül sunmaktan kaçınmak zorunda kalmalarıdır. Ayrıca faşizmin, beyan ettiği dehşet ve baskı tedbirlerinden de *ileri gitmeyi* âdet edindiğini belirtmek gerekir. Totalitarizm sınır tanımamak, bir an bile soluklanmaya izin vermemek, mutlak egemenlikle zafer kazanmak ve seçilmiş düşmanın kökünü kazımak demektir. Faşist "dinamizm"e bu boyuttan bakıldığında, açıkça tanımlanmış her türlü program sınırlayıcı olacak, hatta hısımlara bile bir garanti mekanizması sunacaktır. Hiçbir şeyin garanti edilmemesi, insafsız keyfiliğe hiçbir kısıtlama getirilmemesi totaliter yönetimler için hayati önem taşır.

Son olarak şunu da unutmamak gerekir ki totalitarizm, kitleleri, akıllarını kullanarak kendi kaderlerini belirleyen, dolayısıyla rasyonel özneler olarak muhatap alınması gereken hür iradeli insanlar olarak değil, her şeyden önce geri planda kalıp emirlere itaat etmeleri belletilen ve idari tedbirlerle tabi kılınacak basit nesneler olarak görür.

Ne var ki bu son noktanın, basmakalıp ifadeyle, faşizmin uyguladığı kitlesel bir hipnoz olarak basite indirgememesi için biraz daha yakından incelenmesi gerekir. Faşizmde gerçekten kitlesel bir hipnoz mu söz konusudur, yoksa bu, gözlemcilerin mevcut analizlerini yeterli

sayabilmeleri için kullanışlı bir metafor mudur? Psikolojik sarhoşluktan ziyade küçümseyici ayıklık faşist zihniyeti büyük ihtimalle daha iyi tanımlamaktadır. Dahası faşist tutumları gözlemleme şansına erişmiş hiç kimse şunu göz ardı edemez; "kitlesel hipnoz" teriminin ifade ettiği kolektif coşkunluk aşamasında dahi, bilinçli bir manipülasyon unsuru söz konusudur ve liderin yanı sıra bizzat öznenin de yaratımına ortak olduğu bu unsur sadece pasif bir etkilenme salgınının sonucu olarak görülemez. Psikolojik açıdan, faşizmin akıldışılığında ego öyle önemli bir rol oynar ki, söz konusu coşkunluğu basitçe bilinçdışının tezahürü olarak yorumlamak mümkün değildir. Faşist isterinin her zaman kendi kendini bir yere koyan, kendi kendini yetkilendiren yapmacık bir yanı olmuştur; faşizme ilişkin psikolojik teori de bizzat faşizmin önayak olduğu akıldışı sloganlara teslim olmak istemiyorsa faşist isterinin bu yönünü titizlikle dikkate almalıdır.

Öyleyse genel olarak faşist propaganda, özel olarak da antisemitist propaganda söylevleri ne elde etmeyi amaçlar? Bu amacın "akılcı" olmadığı ortadadır zira insanları ikna etme çabası taşımazlar ve daima tartışma düzleminin dışında dururlar. Bu bağlamda iki olgunun ayrıntılı olarak irdelenmesi gerekir:

1. Faşist propaganda gerçek rakiplere değil öcülere saldırır, yani Yahudiler veya Komünistler hakkında *imgeler* üretip, bu imgelerin gerçeği ne ölçüde yansıttığını pek umursamadan onları paramparça eder.

2. Söylemsel bir mantık tutturmak yerine, özellikle nutuk niteliğindeki sunumlarda fikirlerin havada uçuşması olarak adlandırılabilecek bir yöntemi benimser. Önermeler ile çıkarımlar arasında ilişki kurmak yerine, fikirleri safi benzerlikler üzerinden birbirine bağlar; bunu da çoğunlukla çağrışım yoluyla, mantıksal açıdan hayli ilişkisiz olan iki önermede açıkça ayırt edilebilen tek bir ortak kelimeyi kullanarak yapar. Bu yöntem akılcı sorgulamanın denetim mekanizmasından sıyrılmakla kalmaz, aynı zamanda psikolojik olarak dinleyicilerin söylenenleri "takip etmesini" de kolaylaştırır. Dinleyici zahmetli bir düşünce sürecine girmek durumunda kalmadan, edilgen biçimde kendini sözcüklerin akışına bırakabilir.

Öte yandan, bütün bu geriletici örüntülere rağmen, antisemitist propaganda kesinlikle tümden akıldışı değildir. Akıldışılık kavramı, bu

denli karmaşık bir psikolojik olguyu yeterince açıklayamayacak kadar muğlaktır. Her şeyden önce şunu biliyoruz ki, bütün çarpık mantığı ve gerçekdışı saptırmalarıyla faşist propaganda, bilinçli olarak planlanıp örgütlenir. Eğer bir akıldışılık atfedilecekse bu, kendiliğinden gelişmiş değil, uygulamaya konan bir akıldışılıktır; günümüz kitle kültürünün sinema ve radyo gibi çoğu sunumunda dikkati çeken hesaplı etkiyi anımsatan bir tür psikotekniktir. Diğer yandan, faşist ajitatörün zihniyetinin, takipçisi olabilecek insanların ahmaklığına bir ölçüde benzediği ve liderin kendisinin de "isterik, hatta paranoyak" olduğu doğru olsa dahi, faşist ajitatör, gerçeklik ilkesiyle (*realitätsgerecht*) tamamen uyumlu olan amaçlarına ulaşmak için kendi nevrotik veya psikotik mizacından nasıl faydalanabileceğini engin tecrübelerden ve çarpıcı bir örnek teşkil eden Hitler'den öğrenmiştir. Toplumumuza hâkim olan koşullar nevrozu, hatta hafif düzeydeki deliliği bile, bunlardan mustarip olan kişilerin, başka pek çok insanın da bu hastalıklara meyilli mizaçları olduğunu keşfeder keşfetmez pazarlayabileceği bir ürüne dönüştürme eğilimindedir. Faşist ajitatörler genellikle kendi psikolojik kusurlarını satma konusunda ustalaşmış hünerli pazarlamacılardır. Bu da ancak lider ile takipçileri arasında genel bir yapısal benzerlik varsa mümkün olabilir; propagandanın amacı da dinleyicilere baştan beri kendi içlerinde taşımadıkları herhangi bir fikri veya duyguyu iletmek değil, onlarla lider arasında bir ittifak oluşturmaktır. Öyleyse faşist propagandanın esas psikolojik mahiyetine dair sorun şöyle formüle edilebilir: Propaganda durumunda lider ile takipçileri arasındaki bu ahengi oluşturan nedir?

Bu sorunun cevabına yönelik ilk ipucu, bu türden bir propagandanın doyum işlevi gördüğü yönündeki gözlemimizden gelir. Bu durumu toplumsal bir fenomen olan pembe dizilerle karşılaştırabiliriz. Tıpkı on beş dakika boyunca en sevdiği kadın kahramanın dertlerini ve yaptığı iyilikleri keyifle izledikten sonra dizi sponsorunun sattığı sabunlardan alma gereği duyan ev hanımı gibi, faşist propaganda gösterisine kulak verenler de ondan keyif aldıktan sonra, gösteriye duydukları minnetten ötürü, konuşmacının ideolojisini kabul ederler. "Gösteri" burada gerçekten de doğru kelimedir. Kendine liderlik atfe-

den ajitatörün başarısı, tiyatroya, spora ve sözde dinsel uyanışa benzer bir performanstır. Bütün faşist demagoglar gençliklerinde efsane sporcular olmakla övünürler. Bu onların davranış biçimidir. Bağırıp haykırır, hararetli mimiklerle şeytanla savaşır, "şeytani güçler"e saldırırken ceketlerini çıkarırlar.

Faşist lider tiplerinin genellikle isterik olduğu söylenir. Bu tutum nasıl ortaya çıkmış olursa olsun, isterik davranışın belirli bir işlevi vardır. Liderler pek çok açıdan dinleyicilerine benzeseler de önemli bir noktada onlardan ayrılırlar; kendilerini ifade ederken hiçbir engel tanımazlar. Kendilerini ifade edemeyen dinleyicilerinin isteyip de beceremedikleri ya da cesaret edemedikleri şeyleri yapıp söyleyerek onlar için vekil işlevi görürler. Orta sınıf toplumunun, kendi halindeki sıradan vatandaşlara duygularını dışavurma konusunda dayattığı tüm tabuları yıkarlar. Faşist propagandanın kısmen bu atılım sayesinde etkili olduğu söylenebilir. Faşist ajitatörler rezil olmayı göze aldıkları için ciddiye alınırlar.

Eğitimli insanların çoğu, Hitler'in attığı nutukların etkisini anlamakta zorlanmıştır zira bu konuşmalar onlara son derece samimiyetsiz ve sahte –yani Almancada dendiği gibi, *verlogen*– gelmiştir. Ancak sıradan olarak nitelendirilen insanların sahiciliği ve samimiyeti saptayıp sahtelikleri itibarsızlaştırmak konusunda şaşmaz bir beceriye sahip oldukları fikri yanıltıcıdır. Hitler ucuz soytarılıklarına rağmen değil, tam da onlar sayesinde, abartılı tonlamaları ve maskaralıkları nedeniyle sevilmiştir. Bu tavırlar gözlenip takdir edilmiştir. *Fiakerlied*'iyle tanınan Girardi* gibi, dinleyicilerine gerçekten temas edebilen hakiki halk sanatçıları bize abartılı gelen "yüksek perde tonlamalarını" sürekli kullanırlardı. Kontrolünü kaybetmiş sarhoşlarda da benzer davranış tezahürlerini sık sık görürüz. Sıradan insanların duygusallığı, hiç de ilkel ve düşünceden kopuk bir duygusallık değildir. Tersine, gerçek hislerin kötü bir taklidi, bir uydurmadır; çoğunlukla özbilinçlidir ve biraz da kendini hor görür. Bu kurgusallık, faşist propagandacı gösterilerin yaşam kaynağıdır.

* Alexander Girardi (1850-1918), özellikle Viyana operetlerinde canlandırdığı komik tiplemelerle ve *Fiakerlied* (Faytoncu'nun Şarkısı) yorumuyla ün kazanmış Avusturyalı aktör ve tenör. (ç.n.)

Bu gösterinin *ritüel* niteliğinde bir durum yarattığı söylenebilir. Propaganda amaçlı hitabetin kurgusallığı, yani konuşmacının kişiliği ile sözlerinin içeriği ve niteliği arasındaki uçurum, konuşmacının üstlendiği ve kendisinden beklenen ayinsel role atfedilebilir. Ne var ki bu ayin, dinleyicilerin düşünüp hissettiği fakat dile getiremediği, konuşmacının söze döktüğü bir kimliğin sembolik düzeyde açığa çıkarılmasından ibarettir. Esasında dinleyiciler de ondan bunu beklemektedir; ikna edilmeyi ya da bir cinnet haline sürüklenmeyi değil, birinin kendi akıllarından geçeni kendilerine söylemesini isterler. Propagandadan elde ettikleri doyum, büyük ihtimalle söz konusu kimliğin sergilenmesinden kaynaklanır ve bunun ne kadar ileri gittiğinin bir önemi yoktur zira konuşmacının yaptığı laf kalabalığı, dinleyicileri dertlerini anlatamama halinden kurtaran, kurumsallaştırılmış bir kefaret gibidir. Propagandacı ritüelin belirleyici özelliği, bu açığa vurma eylemi ve kendisine hâkim, sorumluluk sahibi dinleyiciye ciddiyetini geçici olarak bir kenara bıraktırabilmesidir. Hiç kuşkusuz ki bu özdeşleşme edimini bir kolektif gerileme olgusu olarak nitelendirebiliriz. Bu, eski, ilkel duygulara geri dönmek kadar basit bir olgu değildir; daha ziyade, duyguların dışavurumunun, toplumsal denetim mekanizması içindeki bir aktör tarafından tasdik edildiği ritüelci bir tutuma doğru bir gerilemedir. Bu bağlamda ilginç bir örneğe dikkat çekmek gerekir; Batı Kıyısı'ndaki en başarılı ve tehlikeli ajitatörlerden biri, köklü mezheplerin ve bütün Püriten geleneğin insanlara telkin ettiği sıkı otokontrol tutumuna ısrarla saldırarak, dinleyicilerini tekrar tekrar içlerinden gelen her türlü duyguya teslim olmaya ve haykırıp ağlayarak hislerini ifade etmeye teşvik etmiştir.

İnsanların itkilerinin bir ritüel düzeneğiyle iç içe geçirilmesi sayesinde otokontrolün gevşetilmesi, kendine hâkim bireyin tüm dünyada psikolojik açıdan güç kaybetmesiyle yakından ilişkilidir.

Faşist propagandaya dair kapsamlı bir teorinin ortaya konması, istisnasız bütün faşist söylevlerde hemen hemen aynı şekilde gerçekleştirilen bu ritüelin psikanalitik olarak deşifre edilmesi anlamına gelir. Bu makalenin kapsamı ise söz konusu ritüelin özelliklerinden yalnızca birkaçına kısaca değinmeye imkân tanımaktadır.

1. Her şeyden önce, bildiğimiz tüm faşist propaganda içeriklerinde hayret verici bir basmakalıplık vardır. Her konuşmacı ısrarla aynı örüntüye uymakla kalmaz, farklı konuşmacılar da hep aynı klişelere başvurur. Elbette bunların en önemlisi, düşman ile dost arasında siyah ile beyaz kadar kesin bir ikilik kurulmasıdır. Bu basmakalıplık, yalnızca Yahudilerin karalanmasıyla yahut komünizmin ya da bankacılık sermayesinin itham edilmesi gibi siyasi görüşlerle sınırlandırılmamakta, en alakasız görünen konu ve tutumlarda dahi kullanılmaktadır. Biz hemen hemen bütün faşistlerce kullanılan ve toplamda en fazla otuz formülle açıklanabilecek tipik psikolojik aygıtların bir özetini çıkardık. Yalnız kurt, yorulmazlık, zulmedilen günahsız, yüce küçük adam ve hareketin övülmesi gibi aygıtların pek çoğuna değindik. Elbette bu aygıtların tektipliği, tüm ajitatörlerin Hitler'in *Kavgam*'ı gibi ortak kaynaklardan beslenmesiyle, hatta Batı Kıyısı örneğinde görüldüğü üzere, örgütsel bir bağlantı içinde faaliyet göstermeleriyle kısmen açıklanabilir. Ne var ki ülkenin dört bir yanındaki ajitatörlerin hepsi aynı iddialarla ortaya çıkıyorsa –örneğin, ölüm tehditleri almaları ve bu tehditlerin gerçek olması halinde (ki asla olmazlar) dinleyicilerin sorumluları bilmesi gerektiği gibi– nedenler başka yerde aranmalıdır. Bu örüntüler psikolojik sebeplerden ötürü standart hale getirilmiştir. Tıpkı takıntılı *swing* dansçılarının, popüler şarkılardaki standart ritimleri araması ve oyunun kurallarına yüzde yüz riayet edilmediğinde öfkelenmesi gibi, faşizmin potansiyel takipçileri de şaşmaz tekrarları duymaya can atarlar. Bu örüntülerin mekanik şekilde uygulanması, ritüelin olmazsa olmazlarındandır.

2. Pek çok faşist ajitatörün sahte bir dindarlık sergilemesi tesadüf değildir. Elbette bu durumun daha sonra tartışılacak sosyolojik bir yönü de vardır. Ancak psikolojik açıdan değerlendirmek gerekirse, geçmişte kalmış bir dinden bugüne taşınmış kalıntı kavramlar, her türlü dogmatik içerikten arındırılıp nötrleştirildikten sonra faşist ritüelciliğin hizmetine sokulur. Dini üslup ve formlar kullanılarak bir "topluluk" tarafından tekrar tekrar icra edilegelmiş, onaylanmış bir ritüel izlenimi yaratılır.

3. Hem dini hem de siyasi içeriklerin yerlerine, kısaca, *varolan kültü* olarak adlandırılabilecek bir düşünce konur. Else Brunswick'in

"statükoyla özdeşleşme" adını verdiği tutum, bu kültle yakından ilişkilidir. Peder Coughlin hakkındaki kitabında McClung Lee'nin işaret ettiği, sürü psikolojisi ve (ünlü ya da başarılı simaların desteğini ima eden) teminatçı hileleri gibi aygıtlar, çok daha geniş çapta etki yaratan bir davranış örüntüsünün unsurlarıdır. Buna göre, *varolan*, dolayısıyla gücünü tesis etmiş olan her şey aynı zamanda doğrudur da – riayet edilmesi gereken, güvenilecek ilke budur. Batı Kıyısı ajitatörlerinden biri, ne tür liderlerden bahsettiğini belirtmeksizin, dinleyicilerine genel olarak liderlerinin öğütlerine uyma tavsiyesi dahi vermiştir. Böylece, hiçbir somut fikir veya amaçla ilişkilendirilmeyen bir liderlik tipi yüceltilmektedir. Gerçekliğin ve yerleşik iktidar ilişkilerinin fetiş haline getirilmesi, bireyi kendisinden vazgeçip geleceğin akımı olduğu iddia edilen harekete katılmaya iten en etkili yöntemdir.

4. Faşist ritüelin içkin özelliklerden biri de *ima*dır; imanın işaret ettiği gerçekler ise nadiren açıklanır. Bu yönelim de kolaylıkla akılcı bir çerçevede açıklanabilir: Yasalar veya en azından hâkim görenekler açıkça Nazi yanlısı veya antisemitist ifadelere izin vermemektedir ve bu minvaldeki düşünceleri aktarmak isteyen hatipler daha dolaylı yöntemlere başvurmak zorunda kalırlar. Ne var ki ima yöntemine, başlı başına bir doyum kaynağı olarak başvurulup bundan keyif alınması da olasıdır. Örneğin ajitatör "o karanlık güçler, kimi kastettiğimi siz anlıyorsunuz" der demez dinleyici bu sözlerin Yahudilere yöneltildiğini anlar. Dolayısıyla dinleyicilere, konuşmacının onlara söylemek istediği şeyi herhangi bir açıklamaya gerek kalmadan bilen ve onun görüşlerine katılan kapalı bir grubun üyeleriymiş gibi davranılır. Daha önce de belirtildiği gibi, konuşmacı ile dinleyicinin duygu ve görüşleri arasındaki uyum, ima aracılığıyla oluşturulur. İma, liderle takipçileri arasında temel kimliğe dair bir onay işlevi görür. Elbette imanın psikanalitik içerimleri bu yüzeysel gözlemlerin çok daha ötesindedir. Burada Freud'un bilinç ile bilinçdışı arasındaki etkileşimde anıştırmaya biçtiği role atıfta bulunulmaktadır. Faşist ima, bu rolden beslenir.

5. Ritüelin icra edilmesi, çok büyük oranda faşist propagandanın nihai içeriğini oluşturur. Psikanaliz, ritüel davranışının zorlantı nevrozuyla ilişkisini ortaya koymuştur; üstelik faşizmdeki ifşa ritüelinin bir cinsel doyum ikamesi olduğu da açıktır. Ancak bunun ötesinde,

faşist ritüelin sembolik anlamına ilişkin başkaca tahminlerde de bulunulabilir. Bu ritüeli bir adak sunulması olarak yorumlamak çok da isabetsiz olmaz. Şayet faşist propaganda konuşmalarında bol bol yer verilen suçlamaların ve vahşet hikâyelerinin büyük çoğunluğunun konuşmacı ile dinleyicilerin arzularını yansıttığı varsayımı doğruysa, her propaganda konuşmasında gerçekleştirilen bu sembolik ifşa eylemi, hayli örtülü biçimde de olsa, seçilmiş düşmanın kutsal bir adak misali katledilmesini ifade eder. Faşist antisemitist propaganda ritüelinin temelinde, törensel cinayetlere duyulan arzu vardır. Bu savı desteklemek için faşist propagandanın olağan psikopatolojisinden bir örneğe başvurulabilir. Din unsurunun, Amerikan faşist ve antisemitist propagandasında önemli bir rol oynadığına daha önce değinilmişti. Batı Kıyısı faşist radyo vaizlerinden biri, yayınlarından birinde şunları söylemiştir:

> Görmüyor musunuz ki Tanrı'nın kutsiyetini yüceltmezsek, yaşadığımız bu dünyada Tanrı'nın adaletini herkese duyurmazsak, cennet ve cehennemi, kan dökülmeden günahların bağışlanmayacağını ilan etmezsek günahların bağışlanması söz konusu olmayacaktır. Dünyada sadece İsa ve Tanrı'nın egemen olduğunu, devrimin eninde sonunda ülkemizi de ele geçireceğini görmüyor musunuz?

Hıristiyan öğretilerin siyasi şiddet sloganlarına dönüştürülmesine bundan daha açık bir örnek yoktur. Ayinde İsa'nın "kanını akıtma" mefhumu, siyasi ayaklanma çıkarma hesabı yapılarak doğrudan doğruya genel anlamda "kan dökme" biçiminde yorumlanır. Gerçekten kan dökmek gerektiği savunulur çünkü dünyayı güya İsa'nın kanının dökülmesi kurtarmıştır. Cinayete ayin kutsallığı atfedilir. Dolayısıyla "*Judenblut muß fließen*" [Yahudilerin kanı dökülmelidir] sloganı, faşist propagandada İsa'nın kurban edilişinin nihai hatırlatıcısıdır. İsa'nın çarmıha gerilmesi, pogromun sembolüne dönüştürülür. Her çeşit faşist propaganda, psikolojik bağlamda bu tür sembollerden oluşan bir sistemden ibarettir.

Bu noktada faşizm ruhunun psikolojik temelindeki yıkıcılığa dikkat çekmek gerekir. Öne sürülen programlar soyut ve muğlak, elde edilecek tatminler sahte ve yanıltıcıdır zira faşist hitabetin dillendirdiği vaat, yıkımdan başka bir şey değildir. Bütün faşist ajitatörlerin, eli

kulağındaki bir felaketten bahsetmesi hiç de tesadüf değildir. Konuşmacı, tehlikenin an meselesi olduğuna dair uyarıda bulunsa da, hem kendisi hem de dinleyicileri, düşmanları ile kendilerinin yıkımı arasında bariz bir ayrım bile yapılmazken, kıyametin kaçınılmaz olduğu fikrinden heyecan duyarlar. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki bu zihinsel tutum Almanya'da Hitlerizmin ilk yıllarında açıkça görülebilir ve derin bir arkaik temeli vardır. Batı Kıyısı demagoglarından biri bir defasında şöyle demiştir: "Belirtmek isterim ki siz erkek ve kadınlar, sizler ve ben, dünya tarihindeki en korkunç dönemde yaşıyoruz. Aynı zamanda da dünya tarihindeki en lütufkâr, en muhteşem döneme şahit oluyoruz." Dehşetengiz olan ile muhteşem olanın böyle bir araya getirilmesi, kurtuluş kisvesine bürünmüş yok oluşun sarhoşluğu, ajitatörün hayalidir. Bu tür bir propagandaya etkili şekilde karşılık verebilmek için en ümit vaat eden yöntem, propagandanın kendi kendini yıkma potansiyeline işaret etmektir. Özyıkıma yönelik bilinçdışı psikolojik arzu, nihayetinde kendi takipçilerini kurbanlaştıran bir siyasi hareketin yapısını başarıyla yeniden üretir.

1946

Altıncı Bölüm

Freudyen Teori ve Faşist Propaganda Örüntüsü[1]

Sosyal bilimciler son on yılda Amerikan faşist ajitatörlerin konuşmalarını ve broşürlerini yapı ve içerik açısından etraflıca incelemişlerdir. Bu araştırmalardan içerik analizi çizgisine yakın olan bazıları, nihayet L. Lowenthal ve N. Guterman'ın *Prophets of Deceit*[2] [Sahte Peygamberler] kitabında kapsamlı olarak sunulmuştur. Ortaya çıkan genel tabloda iki temel özellik göze çarpmaktadır. Birincisi, yabancıları toplama kamplarına yerleştirmek veya Siyonistleri ülke dışına sürmek gibi hepten olumsuz bazı tuhaf öneriler haricinde, bu ülkedeki faşist propaganda elle tutulur, somut siyasi meselelerle pek de ilgilenmemektedir. Ajitatörlerin beyanları çok büyük oranda belirli kişilere yöneliktir. Bunların akılcı ifadelerle, akılcı hedefler sunarak takipçi kazanma niyetiyle değil, psikolojik hesaplarla üretildiği gün gibi ortadadır. "Ayaktakımı avcısı" ifadesi, özünde kitleleri aşağılayan bir ton barındırdığı için eleştiriye açık olsa da, bizim Hitler özentilerinin kasten teşvik ettiği akıldışı duygusal saldırganlık atmosferini anlatmaya uygundur. İnsanları "ayaktakımı" olarak nitelendirmek saygısızlıksa da, ajitatörün amacı söz konusu insanları tam da "ayaktakımı"na çevirmek, hiçbir mantıklı

1 Bu makale yazarın Max Horkheimer'la sürdürdüğü işbirliğinin ürünlerinden biridir.

2 Harper Brothers, New York, 1949. Ayrıca krş. Lowenthal, Leo ve Guterman, Norbert, "Portrait of the American Agitator", *Public Opinion Quarterly*, (Güz) 1948, s. 417 ve devamı.

siyasi amaç gütmeksizin şiddet eğilimi gösteren kalabalıklar yaratıp katliam atmosferi oluşturmaktır. Bu ajitatörlerin evrensel amacı Gustav Le Bon'un ünlü kitabıyla yaygınlaşan bir kavram olan "kitlelerin psikolojisi"ni yöntemli bir şekilde kışkırtmaktır.

İkinci özellik, ajitatörlerin hakikaten sistematik bir yaklaşım benimsemeleri ve son derece belirgin "aygıtlar"dan oluşan, sınırları keskin hatlarla çizilmiş bir örüntüye uymalarıdır. Bu sadece nihai siyasi hedefin –demokrasi prensibine karşı kitlesel destek kazanarak demokrasiyi yıkma hedefinin– bir olmasıyla ilgili değildir; ondan da çok bizatihi propaganda içeriğinin ve sunumunun içkin özellikleriyle ilintilidir. Coughlin ve Gerald Smith gibi çok ünlü simalardan, taşradaki küçük nefret tacirlerine kadar bütün ajitatörlerin söylemleri birbirine o denli benzer ki tek birinin beyanlarını çözümlemek, temelde hepsini anlamak için yeterlidir.[3] Üstelik başlı başına konuşmalar bile o denli monotondur ki çok sınırlı sayıdaki birkaç aygıta aşinalık kazanan herkes kendini sonu gelmeyen tekrarlarla karşı karşıya bulur. Nitekim sürekli tekrarlama ve fikir kıtlığı, bu tekniğin olmazsa olmaz unsurlarıdır.

3 Burada biraz detaya girmek gerekir. Büyük ölçekli mali destek konusunda doğru veya yanlış varsayımlarda bulunarak kendilerine saygın bir hava vermeye çalışan ve antisemitist olduklarını inkâr edip nihayetinde Yahudi düşmanlığı noktasına varanlar ile kendi başına hareket etmek isteyen ya da en azından insanları buna inandırmaya çalışan ve son derece bayağı, şiddet dolu bir üslup benimsemekten keyif alan aleni Naziler arasında bir ayrım vardır. Ayrıca "işsizlik maaşı"na duydukları nefretten kolayca ayırt edilebilen, eski kafalı, gösterişsiz Hıristiyan muhafazakârı oynayan ajitatörler ile bu yaklaşımın daha modern bir halini benimseyerek çoğunlukla gençleri hedef alan ve bazen devrimciymiş gibi davrananlar arasında da ayrım yapılabilir. Ne var ki böylesi farklılıklar gereğinden fazla önemsenmemelidir. Tüm bu ajitatörler, üsluplarındaki nüansları dikkatle tasarlasalar da, hem konuşmalarının temel yapısı hem de kullandıkları aygıtlar birbirinin aynıdır. Karşımızda gerçek farklardan ziyade, bir işbölümü vardır. Nasyonel Sosyalist Parti'nin benzer ayrışmaları kurnazca bünyesinde barındırdığına fakat bu ayrışmaların parti içinde asla sorun yaratmadığına ve siyasi bir fikir çatışmasına dönüşmediğine dikkat çekmek gerekir. 30 Haziran 1934'te [Uzun Bıçaklar Gecesi'nde] öldürülenlerin devrimci oldukları bir efsanedir. Bu kanlı temizlik operasyonu, farklı düzenbaz gruplar arasındaki çekişmelerden kaynaklanmıştır ve toplumsal anlaşmazlıklarla hiçbir ilişkisi yoktur.

Bu örüntünün mekanik katılığı aşikârdır ve başlı başına bu nitelik bile faşist zihniyetin bazı psikolojik yönlerinin ifadesidir; buna rağmen faşist propaganda içeriklerinin, bilinçli ya da bilinçsizce, bütüncül ve müşterek bir anlayış barındıran yapısal bir birim oluşturduğunu ve söylenen her sözü belirlediğini düşünmemek elde değildir. Görünüşe göre bu yapısal birim, örtük siyasi anlayışın yanı sıra psikolojik öze de tekabül eder. Bugüne dek yapılan bilimsel incelemeler, her aygıtın münferit ve bir nebze izole yapısına odaklanmış, aygıtların psikanalitik yananlamları vurgulanıp detaylandırılmıştır. Bu unsurlar yeterince netlik kazandığına göre, artık sıra onları kapsayan ve ortaya çıkaran psikolojik sistemi incelemeye gelmiştir – ve "psikolojik sistem" teriminin paranoya çağrışımı yaratması hepten tesadüf olmayabilir. Aygıtları tekil olarak değerlendiren psikanalitik yorumların dağınık ve ihtiyari düzeyde kalmaması için bu yaklaşım daha uygun görünmektedir. Kuramsal bir referans çerçevesi geliştirilmelidir. Nasıl ki bireysel aygıtların psikanalitik olarak yorumlanması adeta kaçınılmazsa, bu referans çerçevesinde, ajitatörlerin genel yaklaşımının daha kapsamlı bir temel psikanalitik teori ışığında değerlendirilmesi de mantıksal bir gereksinimdir.

Böyle bir referans çerçevesini bizzat Freud, İngilizce olarak 1922'de, yani Almanya'daki faşizm tehlikesi vahimleşmeden çok daha önce yayımlanan *Grup Psikolojisi ve Egonun Analizi* kitabında sunmuştur.[4] Freud'un, sorunun siyasi görünüşüyle pek ilgilenmemesine rağmen,

4 1921'de yayımlanan Almanca baskının başlığı *Massenpsychologie und Ichanalyse*'dir. İngilizce baskının çevirmeni James Stratchey, haklı olarak, başlıktaki "grup" kelimesinin Le Bon'un *foule* [kalabalık] terimiyle ve Almanca'daki *Masse* [kitle] kelimesiyle eşanlamlı olduğunu vurgular. Şunu da belirtmek gerekir ki bu kitaptaki "ego" kavramı, Freud'un sonraki yazılarında id ve süperegoyla karşılaştırdığı psikolojik yapıya tekabül etmez, en yalın bağlamıyla "birey" anlamında kullanılır. Freud'un *Grup Psikolojisi* kitabında ortaya koyduğu en önemli içermelerinden biri, kendi kendine özneleşmiş, bağımsız bir "kitle zihniyeti"nin varlığını kabul etmeyip, Le Bon ve Mc Dougall gibi yazarlarca gözlemlenip tanımlanan olguyu, kalabalığı oluşturup onun büyüsüne kapılan her bireyin kendi içinde yaşadığı gerilemelere indirgemesidir. [Alıntının çevirisinde kitabın Türkçe basımından (*Kitle Psikolojisi*, çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, 2018) faydalanılsa da akışa uygun değişiklikler yapılmıştır.]

kitlesel faşist hareketlerin yükselişini ve doğasını, safi psikolojik kategoriler çerçevesinde açıkça öngördüğünü söylemek abartılı olmaz. Analistin bilinçdışının hastaların bilinçdışını algılayabildiği doğruysa, bu kuramsal sezgilerle, henüz rasyonel düzeyde açığa çıkmamış fakat daha derinde kendilerini gösteren eğilimlerin de öngörülebileceği düşünülebilir. Freud'un özel olarak narsisizm ve ego sorunlarıyla Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ilgilenmeye başlaması rastlantı olmayabilir. Yaşadığımız çağda bu mekanizmaların ve içgüdüsel çatışmaların gitgide daha önemli bir rol oynadığı ortadadır, ancak analistlerin verdikleri bilgiye göre, psikanalitik yönteme model oluşturan dönüşüm isterisi (*conversion hysteria*) gibi "klasik" nevrozlara, Freud'un fikirlerini yeni geliştirip Charcot'nun isteriyi klinik olarak ele aldığı ve Ibsen'in bunları tiyatro oyunlarına dahil ettiği döneme kıyasla günümüzde daha seyrek rastlanmaktadır. Freud'a göre kitle psikolojisi sorunu, sosyoekonomik nedenlerle bireyin önemini yitirip zayıfladığı bir çağı çok iyi yansıtan yeni bir ruhsal hastalık türüyle ilişkilidir. Freud toplumsal değişimlerle fazla ilgilenmediği halde, bireyin yaşadığı muazzam krize ve dışarıdaki güçlü kolektif aktörlere sorgusuz sualsiz teslim olma isteğine dair izleri, bireyin bölünmez tekillik sınırları içinde bulduğu söylenebilir. Hiçbir zaman kendini güncel toplumsal gelişmeleri incelemeye adamamış olmasına rağmen, Freud'un çalışmalarının gelişimi, seçtiği konular ve kılavuz kavramlarının evrimi, tarihsel eğilimlere dikkat çekmiştir.

Freud'un kitabında uyguladığı yöntem, hem Le Bon'un tarif ettiği kitle zihnine dinamik bir yorum getirir hem de Le Bon ile analitik dönem öncesi diğer psikologların, hayret verici olguları açıklamakta kilit önem atfettiği –deyim yerindeyse, sihirli sözcüklermiş gibi muamele ettiği– birtakım dogmatik kavramlara bir eleştiri getirir. Söz konusu kavramların başında telkin gelir ki telkin, genel kanıda hâlâ Hitler ve benzerlerinin kitleleri büyülemesini açıklarken başvurulan eğreti bir kavram olarak önemli bir rol oynar. Freud, Le Bon'un kitlelere atfettiği, herkesçe bilinen niteliklere; yani kitlenin büyük oranda bireyselliğini yitirmiş, akıldışı, kolayca etkilenebilen, şiddet eylemlerine meyilli ve genel olarak gerileyici bir yapı olduğuna itiraz etmez. Onu Le Bon'dan

ayıran yönü, daha eski psikologların çoğu için *thema probandum** olan, kitlelere yönelik geleneksel horgörüyü benimsemeyişidir. Freud tanımlayıcı bulgulardan çıkarım yaparak kitlelerin doğası gereği aşağı nitelikte olduğunu ve öyle kalacağını öne sürmek yerine, hakiki aydınlanma ruhuyla şu soruyu sorar: Kitleleri kitle yapan nedir? Bunu toplum ya da sürü içgüdüsüyle açıklayarak kolaya kaçmayı reddeder zira bu varsayım onun gözünde çözüme değil, soruna işaret etmektedir. Bu reddedişinin nedeni olarak sunduğu safi psikolojik unsurların yanı sıra, sosyolojik açıdan da sağlam bir zeminde durduğu söylenebilir. Modern kitle oluşumunu doğrudan biyolojik olgularla karşılaştırma yöntemini geçerli saymak pek de mümkün değildir çünkü çağdaş kitleleri oluşturan bireyler, en azından ilk bakışta, kendi kendilerini idame eden bağımsız birimler olarak yaşamlarını sürdürmeye koşullanmış, rekabetçi ve bireyci bir toplumun liberal çocuklarıdır; sürekli, "dirençli" olmaları yönünde telkin edilir ve kendilerini bırakmamaları konusunda uyarılırlar. Birey-öncesi ilkel arkaik dürtülerin hâlâ korunduğu varsayılsa dahi, bu mirasa işaret etmek tek başına yeterli değildir; modern insanın, hem eriştiği akılcılık düzeyiyle hem de medeniyetin bugün geldiği aydınlanmış teknolojik seviyeyle bariz biçimde çelişen örüntülere neden geri döndüğü de açıklanmalıdır. Freud'un yapmak istediği tam da budur; bireyleri kitlelere dönüştüren psikolojik güçleri belirlemeye çalışır. "Şayet grubun bireyleri bir birlik oluşturuyorsa, onları birleştiren bir bağ olması şarttır, grubun tanımlayıcı niteliği de tam olarak bu bağ olabilir."[5] Öte yandan bu soruşturma, faşist manipülasyonun en temel sorununu teşhir etmek anlamına da gelir. Zira faşist demagog, insanların rasyonel çıkarlarıyla büyük ölçüde ters düşen hedeflere milyonların destek vermesini sağlamak durumundadır ve bunu da ancak Freud'un irdelediği *bağı* suni bir şekilde yaratarak yapabilir. Demagogların yaklaşımı bir nebze olsun gerçekçiyse –ki kazandıkları başarı, bu konuda şüpheye yer bırakmaz– söz ettiğimiz bağın, demagogların suni bir şekilde yaratmaya çalıştıkları

* (Lat.) ispatlanması gereken olgu. (ç.n.)

5 Freud, S., *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Londra, 1922, s. 7.

bağ olduğu öne sürülebilir; hatta kullandıkları farklı aygıtların ardındaki birleştirici ilkenin bu bağ olduğu düşünülebilir.

Freud genel psikanalitik teori uyarınca, bireyleri birleştirip kitlelere dönüştüren bağın *libidinal* yapıda olduğuna inanır. Ondan önce gelen psikologlar da zaman zaman kitle psikolojisinin bu yönünü fark etmiştir. "McDougall'ın kanaatine göre, insanların duyguları grup içinde körüklenip, başka koşullarda ancak nadiren ulaşılabilen ya da hiç ulaşılamayan bir düzeye çekilir ve bu, tutkularına çekincesizce teslim olup grubun içinde eriyerek kendi bireyselliklerinin getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak isteyen insanlar için haz verici bir deneyimdir."[6] Freud bu gözlemlerin ötesine geçerek, kitlelerin uyumunu, tümüyle haz ilkesiyle, yani bireylerin kitleye teslim olarak elde ettiği gerçek veya temsili doyumlarla açıklar. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, Hitler mitinglerine katılan insanlara hayli edilgen nitelikli kadınsı özellikler atfederken ve böylelikle kitle psikolojisinde bilinçdışı homoseksüelliğin rolüne üstü kapalı bir şekilde işaret ederken, kitleleri teslimiyet üzerinden oluşturma sürecinin libidinal kökenlerinden gayet haberdardır.[7] Freud'un grup psikolojisine libido etkenini dahil etmesinin en önemli sonucu, kitlelere sıkça atfedilen özelliklerin, gelişigüzel şekilde belirli birtakım kitle veya sürü içgüdüleri olarak yapılandırılmasından kaynaklı yanıltıcı ilksel ve indirgenmez niteliklerinden arındırılmasıdır. Bunlar sebep değil, sonuçtur. Freud'a göre kitlelere özgünlük katan unsur, yeni bir özellik sergilemelerinden ziyade, genellikle gizli kalmış eski özelliklerin tezahürü olmalarıdır. "Bizim düşüncemize göre, yeni niteliklerin ortaya çıkmasına çok fazla önem atfetmemek gerekir. Bireyin grup içindeyken, bilinçdışı içgü-

6 A.g.y., s. 27.

7 Freud kitabında sorunun bu boyutunu irdelememiş olsa da ekler bölümünde yer alan bir paragraftan kendisinin durumdan fazlasıyla haberdar olduğu anlaşılmaktadır. "Keza kadın aşkı da ırkın, ulus ayrımlarının ve toplumsal sınıf sisteminin yarattığı grup bağlarını koparır ve bu nedenle, bir uygarlık faktörü olarak önemli etkileri vardır. Homoseksüel aşkın, ketlenmemiş cinsel eğilim biçimini alması durumunda dahi, grup bağlarıyla çok daha uyumlu olduğu kesindir." (s.123) Hem aleni ve bastırılmış homoseksüelliği hem de aleni ve bastırılmış sadizmi birbirinden ayıran sınırların, liberal orta sınıf toplumuna kıyasla çok daha geçirgen olduğu Alman faşizmi, şüphesiz ki bu tespitin haklılığını kanıtlamaktadır.

dülerini bastıran etkenlerden kurtulmasına olanak tanıyan koşullara tabi olduğunu söylemek bizce yeterlidir."[8] Bu, sırf savı doğrulamak amacıyla üretilmiş destekleyici varsayımları geçersiz kılmakla kalmaz, yalın bir olguya, yani kendini kitleye veren kimselerin ilkel insanlar değil, *normal* akılcı davranışlarıyla çelişecek şekilde ilkel tavırlar sergileyen bireyler olduğunu da ortaya koyar. Buna rağmen en zayıf tanımlar dahi, kitlelerin kimi özgün niteliklerinin, arkaik özelliklerle benzerliği konusunda şüpheye mahal bırakmamaktadır. Burada, kitle psikolojisini ele alan tüm yazarların vurguladığı, şiddet duygularını kestirme yoldan şiddet eylemlerine dönüştürme potansiyeline özellikle yer vermek gerekir; Freud da ilkel kültürlere ilişkin yazılarında, bu olgudan yola çıkarak, ilkel kabilelerdeki baba katlinin hayali olmadığı, tersine tarihöncesi bir gerçeğe tekabül ettiği varsayımına ulaşır. Bu tür özelliklerin yeniden canlandırılması, dinamik teori ışığında bir *çatışmanın* sonucu olarak görülmelidir. Bu ayrıca çeşitli psikolojik güçlerin kendi aralarında çatıştığını varsaymadan anlaşılması çok güç olacak faşist zihniyet tezahürlerini açıklamaya da yarayabilir. Burada her şeyden önce Freud'un *Uygarlığm Hoşnutsuzluğu*'nda* bir psikolojik kategori olarak ele aldığı yıkıcılığı göz önünde bulundurmak gerekir. Faşizm, uygarlığa yönelik bir başkaldırı olarak, arkaik olanın tekrar ortaya çıkması değil, onun bizzat uygarlık içinde ve uygarlık tarafından yeniden üretilmesidir. Faşist başkaldırıda rol oynayan güçleri, yalnızca mevcut toplumsal düzenin baskılarını bertaraf eden kuvvetli id enerjileri olarak tanımlamak yetersiz kalır. Bu başkaldırı, enerjisinin bir kısmını, bastırılarak bilinçdışının kullanımına sokulan diğer psikolojik unsurlardan alır.

Kitlenin üyeleri arasındaki libidinal bağın ketlenmemiş bir cinsellik niteliği taşımadığı aşikâr olduğundan, birincil cinsel enerjiyi hangi psikolojik mekanizmaların kitleyi bir arada tutan duygulara dönüştürdüğü sorusu gündeme gelir. Freud bu sorunun yanıtını, telkin ve telkine yatkınlık kavramlarıyla karşılanan olgularda arar.

8 A.g.y., s. 9 ve 10.

* *Das Unbehagen in Kultur* [Türkçesi *Uygarlığm Hoşnutsuzluğu*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.] (ç.n.)

Telkini "sevgi ilişkileri"ni gizleyen bir "paravan" veya "perde" olarak kabul eder. Telkinin ardında yatan "sevgi ilişkisi"nin bilinçdışı düzeyde kalması elzemdir.[9] Freud ordu ve kilise gibi örgütlü gruplarda ya üyelerin aralarında herhangi bir sevgi biçiminden hiçbir şekilde bahsedilmediğini ya da sevginin ancak yüceltme ve dolaylama yoluyla, dini bir imge aracılığıyla ifade edildiğini; bu dini imgenin aşkıyla bir araya gelen üyelerden, kendi aralarındaki ilişkilerde onun kucaklayıcı sevgisini örnek almalarının beklendiğini vurgular. Suni yöntemlerle bir araya getirilmiş faşist kitlelerin bulunduğu günümüz toplumunda sevgiye neredeyse hiç atıfta bulunulmaması önemlidir.[10] Hitler sevgi dolu geleneksel baba rolünü ısrarla reddedip, onun yerine negatif bir tehditkâr otorite rolünü benimsemiştir. Sevgi kavramı soyut *Almanya* mefhumuna yönlendirilmiş ve çoğunlukla "fanatik" sıfatı eşliğinde kullanılmış, böylelikle bu sevgi dahi, kapsamı dışında kalanlara karşı düşmanlık ve saldırganlık çağrışımı taşımaya başlamıştır. Faşist liderliğin en önemli kaidelerinden biri, birincil libidinal enerjiyi bilinçdışı düzeyde tutarak onun tezahürlerini, siyasi amaçlar doğrultusunda yönlendirmektir. Kitle oluşum sürecinde dini kurtuluş gibi nesnel fikirlere ne kadar az rol yüklenir, kitle manipülasyonu ne ölçüde başlı başına bir hedef haline getirilirse, ketlenmemiş sevginin de o kadar derinlemesine bastırılıp itaate dönüştürülmesi gerekir. Faşist ideolojide *sevilebilecek* pek az unsur vardır.

Faşizmin libidinal örüntüsü ve faşist demagoglarca uygulanan tekniklerin tamamı otoriter yapıdadır. Bireyleri grup üyelerine indirgeyen gerilemelerin kaynağındaki psikolojik mekanizma ile demagog ve hipnozcuların uyguladığı teknik bu noktada kesişir.

9 "… sevgi ilişkileri … aynı zamanda grup zihninin de esasını oluşturur. Unutmayalım ki yetkili merciler böylesi bir ilişkinin adını dahi anmazlar." (A.g.y., s. 40)

10 Bu çarpıcı olgunun nedenlerinden biri de faşist liderlerin –iktidarı ele geçirmeden önce– tesadüfen bir araya gelmiş, örgütsüz ve büyükşehirli kalabalıklara hitap etmek zorunda kalması olabilir. Birbirinden farklı bireylerin, zayıf bağlarla bir arada bulunduğu bu kalabalıklar, lideri, yönlendirilmemiş ayrıştırıcı sevgi dürtüsünden ödün vermek pahasına disiplin ve uyum vurgusu yapmaya zorlar. Ajitatörün bir görevi de kalabalıkları, kilise ve ordu kadar örgütlü olduklarına inandırmaktır. Aşırı örgütlenme eğilimi bundan kaynaklanır. Bu doğrultuda bir fetiş haline getirilen örgütlenme, araç olmaktan çıkıp amaç haline gelir ve bu eğilim ajitatörlerin tüm konuşmalarına hâkimdir.

> Hipnozcu, uyguladığı taktiklerle, hipnotize ettiği kişinin arkaik mirasını kısmen uyandırmış olur; bu miras, kişiyi ebeveynlerine karşı itaatkâr kılmış, ayrıca babasıyla olan ilişkisinde bir dirilişe neden olmuştur: dolayısıyla uyandırılan, aslında, karşısında yalnızca edilgen-mazoşist bir tutum takınılabilecek, kişinin iradesini teslim etmek zorunda olduğu –fakat baş başa kalıp "gözlerinin içine bakma"nın son derece tehlikeli bir teşebbüs sayılabileceği– üstün ve tehlikeli bir kişilik fikridir. İlkel kabilenin üyesi olan bir birey ile ilkel baba arasındaki ilişkiyi ancak böyle tasvir edebiliriz … Dolayısıyla grup yapılanmalarının –telkin olgusunda da görüldüğü üzere– tekinsiz ve zorlayıcı niteliği, haklı olarak, kökenlerindeki ilkel kabileye dayandırılabilir. Grubun lideri hâlâ, korkuyla bakılan ilkel babadır; grup hâlâ sınırlandırılmamış bir gücün yönetiminde olmak ister; otoriteye had safhada bir tutku besler; Le Bon'un ifadesiyle, itaate susamıştır. İlkel baba, ego idealinin yerine egoyu yöneten grup idealidir. Hipnoz iki kişilik bir grup olarak tanımlanmayı hak eder; telkin ise algı ve muhakemeye değil, erotik bağa dayanan bir kanı olarak tanımlanabilir.[11]

Aslında bu satırlar, faşist propagandanın doğasını ve içeriğini tanımlar. Faşist propaganda psikolojiktir çünkü akıldışı amaçlarına akılcı ikna yöntemiyle değil, ancak "kişinin arkaik mirasını kısmen" ve us-

11 A.g.y., s. 99-100. Freud'un grup psikolojisi teorisini özetleyen bu önemli alıntı, faşist kişiliğe ilişkin en belirleyici gözlemlerden birine, yani süperegonun dışsallaştırılmasına da açıklama getirir. Freud "ego ideali" terimini, sonradan süperego adını vereceği kavramı ifade etmek için kullanır. "Grup egosu"nun, ego idealinin yerini alması, tam da faşist kişiliklerin başına gelen şeydir. Faşist kişilikler bağımsız ve özerk bir vicdan geliştiremez, bunun yerine kendilerini kolektif bir otoriteyle özdeşleştirirler; Freud'un tanımladığı kadar akıldışı olan bu kolektif otorite, özerkliği olmayan, katı biçimde baskıcı, bireyin kendi düşünceleriyle büyük oranda uyumsuz, bu nedenle de katı yapısına rağmen kolayca değişebilir niteliktedir. Alman halkına hizmet eden her şeyi iyi kabul eden Nazi formülü, bu olguyu layığıyla ifade etmektedir. Amerikan faşist demagogların konuşmalarında da aynı örüntüye rastlanır; takipçi olma potansiyeli taşıyan insanların vicdanına asla hitap etmezler, bunun yerine hiçbir şekilde deneyimlerle sınama sürecine veya söylem değerlendirmesine tabi tutulmadan otoriter bir tutumla doğru kabul edilen, göreneksel, basmakalıp ve dışsal değerlere tekrar tekrar başvururlar. T. W. Adorno, Else Frenkel-Brunswik, Daniel J. Levinson ve R. Nevitt Sanford'un *The Authoritarian Personality* (Harper Brothers, New York, 1950) [Türkçesi *Otoritaryen Kişilik Üzerine*, çev. Doğan Şahiner, Sel Yayıncılık, 2017] kitabında ayrıntılı olarak gösterdiği üzere, önyargılı insanlar, ahlaki kararları kendi kendilerine almak yerine, genellikle görenek haline gelmiş değerlere inanır ve "yapılanları" doğru kabul ederler. Onlar da kendi ego ideallerinin dışsal değerler içinde eriyip hemen hemen yok olmasını göze alarak, kendilerini özdeşleşme yoluyla bir grup egosuna teslim etme eğilimindedir.

talıkla uyandırarak ulaşabilir. Her şeye gücü yeten, tehditkâr bir ilkel baba mefhumu ancak psikolojik bir lider imgesiyle diriltilebileceği için lider fikri faşist ajitasyonun merkezinde yer alır – bu lider ister gerçekten liderlik yapsın ister grup çıkarlarının mandateri olsun. Faşist propagandanın normal koşullarda muammalı sayılabilecek şekilde *kişiselleştirilmesi* ve nesnel hedeflerin yerine sürekli belirli isimlerin ve sözde yüce adamların ortaya sürülmesi de nihai olarak bu kökene dayanır. Birey olarak babayı kıyas tanımaz ölçüde aşıp "grup egosu" işlevi görebilecek kadar büyütülebilecek, tümgüçlü, dizginsiz bir baba figürü imgesi oluşturmak, *kişilerin iradelerini teslim edeceği ölçüde edilgen-mazoşist bir tutumu* grup üyelerinde teşvik etmenin tek yoludur; faşist takipçilerin siyasi davranışları hem özelde birey olarak kendi akılcı çıkarlarıyla hem de gerçekte ait oldukları grup veya sınıfların çıkarlarıyla bağdaşmaz hale geldikçe, takipçilerin bu tutumu benimsemesine daha da fazla ihtiyaç duyulur.[12] Dolayısıyla liderin bakış açısına göre, takipçilerde canlandırılan bu akıldışılık aslında gayet akılcıdır ve "algı ve muhakemeye değil, erotik bağa dayanan bir kanı" olması şarttır.

Libidoyu hem lider ile takipçileri arasında hem de takipçilerin kendi aralarında bir bağa dönüştüren mekanizma *özdeşleşme*dir. Freud'un kitabının büyük bölümü bu konunun analizine vakfedilmiştir.[13] Özellikle özdeşleşme ile içel yansıtma arasındaki fark gibi çok ince teorik

12 Faşist takipçilerin mazoşizmine sadist dürtülerin de kaçınılmaz olarak eşlik etmesi, Freud'un esasen Oidipus kompleksiyle ilintili olarak geliştirdiği genel çiftdeğerlilik (*ambivalence*) teorisiyle uyumludur. Faşizmin bireyleri kitlelere dönüştürmesi, onları ancak dolaylı olarak tatmin edebildiği için bireyler uygarlığın yarattığı hüsranlardan ötürü kızgınlık duymayı sürdürürler fakat bu duygu, liderin amaçlarıyla uyumlu olacak şekilde yönlendirilir; psikolojik olarak otoritaryen itaatkârlıkla birleştirilir. Freud sonradan "sado-mazoşizm" olarak adlandırılacak sorunu gündeme getirmese de bu sorundan pekâlâ haberdar olduğu Le Bon'un şu görüşüne katılmasından anlaşılmaktadır: "Grup neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair hiçbir şüphe taşımadığından, dahası kendi büyük gücünün de farkında olduğundan, otorite karşısında itaatkâr olduğu ölçüde hoşgörüsüzdür de. Güce saygı duyar ve zayıflık göstergesi olarak algıladığı iyilikten çok az etkilenir. Kahramanlarından güç, hatta şiddet talep eder. Yönetilmek, baskılanmak ve efendilerinden korkmak ister." (Freud, A.g.y, s. 17.)

13 Freud, S., *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Londra, 1922, s. 58 ve devamı.

ayrımları burada tartışmak mümkün değildir. Ancak şuna dikkat çekmek gerekir ki faşizm psikolojisine değerli katlılar sunmuş merhum Ernst Simmel, Freud'un özdeşleşmenin libido oluşumunda oral evrenin bir uzantısı olarak gördüğü çiftdeğerli yapısına[14] dair düşüncelerini detaylandırarak analitik bir antisemitizm teorisi geliştirmiştir.

Biz özdeşleşme ilkesinin faşist propaganda ve faşist zihniyetle bağlantısına dair birkaç gözleme yer vermekle yetineceğiz. Başta Erik Homburger Erikson olmak üzere kimi yazarlar, belirli faşist lider modellerinin, örneğin eski zaman krallarının baba figürünü andırmadığını gözlemlemiştir. Ancak bu gözlemin, Freud'un ilkel baba olarak lider teorisiyle uyuşmazlığı yalnızca yüzeysel düzeyde kalır. Freud'un özdeşleşme tartışması, aslında nesnel tarihsel koşullardan ileri gelen belirli değişimleri, öznel dinamikler yönünden anlamamıza yardımcı olabilir. Özdeşleşme "başka bir insanla kurulan bağın *ilk* ifadesidir" ve "Oidipus kompleksinin oluşum sürecinde" rol oynar.[15] Özdeşleşmenin bu ödipal dönem öncesi öğesi, tümgüçlü ilkel baba olarak resmedilen lider imgesinin, gerçek baba imgesinden ayrılmasına pekâlâ yardımcı olmuş olabilir. Çocuğun Oidipus kompleksine çözüm olarak babasıyla özdeşim kurması sadece ikincil bir olgu olduğundan, çocuksu gerileme bu baba imgesini aşıp "anaklitik" bir süreçten geçerek daha arkaik bir imgeye geri dönebilir. Dahası özdeşleşmenin, sevilen nesneyi *yutarak* öznenin bir parçası haline getirme biçiminde ortaya çıkan ilkel narsistik yönü, modern lider imgesinin zaman zaman, günümüz toplumunda çocukluğun son evrelerindeki rolü pekâlâ azalmış olan baba imgesinden ziyade, öznenin kendi kişiliğinin büyütülmüş hali, yani kendisinin kolektif bir yansıtması olabileceğine dair bazı ipuçları verebilir.[16] Bütün bu yönlerin daha fazla açıklığa kavuşturulması gerekir.

Faşist grupların oluşumunda etkili olan özdeşleşmelerde narsisizmin oynadığı hayati rol, Freud'un *idealleştirme* teorisinde de görülür. "Nesnenin kendi egomuz gibi muamele gördüğünü, dolayısıyla

14 A.g.y., s. 61.

15 A.g.y., s. 60.

16 Krş. Horkheimer, Max, "Authoritarianism and the Family Today", *The Family: Its Function and Destiny* içinde, R. N. Anshen (haz.), Harper Brothers, New York, 1949.

sevdiğimizde narsistik libidonun hatırı sayılır bir kısmının nesneye doğru aktığını görürüz. Hatta pek çok sevgi tercihinde nesnenin, kendi gerçekleştiremediğimiz ego idealimizin ikamesi olarak işlev gördüğü de ortadadır. Nesneyi kendi egomuz için ulaşmaya çalışıp da ulaşamadığımız, kendi narsisizmimizi tatmin etmek üzere bu dolaylı yoldan elde etmek istediğimiz kusursuzlukları nedeniyle severiz."[17] Faşist liderin takipçilerinde kendisine yönelik teşvik etmeye çalıştığı ve *Führer* ideolojisinden destek alan idealleştirme de bu tanıma birebir uyar. Faşist liderin hitap ettiği insanlar, genellikle sağlam gelişmiş, akılcı ve kendini koruyabilen bir ego failliği[18] ile kendi egolarının taleplerini tatmin etmede yaşadıkları sürekli başarısızlık arasında çıkan, modern çağa has çatışmadan mustariptir. Söz konusu çatışmanın yol açtığı güçlü narsistik itkiler ancak narsistik libidonun bir kısmının nesneye nakledilmesini sağlayan idealleştirme yoluyla içe alınıp tatmin edilebilir. Yine bu durum da lider imgesinin öznenin büyütülmüş bir hali gibi görülmesiyle bağdaşır: Kişi lideri kendi ideali haline getirerek bir bakıma kendisini severken, ampirik benliğinin portresini bozan hüsran ve hoşnutsuzluk lekelerinden de kurtulmuş olur. Ancak hakiki, bilinçli dayanışmanın kötü bir taklidi olan bu idealleştirme-yoluyla-özdeşleşme örüntüsü kolektif niteliktedir. Benzer karakter yapılarına ve libidinal eğilimlere sahip çok sayıda insanı etkiler. Faşist *halk birliği* tam da Freud'un "kendi ego ideallerinin yerine aynı nesneyi koymuş, bunun sonuncunda da egoları üzerinden birbiriyle özdeşleşmiş çok sayıda insan"[19] şeklinde tanımladığı grup kavramına tekabül eder. Lider imgesi de ilkel babanınkine benzeyen tümgüçlülüğünü kolektif güçten alır.

Freud'un psikolojik bağlamda inşa ettiği lider imgesi, faşist lider tipiyle, en azından onun kamuya pazarlanan imajıyla çarpıcı ölçüde örtüşmesiyle desteklenir. Freud'un tarifi Amerikan demagogların kendilerini idealleştirme çabalarıyla olduğu kadar Hitler'in tablosuy-

17 Freud, S., *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Londra, 1922, s. 74.

18 Freud'un kitabının İngilizce baskısında, özgün Almancasındaki "*Instanz*" terimi için kelimenin hiyerarşik çağrışımını taşımayan "*faculty*" karşılığı kullanılmıştır. "*Agency*" karşılığı daha uygun görünmektedir.

19 A.g.y., s. 80.

la da örtüşür. Narsistik özdeşleşmenin gerçekleşebilmesi için liderin mutlak surette narsist görünmesi gerekir; Freud da, Hitler'e de pekâlâ uyan "kabilenin ilkel babası" tasvirini bu anlayıştan yola çıkarak ortaya koymuştur.

> O, insanlık tarihinin başlangıcında, Nietzsche'nin ancak gelecekte ortaya çıkabileceğini düşündüğü Üstün İnsan'dı.[20] Herhangi bir grubun mensupları bugün dahi liderlerinin kendilerini eşit ve adil biçimde sevdiği yanılsamasına ihtiyaç duymaktadır oysa liderin kendisinden başka kimseyi sevmeye ihtiyacı yoktur; o, mutlak surette narsist ve üstün nitelikli fakat özgüvenli ve bağımsız olmalıdır. Sevginin narsisizmi frenlediğini biliyoruz ve bir uygarlık etkeni haline gelmesini de bu işleyiş üzerinden açıklamamız mümkün olabilir.[21]

Böylelikle ajitatörlerin konuşmalarının hem en belirgin özelliklerinden biri, yani herhangi bir pozitif programdan veya bir şeyler "verme" ihtimalinden bahsedilmemesi hem de paradoksal biçimde tehdit ve inkârın yaygın kullanımı açıklanmış olur: Lider ancak kendisi sevmediği taktirde sevilebilir. Ne var ki Freud, lider imajının bununla çelişkili görünen başka bir yönünün de farkındadır. Üstün insan izlenimi veren lider, aynı zamanda mucizevi şekilde ortalama bir insan gibi de görünmelidir; tıpkı Hitler'in King Kong ile taşra berberi karışımı bir kimliğe bürünmesi gibi. Freud narsisizm teorisinde buna da açıklama getirmektedir.

> … birey kendi ego idealinden vazgeçer ve onun yerini, liderde vücut bulan grup idealiyle doldurur. [Diğer yandan] pek çok bireyde ego ile ego ideali ileri düzeyde ayrışmamıştır; ikisi de kolaylıkla örtüşebilir; ego çoğunlukla eski hoşnutluk halini muhafaza eder. Bu durum lider seçimini hayli kolaylaştırır. Liderin tek yapması gereken, bireylerin tipik özelliklerini belirgin ve halis bir biçimde sergileyip, onlardan daha fazla güce ve libido özgürlüğüne sahip olduğu izlenimini yaratmaktır; bu durumda güçlü bir reise duyulan ihtiyaç genellikle onunla yarı yolda buluşacak ve ona aksi takdirde

20 Nietzsche'nin Üstün İnsan [*Übermensch*] kavramı kadar, faşizmin geleceğine dair tasavvurlarının da burada sözü geçen arkaik imgelerle pek bağlantılı olmadığını vurgulamakta yarar vardır. Freud'un yaptığı atfın, sadece ucuz sloganlarda kullanılarak popülerlik kazanmış olması nedeniyle "Üstün İnsan" için geçerli olduğu açıktır.

21 S. Freud, *Group Psychology and the Analysis of the Ego*, Londra, 1922, s. 93.

> elde edemeyeceği bir üstünlük kazandıracaktır. Ego idealleri liderin halihazırdaki haliyle örtüşmeyen diğer grup üyeleri ise "telkin" yoluyla, yani özdeşleşmeyle grubun geri kalanına kendilerini kaptıracaktır.[22]

Dolayısıyla Freud'un teorisi, faşist liderlerin şaşırtıcı şekilde aşağılık hissi sergileyerek acemi aktörleri ve asosyal psikopatları andırmalarını dahi öngörmektedir. Üstün insan, takipçilerinin narsistik libidolarının lider imgesine aktarılmayan ve kendi egolarına bağlı kalan parçaları da olması nedeniyle bir yandan onlara benzemeli, onların "büyütülmüş" hali gibi görünmelidir. Bu yüzden kişiselleştirilmiş faşist propagandanın en temel aygıtlarından biri "yüce küçük adam" kavramıdır; lider bu sayede kendini hem tümgüçlü hem de maddi veya ruhani zenginlikle yozlaşmamış, sıradan, yiğit Amerikalılardan biri olarak gösterir. Psikolojik çiftdeğerlilik, toplumsal bir mucizenin gerçekleşmesine yardımcı olur. Lider imgesi, takipçilerin hem otoriteye boyun eğmeye hem de otorite olmaya dönük çift yönlü arzusunu tatmin eder. Bu durum, akıldışı kontrolün, evrensel aydınlanma sonucunda kendi içinde inandırıcılığını yitirmiş olmasına rağmen hâlâ uygulandığı bir dünyayla uyumludur. Diktatörlere itaat edenler bir yandan onların gereksiz olduğunu da sezerler. Bu çelişkiyle uzlaşmak için o amansız diktatörün bizzat kendileri olduklarını farz ederler.

Ajitatörlerin kullandığı bütün standart aygıtlar, Freud'un aydınlattığı ve sonradan faşist demagojinin temel yapısı haline gelen kişiselleştirme tekniği[23] ile yüce küçük adam taktiği çizgisinde tasarlanmıştır. Biz bunlara rastgele seçilmiş birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Freud akıldışı gruplardaki hiyerarşi unsurunu etraflıca açıklamıştır. "Askerlerin kendilerine ideal olarak üslerini, hatta aslında ordunun

22 A.g.y., s. 102.

23 Kişiselleştirmeye dair ayrıntılı bilgi için bkz. Freud, S., a.g.y., s. 44, fikirler ile lider kişilikleri arasındaki ilişkiyi değerlendirdiği dipnot; ayrıca s. 53, grupları bir arada tutan, esasen akıldışı nitelikteki fikirleri "ikincil liderler" olarak tanımladığı kısım. Teknoloji uygarlığında, hakkında hiçbir şey bilinmeyen ve mesafeli liderlere *doğrudan* aktarım mümkün değildir. Burada daha ziyade gayrişahsi, ayrıksı toplumsal güçlerin, gerileyici bir yönelimle yeniden kişileştirilmesi söz konusudur. Freud bu olasılığı açık bir şekilde tahayyül etmiştir. "... Ortak bir yönelim, bir grup insanın paylaşabileceği bir dilek ... ikame işlevi görebilir. Yine bu soyutlama da ikincil lider olarak adlandırabileceğimiz figürde neredeyse tamamen vücut bulabilir."

liderini seçtikleri fakat kendilerini kendi rütbelerindekilerle özdeşleştirdikleri, böylelikle ortaklaşan egolarından, kader arkadaşlığının gerektirdiği yardımlaşma ve paylaşma ödevlerini çıkardıkları ortadadır. Gelgelelim kendilerini generalle özdeşleştirmeye kalkarlarsa, komik duruma düşerler"[24] – yani bunu bilinçli olarak ve doğrudan yaparlarsa. En önemsenmeyecek demagoglar dahil, faşistlerin tümü, sürekli ritüel niteliğindeki törenleri ve hiyerarşik ayrımları vurgularlar. Hayli rasyonel ve niceliksel sanayi toplumu düzeninde hiyerarşi ne denli hoş karşılanmazsa, faşistler de tamamen psikoteknik gerekçelerle, hiçbir nesnel varoluş nedeni olmayan o denli fazla suni hiyerarşi yaratıp onları katı bir şekilde dayatırlar. Öte yandan tek libidinal kaynağın bu olmadığını da belirtmek gerekir. Sado-mazoşist kişiliğin arzuları da bu tür hiyerarşik yapılarla yüzde yüz örtüşmektedir. Hitler'in ünlü formülü *Verantwortung nach oben, Autorität nach unten* (üstlere karşı sorumluluk, astlara karşı otorite) sado-mazoşist kişiliğin çiftdeğerli duygularını gayet iyi rasyonelleştirir.[25]

Zayıf ve muhtaç azınlıklara yapılan feci zulümlerden de görülebilen alttakileri ezme eğilimi, dışarıdan olanlara duyulan nefret kadar açıkça ifade edilmektedir. Uygulamada bu iki eğilim çoğu kez bir arada görülür. Freud'un teorisi, çok sevilen grup-içi ile reddedilen grup-dışı arasında her daim hissedilen o kati ayrıma ışık tutar. Kültürümüzde bu düşünce ve davranış biçimi öyle sıradanlaşmıştır ki, insanların kendilerine benzeyen kişileri sevip kendilerinden farklı olanlardan nefret etmesi nadiren ciddiyetle sorgulanır. Pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da Freud'un yaklaşımının üretkenliği, genel olarak kabul edilen meseleleri sorgulamasında yatar. Le Bon akıldışı kalabalıkların "doğruca aşırılıklara yöneldiğini" fark etmiştir.[26] Freud bu gözlemi daha da ileri taşıyarak, grup-içi ile grup-dışı arasındaki ikiliğin, bu tür tepkileri dışlayan "fikirler"i benimsemiş grupları dahi etkileyecek kadar derinlere işlediğini öne sürer. Dolayısıyla, uygarlık

24 A.g.y., s. 110.

25 Alman halk kültüründe bu özelliği anlatan çarpıcı bir sembol vardır. *Radfahrernaturen*, yani bisikletçi huyu denen bu sembol, bisikletçilerin üstgövdeleriyle öne eğilip, bedenlerinin alt kısmıyla tekme atmalarına değinir.

26 A.g.y., s. 16.

geliştikçe grup-dışı kitlelere karşı hoşgörünün artıp şiddetin azalacağını öngören liberal yanılsamayı daha 1921 yılında reddedebilmiştir.

> İsa'nın egemenliği döneminde dahi, inananların cemaatinden olmayanlar, yani onu sevmeyen ve onun tarafından sevilmeyen kimseler bu bağın dışında kalmıştır. Demek ki kendisini sevgi dini olarak tarif eden bir din dahi, kendisinden olmayanlara karşı katı ve sevgisiz davranmak zorundadır. Nitekim temelde bütün dinler kucakladığı kimseler için birer sevgi dinidir; bununla birlikte, cemaatin dışındakilere acımasız ve hoşgörüsüz davranmak da bütün dinler için doğaldır. Bize zor gelse dahi, inançlı insanlara bu konuda fazla serzenişte bulunmamamız gerekir: İnançlı olmayan veya dine kayıtsız kalan kimseler bu anlamda psikolojik açıdan çok daha avantajlıdır. Söz konusu hoşgörüsüzlük bugün kendisini geçmiş yüzyıllardaki kadar şiddetle ve acımasızca göstermiyorsa, bunu insan davranışlarının yumuşamasına yormak pek de mümkün değildir. Nedeni daha ziyade din duygularının ve onlara dayalı libidinal bağların yadsınamaz biçimde zayıflamış olmasında aranmalıdır. Şayet başka bir grup bağı dini bağın yerini alırsa –ki göründüğü kadarıyla sosyalist bağ bunu başarmaktadır– grubun dışında kalanlar yine din savaşları çağındaki hoşgörüsüzlüğün aynısıyla karşılaşacaktır.[27]

Freud'un, "sosyalistler"i ileride Almanya'daki baş düşmanlarının işleyeceği suçlarla itham ederek siyasi teşhisinde düştüğü hata, onun faşist yıkıcılığa, yani grup dışından olanları ortadan kaldırma dürtüsüne dair kehaneti kadar çarpıcıdır.[28] Nitekim dinin nötrleştirilmesi, aydınlanmacı Freud'un beklentisinin tam aksi yönde sonuçlar yaratmış gibidir: İnananlar ile inanmayanlar arasındaki ayrım korunmuş ve şeyleştirilmiştir. Diğer yandan, her türlü düşünsel içerikten bağımsız olarak başlı başına bir yapı haline gelen din, kendi içindeki ikna ediciliğini yitirdiğinden beri daha büyük bir inatla savunulmaya başlanmıştır. Aynı zamanda dinin sevgi öğretisi de yatıştırıcı etkisini kaybetmiştir. Tüm faşist demagoglarca uygulanan "ak koyun kara koyun" aygıtının özü budur. Gruba kimin kabul edilip kimin edilmeyeceği

27 A.g.y., s. 50-51.

28 "Nötrleştirilmiş," seyreltilmiş dinin faşist zihniyet yapısındaki rolü için krş. *Otoritaryen Kişilik*. Başlı başına bir sorun alanı teşkil eden bu konuya sunulmuş önemli psikanalitik katkılar için bkz. Theodor Reik'in *Der eigene und der fremde Gott* [Kendi Tanrımız ve Başkalarının Tanrısı] ve Paul Federn'in *Die vaterlose Gesellschaft* [Babasız Toplum].

belirlenirken hiçbir ruhani ölçüt tanınmadığından, bunların yerine ırk gibi sözde-doğal bir ölçüt benimsenir;[29] bu da kaçılamaz niteliğinden ötürü, ortaçağdaki sapkınlık kavramından daha acımasızca kullanılabilmektedir. Freud "ak koyun kara koyun" aygıtının libidinal işlevini başarıyla tespit etmiştir. Aygıt, negatif bir birleştirici güç olarak işler. Pozitif libido tümüyle ilkel baba imgesini taşıyan lidere yöneltildiğinden ve olumlu nitelikte çok az içerik olduğundan, negatif bir niteliğin bulunması gerekir. "Lider veya lider yerine geçen öncü fikir, deyim yerindeyse, olumsuz da olabilir; belirli bir kişiye veya kuruma yönelik nefret de birleştirici etki yaratabilir ve olumlu bağlanmayla aynı duygusal bağları oluşturabilir."[30] Elbette bu olumsuz bütünleşme, Freud'un *Grup Psikolojisi* kitabında açıkça değinmediği fakat belirleyici rolünü *Uygarlığın Hoşnutsuzluğu* kitabında teslim ettiği yıkıcılık içgüdüsünden beslenir. Freud mevcut bağlamda grup-dışına yönelik nefreti narsisizmle açıklar:

> Kişilerin ilişkilenmek zorunda kaldıkları yabancılara duydukları antipati ve tiksinti hislerinde, kendi özsevgilerinin, yani narsisizmlerinin dışavurumunu görebiliriz. Bireyin kendinden emin hissetmesine yarayan bu özsevgi, kendine has gelişim hatlarının dışına çıkan her türlü sapmaya, kendisine yönelik bir eleştiri ve düzeltme talebi içeriyormuş gibi muamele eder.[31]

Faşist propagandanın sağladığı narsistik *kazanım* ortadadır. Propaganda, takipçinin yalnızca gruba dahil olarak, grup dışında bırakılanlardan daha iyi, daha yüce ve daha saf olduğunu, durmaksızın ve kimi zaman çapraşık yöntemlere başvurarak ima eder. Öte yandan her türlü eleştiri ya da özfarkındalık, narsistik bir kayıp olarak değerlendirilip kınanır ve öfke uyandırır. Bu durum, hem bütün faşistlerin inatla

29 Freud'a göre ırk ideolojisi, kitle oluşumuna has gerileme sayesinde yeniden canlandırılan ilkel biraderlik fikrini belirgin biçimde yansıtır. Irk mefhumu ile biraderliğin iki ortak özelliği vardır; her ikisi de sözümona "doğal" bir "kan" bağını temsil eder ve cinsellikten arındırılmıştır. Faşizmde bu benzerlik bilinçaltı düzeyde tutulur. Biraderlikten görece nadiren bahsedilir ve genellikle sadece Reich sınırları dışında yaşayan Almanlara ("Südetli biraderlerimiz" ifadesindeki gibi) atfen kullanılır. Elbette bunun bir nedeni de Fransız Devriminin *fraternité* idealine dair anıların, Naziler için tabu niteliğinde olmasıdır.

30 A.g.y., s. 53.

31 A.g.y., s. 55-56.

korudukları değerlerin maskesini düşüren, *zersetzend** olarak nitelendirdikleri faaliyetlere verdikleri şiddetli tepkiyi hem de önyargılı insanların her türlü içebakışa düşmanlığını açıklar. Bununla birlikte düşmanlığın grup dışındakilere odaklanması, takipçilerin grupla ilişkisini hayli ikircikli hale getirebilecek grup içi hoşgörüsüzlükleri de ortadan kaldırır.

> Ancak bu hoşgörüsüzlük grup oluşumu neticesinde ve grubun içinde bazen geçici bazen kalıcı olarak büsbütün yok olur. Grup oluşumu varlığını sürdüğü veya kapsamını genişlettiği sürece bireyler birörnekmiş gibi davranıp birbirlerinin özgünlüklerini hoş görür, kendilerini diğerleriyle aynı seviyeye koyar ve onlardan uzak durma ihtiyacı hissetmezler. Narsisizmin bu şekilde kısıtlanması, bizim teorik görüşümüzce ancak tek bir etken sayesinde, yani diğer insanlarla libidinal bir bağ kurulmasıyla mümkün olabilir.[32]

Ajitatörler, standart olarak başvurdukları "birlik hilesi"nde bu yöntemi izlerler. Grup dışındaki insanlardan farklı olduklarını vurguladıkları halde kendi grupları içindeki benzer farklılıkları önemsiz gösterir, hiyerarşi hariç tüm ayırt edici nitelikleri tekdüzeleştirmek eğiliminde olurlar. "Hepimiz aynı gemideyiz;" ifadesiyle kimsenin daha avantajlı durumda olmaması gerektiğini savunur; züppelere, entelektüellere ve haz düşkünlerine sürekli saldırırlar. Alttan alta işleyen bu kötü niyetli eşitlikçilik, herkesin aşağılanmasına dayalı bu biraderlik duygusu, hem faşist propagandanın hem de bizzat faşizmin bileşenlerinden biridir. Hitler'in meşhur *Eintopfgericht*** buyruğu da bunun simgesi haline gelmiştir. Ajitatör, toplumun yerleşik yapısının değişmeden kalmasını ne kadar az isterse, "halk birliği"nin hiçbir üyesinin bireysel haz derdine düşmemesine işaret eden toplumsal adalet fikri hakkında o kadar fazla laf kalabalığı yapar. Baskıya son vererek gerçek bir eşitlik tesis etmek yerine baskıyla eşitlikçiliği dayatmak faşist zihniyetin en önemli unsurlarından biridir; intikam amacıyla diğer insanların her türlü gizli haz düşkünlüğünü ifşa etmeyi vaadi taşıyan "bir bilseniz"

* (Alm.) Yıkıcılık. (ç.n.)

32 A.g.y., s. 56.

** (Alm.) Tek kap yemek. Hitler 1933'te kış yardımı kampanyasına bağış yapılabilmesi için tüm halkı tek kap yemekle beslenerek yiyecek masraflarını kısmaya çağırmıştır. (ç.n.)

aygıtı da bu unsuru yansıtır. Freud bu olguyu, bireylerin psikolojik bir "biraderler kabilesi"nin üyelerine dönüşmesi çerçevesinde yorumlar. Bireylerin uyumu, birbirlerine duydukları ilkel kıskançlığa karşı bir tepkidir ve grup uyumunun yararına çalışır.

> Toplumda ileriki dönemlerde ortaya çıkan, Gemeingeist, esprit de corps, "grup ruhu" vs. gibi isimlerle anılan olgu, temelindeki haset duygusuyla ters düşmez. Kimse kendini öne çıkarma isteği duymamalıdır, herkes aynı olmalı ve aynı şeylere sahip olmalıdır. Toplumsal adalet, başkalarının pek çok şeyden mahrum kalarak yaşamayı kabul etmesi, başka bir deyişle bu şeyleri talep edememesi için, bizim de onlardan mahrum kalmaya razı olmamız anlamına gelir.[33]

Şunu da eklemek mümkün ki biradere yönelik ikircikli duygular, ajitatörlerin tekniğinde hayli çarpıcı bir biçimde tekrar tekrar ifade bulur. Freud ve [Otto] Rank, masallardaki arı ve karınca gibi küçük hayvanların, "tıpkı rüya sembolizminde böcek veya haşerelerin (bebek yerine konarak hakir görülen) erkek ve kız kardeşleri temsil etmesi gibi, ilkel kabiledeki biraderleri" temsil edebileceğine dikkat çekmiştir.[34] Grubun üyeleri sözde "aynı nesneye benzer bir sevgi duyarak birbiriyle özdeşleşebilmiş"[35] oldukları için birbirlerine duydukları bu horgörüyü de itiraf edemezler. Dolayısıyla horgörü, o aşağılık hayvanlara büsbütün olumsuz duygular yüklenerek ifade edilir, grup dışındakilere duyulan nefretle harmanlanır ve onlara yansıtılır. Nitekim –Leo Lowenthal'ın ayrıntılı olarak ele aldığı gibi–[36] grup dışından olanları, tüm yabancıları, özellikle de mültecileri ve Yahudileri zayıf hayvanlara ve haşerelere benzetmek, faşist ajitatörlerin en sık başvurdukları aygıtlardan biridir.

Faşist propagandanın uyaranları ile Freud'un *Grup Psikolojisi* kitabında ayrıntılarıyla ele aldığı mekanizmalar arasında benzerlik kuruyorsak, neredeyse kaçınılmaz sayılabilecek şu soruyu da kendimize sormamız gerekir: Yarım yamalak eğitim almış, incelikten yoksun faşist ajitatörler bu mekanizmaları nasıl öğrenmiş olabilir? Hitler'in

33 A.g.y., s. 87-88.
34 A.g.y., s. 114.
35 A.g.y., s.87.
36 Krş. *Prophets of Deceit*.

Kavgam'la Amerikan demagogları üzerinde yarattığı etkiye atıfta bulunmak yeterli olmaz zira Hitler'in grup psikolojisine dair teorik bilgisinin, yaygınlık kazanmış Le Bon argümanlarından devşirme, son derece basit gözlemlerin ötesine geçmesi mümkün görünmemektedir. Keza Goebbels'in de modern derinlik psikolojisinin ileri düzeydeki bulgularına tümüyle hâkim bir propaganda dehası olduğu söylenemez. Konuşmalarından ve yeni yayımlanan günlüklerinden kesitler incelendiğinde, kuvvet politikası oyununu oynayabilecek kadar kurnaz olduğu izlenimi edinilebilir fakat sloganlaşmış ifadelerinin ve gazete başyazılarının satır aralarına bakıldığında, bütün toplumsal ve psikolojik meselelerdeki anlayışının son derece naif ve yüzeysel olduğu da görülür. Goebbels'in sofistike ve "radikal" bir entelektüel olduğu düşüncesi de onun ismiyle bağdaştırılan ve şevkli gazetecilik faaliyetleriyle güçlendirilen şeytan efsanesinin bir parçasıdır; esasında bu efsane de psikanalitik bir açıklama gerektirir. Goebbels stereotipler üzerinden düşünen ve kişileselleştirme aygıtının büyüsüne büsbütün kapılmış bir adamdır. Bu yüzden faşistlerin kitle manipülasyon tekniklerini kullanmada sergilediği, yoğun biçimde pazarlanmış hâkimiyetin altında bilgi birikiminden farklı bir neden aranmalıdır. Görünen odur ki bu nedenlerin başında daha önce de söz edilen ve özdeşleşmenin belirleyicilerinden biri olan liderin ve takipçinin temel kimliği gelmektedir. Lider, kendi propagandasından etkilenebilecek insanların psikolojik arzu ve ihtiyaçlarını tahmin edebilir çünkü psikolojik açıdan onlara benzemektedir ve onlardan, içkin bir üstünlükle değil, onların örtük duygularını hiç ketlenmeden ifade edebilme yetisine sahip olmasıyla ayrışır. Liderler genellikle dur durak bilmeden konuşarak insanları kandırma konusunda zorlantılı bir istek duyan, ağızları laf yapan insanlardır. Takipçilerini etkisi altına alan meşhur büyüleri de büyük oranda bu laf yapma becerilerine dayanır: Akılcılıktan arındırılan dil, başlı başına büyü işlevi görerek, bireyleri kalabalıkların birimlerine indirgeyen arkaik gerilemeleri güçlendirir. Hiç ketlenmeyen fakat büyük ölçüde çağrışımlara bel bağlayan bu hitabet, en azından geçici bir süreliğine ego denetiminin ortadan kalkmasını gerektirdiği için, güç değil, pekâlâ zayıflık göstergesi olabilir. Nitekim faşist ajitatörler güçleriyle övünürken, çoğunlukla –özellikle de para-

sal destek talep ederken– beraberinde bu türden zayıflıklara dair imalarda da bulunurlar; bu imalar elbette büyük bir ustalıkla, güç fikrinin içine yedirilir. Lider, dinleyicilerinin bilinçdışı eğilimlerini başarıyla tatmin edebilmek için, deyim yerindeyse, kendi bilinçdışını ortaya serer. Onun kendine has karakter bozukluğu bunu yapmasına imkân tanır; deneyimleri ona bu yetisinden bilinçli olarak faydalanıp kendi akıldışılığını akılcı biçimde kullanmayı öğretmiştir; tıpkı aktörler ve kendi heyecanı ile duyarlılığını nasıl pazarlayacağını iyi bilen gazeteciler gibi. Bu sayede farkında olmadan psikoloji teorisine uygun şekilde konuşup hareket eder çünkü teori gerçeği yansıtmaktadır. Dinleyicilerinin psikolojisine dokunabilmesi için tek yapması gereken kendi psikolojisinden kurnazca istifade etmektir.

Psikolojik amaçlara ulaşmada ajitatör aygıtlarının yeterliliğini artıran bir etken daha vardır. Bildiğimiz gibi, faşist ajitasyon artık bir meslek haline gelmiş, adeta bir geçim kaynağına dönüşmüştür. Başvurulan yöntemlerin etkililiğini sınamaya bol bol vakit olmuş ve doğal seçilim denebilecek bir yolla sadece en cazip olanları günümüze ulaşmıştır. Yöntemlerin etkisi de tüketicilerin psikolojisine bağlıdır. Günümüze ulaşan yöntemler, modern kitle kültüründe uygulanan tekniklerin de tabi tutulduğu bir "dondurma" süreciyle, tıpkı firmalara en fazla kazanç getiren reklam sloganları gibi standartlaştırılmıştır. Bu standartlaştırma da basmakalıp düşünme alışkanlığıyla, yani propagandadan etkilenebilecek insanların "stereopati"siyle ve hiç değişmeyen, sonu gelmez tekrarlara duydukları çocuksu arzuyla uyumludur. Dinleyicilerdeki bu tekrar arzusunun, standart aygıtların aşırı kullanımdan ötürü yıpranmalarını engelleyip engelleyemeyeceğini tahmin etmek güçtür. Nasyonal sosyalist Almanya'da bazı propaganda ifadeleri herkesin alay konusu olmuş; örneğin, "kan ve toprak" (*Blut und Boden*) sloganına *Blubo* adı takılmış ve İskandinav ırkı mefhumundan parodi niteliğindeki "*aufnorden*" (İskandinavlaştırma) fiili türetilmiştir. Yine de bu yöntemler çekiciliğini yitirmemiştir. Tersine, tam da bu "yapmacıklık", Üçüncü Reich'ta akılcı nesnellik süzgecinden geçirilmemiş gücün, insanların kaderinin yegâne belirleyicisi olduğu gerçeğinin delili olarak sadist ve kinik bir şekilde, zevkle kabul edilmiş olabilir.

Dahası şu da sorulabilir: Burada tartışılan uygulamalı grup psikolojisi neden kitle desteği gerektiren diğer pek çok harekete değil de özellikle faşizme özgüdür? Faşist propagandanın, ilerici liberal partilerin propagandalarıyla en üstünkörü biçimde kıyaslanması bile bunu doğrulayacaktır. Ne var ki ne Freud ne de Le Bon böylesi bir ayrımı öngörmüştür. Her ikisi de kalabalık grupları, formel sosyolojinin kavramsallaştırmalarına benzer şekilde, siyasi hedefler arasında ayrım yapmaksızın "oldukları gibi" ele almıştır. Esasında her ikisi de geleneksel sosyalist hareketleri karşıtlarından daha fazla dikkate almıştır; yine de belirtmek gerekir ki Freud'un teorisine örnek olarak sunmayı tercih ettiği kilise ve ordu, özünde muhafazakâr ve hiyerarşik yapılardır. Le Bon ise genel olarak kendiliğinden oluşan, kısa ömürlü, örgütsüz kalabalıkları ele almıştır. Burada gündeme getirilen soru ancak psikolojinin kapsamını katbekat aşan, açıklayıcı bir toplum teorisiyle tam olarak cevaplanabilir. Bizse birkaç öneri sunmakla yetineceğiz. Birincisi, faşizmin nesnel amaçları, kendine çekmeye çalıştığı pek çok insanın somut çıkarlarıyla çeliştiği için büyük ölçüde akıldışıdır, Hitler rejiminin ilk yıllarında yakaladığı savaş-öncesi ivme buna bir istisna sayılabilir. Faşizme içkin süreğen savaş tehlikesi yıkıma delalet eder ve kitleler, önbilinç düzeyinde de olsa, bunun farkındadır. Dolayısıyla, akıldışılığı ideolojik olarak akılcılaştıran mitoloji sahte de olsa, faşizm kendi akıldışı güçlerinden bahsederken tümüyle yalan söylemiş sayılmaz. Faşizmin rasyonel savlarla kitleleri kazanması mümkün olmadığı için propagandasının mantıksal düşünceden sapması gerekir; psikolojik etki yaratmayı hedeflemeli ve akıldışı, bilinçdışı, geriletici süreçleri harekete geçirmelidir. Mantıkla açıklanamayan hayal kırıklıkları yaşayıp gelişimi engellenmiş, akıldışı bir zihniyete kapılmış toplumsal tabakaların mizacı da bu işi kolaylaştırmaktadır. Faşist propagandanın sırrı pekâlâ insanları oldukları gibi kabul etmek olabilir: Hem toplumsal hem de psikolojik statükonun ötesine geçilerek gerçekleştirilebilecek hedefler belirlemek yerine, özerklikleri ve kendiliğindenlikleri büyük oranda ellerinden alınmış bu insanları, bugünkü kitle kültürünün standartlaştırılmış öz çocuklarını kabul etmek. Faşist propagandanın tek yapması gereken, mevcut zihniyeti kendi amaçlarına uyacak şekilde *yeniden üretmektir*; –herhangi bir

değişimi teşvik etmesi gerekmez– en önemli özelliklerinden biri olan zorlantılı tekrar da bu süreğen yeniden üretim ihtiyacıyla örtüşecektir. Tamamen bu bütüncül yapıya bel bağlayan propaganda, aynı zamanda, bizatihi modern toplumun akıldışı yönlerinin içselleştirilmesiyle ortaya çıkan otoriter kişilik özelliklerinin her birinden de dayanak almaktadır. Hâkim koşullar altında faşist propagandanın akıldışılığı, içgüdüler üzerinden akılcılık kazanmaktadır. Zira statüko kanıksanıp kalıplaştırıldığında ona uyum sağlayıp varolanla özdeşleşerek en azından bir miktar doyum elde etmek hayli kolaydır fakat onun iç yüzünü görmek çok fazla çaba gerektirir – faşist propagandanın odak noktası budur. Kitlelere inancı daha yüksek olan hareketlere kıyasla, aşırı gerici kitle hareketlerinin "kitle psikolojisi"nden daha fazla yararlanmasının nedeni bu olabilir. Ne var ki en ilerici siyasi hareketlerin dahi, rasyonel yönlerini yok eden şuursuz bir iktidar arzusuna yenik düşmeleri durumunda "kalabalıkların psikolojisi"nden yararlanacak ve onu manipüle edecek düzeye gerilemesi de elbette mümkündür.

Faşizmin sözde psikolojisi, büyük ölçüde manipülasyonla oluşturulur. Safdillikle kitlelerin "doğal" akıldışılığı sayılan yönelim, akılcılıkla hesaplanmış tekniklerle ortaya çıkarılır. Bu kavrayış, faşizmin kitlesel bir olgu olarak psikolojiyle açıklanıp açıklanamayacağı sorusuna çözüm bulmamıza yardımcı olabilir. Kitlelerin faşizmden etkilenme potansiyeli taşıdığı kesindir fakat bu potansiyelin açığa çıkarılabilmesi için, Freud'un kalıtımla açıkladığı türden bir telkinin, yani bilinçdışına yönelik manipülasyonun gerektiği de bir o kadar kesindir. Ne var ki bu bakış, hem faşizmin kendi içinde psikolojik bir mesele *olmadığı* varsayımını hem de onun kökenleri ile tarihsel rolünü psikoloji çerçevesinde açıklamaya yönelik her tür girişimin, tıpkı bizzat faşizmin "akıldışı güçler"i teşvik etmesi gibi, ideolojiler düzeyinde kalacağı varsayımını kuvvetlendirir. Faşist ajitatör, hitap ettiği kitlenin birtakım eğilimlerini elbette benimser fakat bunu, güçlü ekonomik ve siyasi çıkarların mandateri olarak yapar. Esasında psikolojik yönelimler faşizme neden olmaz; daha ziyade faşizm, hiç de psikolojik olmayan şahsi çıkarlarına kavuşmayı amaçlayan güçlerin başarıyla istismar edilebileceği bir psikolojik alan tanımlar. Kitleler faşist propagandaya kendini kaptırdığında ortaya çıkan durum, içgüdü ve dürtülerin

ilkel bir şekilde kendiliğinden dışavurulması olmaz, daha ziyade bu insanların psikolojilerinin kısmen bilimsel denebilecek bir yöntemle yeniden canlandırılması olur – bu da Freud'un örgütlü grupları ele alırken tanımladığı suni gerilemeye tekabül eder. Lider, kitlenin psikolojisini devralarak onu kitleye hükmetme yöntemine dönüştürür. Bu, doğrudan kitle hareketleri aracılığıyla ifade bulmayan bir olgudur. Bütünüyle yeni de değildir, tarih boyunca ortaya çıkan karşı devrimci hareketler bu olgunun habercisi olmuştur. Psikoloji, faşizmin kaynağı olmak şöyle dursun; kitlelerin kendi akılcılığının, yani kitle direnişi potansiyelinin zorunlu kıldığı bir sistemin üst üste eklenmiş pek çok unsurundan biri haline gelmiştir. Freud'un teorisinin içeriği, yani lider imgesiyle kurulan özdeşleşmenin bireysel narsisizmin yerine geçrilmesi, baskıcı güçlerin kitle psikolojisini kendilerine mal etmesi olarak tanımlanabilecek bir olguya işaret etmektedir. Bu sürecin elbette psikolojik bir boyutu da vardır fakat aynı zamanda eski, alışılmış liberal anlamıyla psikolojik motivasyonun ortadan kaldırılmasına yönelik, güçlenmekte olan bir eğilimin de göstergesidir. Bu motivasyon, yukarıdan idare edilen toplumsal mekanizmalar tarafından sistematik biçimde dizginlenip sindirilmektedir. Liderler kitle psikolojisini fark edip onu kendi ellerine aldıklarında, bir anlamda kitle psikolojisinin varlığı da sona ermiş olur. Söz konusu potansiyel, psikanalizin temel inşasında da yer alır zira Freud'a göre psikoloji kavramı esasen negatif niteliktedir. Freud psikoloji alanını, bilinçdışının üstünlük alanı olarak tanımlar ve idin egoya dönüşmesi gerektiğini öne sürer. İnsanın kendi bilinçdışının hür iradeden yoksun egemenliğinden kurtulması, bu "psikoloji"nin yıkılması demektir. Faşizmse insanın kendi bilinçdışını fark etmesini sağlamak yerine, toplumsal denetim vasıtasıyla ona el koyarak ve öznenin özgürlük potansiyelini gerçekleştirmesini desteklemek yerine, bağımlılığını devam ettirerek bu yıkımı aksi yönde güçlendirir. Zira psikoloji bireyin her zaman bir şeylere bir ölçüde bağlandığını ifade eder ancak aynı zamanda, bireyin kendine yetmesi ve özerkliği üzerinden bağımsızlığını da öngörür. On dokuzuncu yüzyılın muazzam bir psikolojik düşünce çağı olması tesadüf değildir. İnsanlar arasında neredeyse hiçbir doğrudan bağın kalmadığı, her bireyin kolektif yapının bir işlevi olmaktan öteye geçemeyen

toplumsal bir atoma indirgendiği, enikonu şeyleştirilmiş bir toplumda psikolojik süreçler, her ne kadar her bir bireyde işlemeye devam etse de, toplumsal süreçleri belirleyen güç olma özelliğini yitirmiştir. Dolayısıyla bireyin psikolojisi, Hegel'in töz diyeceği yönünü kaybetmiştir. Freud'un kitabının belki de en övgüye değer yönü, incelemesini bireysel psikolojiyle sınırlı tutup akıllıca bir seçimle, dışsal sosyolojik etkenleri işe dahil etmekten kaçınmasına rağmen, psikolojinin tahttan çekildiği dönemece ulaşmış olmasıdır. "Kendini nesneye teslim eden" ve onu "en önemli bileşeninin" –yani üstbeninin– "yerine koyan" öznenin psikolojik "zayıflaması"[37] görüşü, psikoloji-sonrası aşamada bireyliklerinden arındırılan ve faşist toplulukları oluşturan toplumsal atomların oluşumunu da adeta bir *kehanet gibi* öngörür. Bu toplumsal atomlarda, grup oluşumunun psikolojik dinamikleri kendi sınırlarını aşmış ve gerçekliğini yitirmiştir. "Yapmacıklık" kategorisi liderler kadar, kitlelerin kendilerini özdeşleştirme edimi ve kapıldıkları varsayılan çılgınlık ile isteri için de geçerlidir. Yüreklerinin derinliklerinde Yahudilerin şeytan olduğuna ne kadar az inanıyorlarsa, liderlerine inançları da ancak o kadar tamdır. Esasında kendilerini gerçekten liderle özdeşleştirmezler; bu özdeşleşme rolüne bürünürler, kendi coşkularını bir gösteri gibi sergilerler ve böylece liderin gösterisine katılırlar. Sürekli harekete geçirilen içgüdüsel dürtüleri ile, halihazırda ulaştıkları ve keyfi olarak geriye döndürülemeyen tarihsel aydınlanma aşaması arasındaki dengeyi bu gösteri sayesinde tuttururlar. Faşist kalabalıkları bu denli gaddar ve ulaşılmaz kılan da muhtemelen kendi "grup psikoloji"lerindeki bu sahtelikten şüphelenmeleridir. Bir anlığına durup düşünseler, tüm gösteri darmadağın olacak ve kendileri de paniğe kapılacaklardır.

Freud bu "yapmacıklık" öğesine beklenmedik bir bağlamda, yani hipnozu insanların ilkel kabile ile ilkel baba arasındaki ilişkiye gerilemesi olarak ele aldığı sırada rastlar.

> Diğer tepkilerden de bildiğimiz gibi, insanlar bu tür eski durumların yeniden canlandırılmasına farklı ölçülerde de olsa yatkınlık göstermektedir. Bununla birlikte hipnozun eski izlenimleri canlandıran yanılsatıcı bir

37 A.g.y., s. 76.

> oyundan ibaret olduğu kanaati her şeye rağmen zihnin gerisinde tutulup, hipnoz sırasında istencin askıya alınmasıyla ortaya çıkabilecek ciddi sorunlara karşı direnç gösterilmesini sağlayabilir.[38]

Aradan geçen zaman içinde bu oyun toplumsallaştırılmış ve fazlasıyla ciddi sonuçlar doğurmuştur. Freud hipnozu iki kişi arasında gerçekleşen bir olgu olarak tanımlayıp onu grup psikolojisinden ayırmıştır. Ne var ki liderlerin kitle psikolojisini kendilerine mal ederek tekniklerini modernize etmeleri, hipnozun büyüsünü kolektif hale getirmelerini sağlamıştır. Nazilerin savaş çığlığı olan "Uyan, Almanya!" aslında gizliden gizliye bunun tam tersini söyler. Diğer yandan büyünün kolektifleştirilmesi ve kurumsallaştırılması, aktarımı gitgide daha dolaylı ve kırılgan kılmıştır, dolayısıyla gösteri unsuru, yani coşkulu özdeşleşmenin ve bütün grup psikolojisi dinamiklerinin "yapmacıklığı" kat be kat artmıştır. Bu artış pekâlâ büyünün asılsızlığının aniden anlaşılmasına ve en nihayetinde çökmesine yol açabilir. Toplumsallaştırılmış hipnoz, gerileme hortlağını uzaktan denetimle ortadan kaldırıp artık uykuda olmadıkları halde gözlerini kapalı tutanları eninde sonunda uyandıracak güçleri kendi içinde besler.

1951

38 A.g.y., s. 99.

Sosyal teori, felsefe, estetik ve müzik alanında 20. yüzyılın en etkili düşünürlerinden Theodor W. Adorno, *Faşizm ve Propaganda*'da bugün radikal sağ adı verilen cenahın hem psikolojik dayanaklarını hem de dini argümanlarla bezeli siyasal gündemlerini yaymak için medyayı nasıl kullandığını analiz ediyor.

1930'larda ABD'de yaşayan ve Paul Lazarsfeld ile birlikte radyonun toplumdaki ağırlığı üzerinde çalışan Adorno'nun, Hıristiyan sağın radyoda bayraktarlığını üstlenirken faşist bir tutum sergileyen Amerikalı demagog Martin Luther Thomas'ın radyo demeçlerinde hitap gücünü ve ele aldığı konuları aktarırken kullandığı çarpıtma tekniklerini derinlemesine analiz ettiği bu çalışma; içinden geçtiğimiz koşullarda Adorno külliyatı içinde en rahat anlaşılabilecek kitaplardan biridir.

Faşizm ve antisemitizm teorisi barındıran makaleler, popüler kültür üzerine yapılacak kültürel incelemeler için bir yöntembilim sunarken, farklı kıtalar arasındaki siyasal yaşam mukayesesine ilişkin genel çıkarımlarda bulunarak psikolojik gerçeklik ile sosyolojik gerçeklik arasındaki ilişkiye dair de çarpıcı bir fikir ortaya koyuyor.

Faşizm ve Propaganda, otoriter amaçlarla psikolojik baskı yaratma olanaklarından yararlanan hitap teknikleri konusunda sunduğu analiziyle, ideolojik propagandanın etkisinden hareketle günümüz gerçekliğine ışık tutan bir çalışma.

ISBN 978-625-646-215-1
9 786256 462151

selyayincilik selyayin selyayincilik
www.selyayincilik.com